T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUK İŞÇİLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR (KIRKLARELİ İLİ ÖRNEĞİ)

Çağrı TEPELİ

EYLÜL – 2024

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUK İŞÇİLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR (KIRKLARELİ İLİ ÖRNEĞİ)

Çağrı TEPELİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. K. Eylem ÖZKAYA LASSALLE

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı "öğrencisi Çağrı TEPELİ'nin "Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçilerin Yaşadıkları Sorunlar (Kırklareli İli Örneği)" başlıklı tezi .../.../2024 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun …/…/2024 tarih ve .../... sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

(İmza)
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyorum.

(İmza)
Prof. Dr. K. Eylem ÖZKAYA LASSALLE
Tez Danışmanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Jüri Üyeleri:

Unvan ve İsim	**Bağlı Olduğu Kurum**	**İmza**
Doç.Dr. Hakan ARIDEMİR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	
Doç. Dr. Mehtap DEMİR	Kırklareli Üniversitesi	
Prof. Dr. K. Eylem ÖZKAYA LASSALLE	Kırklareli Üniversitesi	

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Çağrı TEPELİ

ÖZ

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUK İŞÇİLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR (KIRKLARELİ İLİ ÖRNEĞİ)

Çağrı TEPELİ

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tez yöneticisi: Prof. Dr. K. Eylem ÖZKAYA LASSALLE

Eylül 2024

Bu çalışmada çocuk işçilerin sorunları, bu sorunların üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve çocuk işçiliği üzerine oluşturulmuş kamu politikalarının bu sorunlara ne ölçüde çözüm sunabilmekte olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çocuk işçiliği konusunda yapılmış olan literatür taramasında yapılan araştırmaların çoğunluğunun çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Çocuk işçilerin sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik çalışmaların çok sınırlı olduğu da belirlenmiştir. Çalışmada derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Kırklareli küçük ölçekli sanayi bölgesinde çalışan çocuk işçilerden toplamda 14 katılımcı ile görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler tam metin haline getirilip MAXQDA programına aktarılarak tematik bir içerik analizi yapılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Araştırmada çocuk işçilerin yasal düzenlemelerden bağımsız çalıştırıldıkları, yeterli denetimlerin yapılmadığı, kamu politikalarının uygulanmadığı, mevzuatın aksine zor şartlar altında çalıştırıldıkları elde edilen bulgulardan bazılarıdır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılmış çocuk ve genç işçilerin çalışmasına dair yönetmelikte belirtilmiş çalışma yaş sınırları, işin nitelikleri, çalışma ve dinlenme süreleri gibi sınırlamaların gündelik hayatta işveren ve işletmeler tarafından uygulanmadığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk İşçiliği, Kırklareli, MAXQDA, Yarı Yapılandırılmış Görüşme

ABSTRACT

CHILD LABOR AND PROBLEMS EXPERIENCED BY CHILD WORKERS (KIRKLARELI PROVINCE EXAMPLE)

Çağrı Tepeli

Master of Arts, Political Science and Public Administration

Supervisor: Prof. Dr. K. Eylem ÖZKAYA LASSALLE

September 2024

The purpose of this study is to define the issues that child laborers face, the variables that influence those issues, and the degree to which public policy regarding child labor can address these issues. The most of the studies on child labor were carried out with the intention of preventing child labor, according to the literature review on the subject. Research on detecting and resolving issues related to child labor has been shown to be quite sparse. One of the qualitative research techniques employed in this study was the in-depth interview methodology. A semi-structured interview form was developed in this direction. Interviews were conducted with 14 individuals who were employed as child laborers in the Kırklareli small-scale industrial zone. A thematic content analysis was carried out once the acquired data were converted into full text and imported into the MAXQDA. Face-to-face semi-structured interviews were held with the individuals selected using convenience sampling. The study found, among other things, that child laborers are hired in defiance of the law, that inspections are not conducted, that governmental regulations are not enforced, and that they work in hazardous settings. Additionally, it has been noted that employers and enterprises do not consistently adhere to the limitations outlined in the ÇSGB (Ministry of labor and Socail Security) regulation on the employment of child and young workers, including working age restrictions, job qualifications, and working and rest periods.

Keywords: Child, Child Labor, Kırklareli, MAXQDA, , Semi-Structured Interview

İÇİNDEKİLER

BEYAN ……...……İİİ

ÖZ……....İV

ABSTRACT……..…….....……...V

İÇİNDEKİLER.....Vİ

KISALTMALAR.....Xİİ

TABLOLAR.....Xİİİ

ŞEKİLLER .....XİV

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

ÇOCUK VE ÇOCUK İŞÇİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR 3

1.1 Çocuk Kavramı ve Çocuk Kavramının Gelişimi 3

1.2 Çocuk İşçi Kavramı 9

1.3 Çıraklık 15

1.4 Çocuk İşçiliğine Yaklaşımlar 16

1.5 Çocuk İşçiliğin Tarihi 18

1.6 Türkiye'de Çocuk İşçiliği Tarihi 25

1.7 Çocuk İşçilerin Rehabilitasyonu ve Korunması 30

1.8 Çocuk İşçiliği Nedenleri 33

1.8.1 Yoksulluk 34

1.8.2 İşsizlik 36

1.8.3 Göç 37

1.8.4 Nüfus Artışı 38

1.8.5 Eğitim 39

1.8.6 Aile İlişkileri 40

1.8.7 Gelenekler 40

1.8.8 İşverenlerin Talebi 42

1.8.9 Mevzuat Eksiklikleri 43

2. BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE YÖNELİK HUKUKSAL DÜZENLEMELER VE KAMU POLİTİKALARI 45

2.1 Çocuk İşçiliği ile İlgili Hukuksal Düzenlemeler 45

2.1.1 Uluslararası Sözleşmeler ve Çocuk İşçiliği 45

2.1.1.1 Birleşmiş Milletler (BM) ve Milletler Cemiyeti 45

2.1.1.2 ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) 51

2.1.1.3 Avrupa Birliği – Avrupa Konseyi Düzenlemeleri 58

2.1.2 Türkiye Yasalarında Çocuk İşçiliği ve Koruma Tedbirleri 63

2.1.2.1 T.C. Anayasası 63

2.1.2.2 4857 Sayılı İş Kanunu 64

2.1.2.3 151 Sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun (1921) 65

2.1.2.4 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu 66

2.1.2.5 818 sayılı Borçlar Kanunu 66

2.1.2.6 6098 Sayılı Borçlar Kanunu 67

2.1.2.7 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 67

2.1.2.8 2559 Sayılı Polis Vazife ve Sâlahiyet Kanunu 68

2.1.2.9 Sendikalar Kanunu 68

2.1.2.10 Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 68

2.2 Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Çocuk İşçiliği ile İlgili Konulardaki Rolü 69

2.3 Hukuki ve Yönetimsel Zorluklar 74

2.3.1.1 Mevzuat Eksiklikleri 76

2.4 Türkiye'de Uygulanan Çocuk İşçiliği ile İlgili Kamu Politikaları 76

2.1.1 Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Politika ve Programlar 76

2.4.1.1 Uluslararası Çalışma Örgütü - Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) 77

2.4.1.2 Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi (ZBPPÇ) 78

2.4.1.3 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı (2005-2015) 79

2.4.1.4 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı (2017-2023) 80

2.4.1.5 Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023)..... 81

2.4.1.6 Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) Programı 82

2.4.1.7 Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) Programı 82

2.4.1.8 Fişek Modeli..... 83

2.4.1.9 Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi (2000-2001) 83

2.4.1.10 Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi (2005-2007) 84

2.4.1.11 Sosyal Güvenlik Sistemi ve Yoksullukla Mücadele Programları 84

2.4.1.12 Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri (SED) 85

2.4.1.13 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Tarafından Çocuklara Yönelik Sosyal Yardım Programları..... 85

2.4.1.14 Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Çocuklara Yönelik Yardımlar 86

2.4.2 STK'ların Çocuk İşçiliğiyle Mücadeledeki Rolü ve Katkıları. 86

2.4.2.1 TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu)..... 86

2.4.2.2 TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu)..... 87

2.4.2.3 TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu) 87

2.4.2.4 DİSK (Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 88

2.4.2.5 Diğer STK'lar..... 88

2.4.3 Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Zorluklar ve Engeller..... 90

2.4.3.1 Ekonomik Zorluklar ve Engeller 91

2.4.3.2 Eğitim kaynaklı zorluklar 91

2.4.3.3 Emek Sömürüsü ve Kayıt Dışı İstihdam..... 92

3. BÖLÜM

BULGULAR ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUK İŞÇİLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR (KIRKLARELİ İLİ ÖRNEĞİ)..... 95

3.1. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesi Çocuk İşçilerle Görüşmeler ve Analiz 95

3.1.1. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Demografik Özellikleri 98

3.1.2. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Ebeveynlerine İlişkin Bilgiler 100

3.1.3. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Hane Gelir Durumu 103

3.1.4. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Eğitim Durumları..... 105

3.1.5. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Çalışma ve Sosyal Hayat İlişkileri..... 108

3.1.6. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin İş Deneyimleri 111

3.1.7. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları 114

3.1.8. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği..... 118

3.1.9. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin İş Yeri ve İşveren Değerleri 121

3.1.10. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Kanun, Yasa, Denetimlere Dair Bilgileri 125

SONUÇ VE ÖNERİLER 129

KAYNAKÇA 135

EKLER 153

KISALTMALAR

BM : Birleşmiş Milletler

ÇSGB : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DİSK : Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

IPEC : International Programme on the Elimination of Child Labour (Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Program)

ILO : International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

İDDG : İşyeri Denetleme ve Danışmanlık Grupları

Md : Madde

SRAP : Sosyal Riskin Azaltılması Projesi

SED : Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri

ŞNT : Şartlı Nakit Transferi

TESK : Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu

TİSK : Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRK-İŞ : Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

UNCRC : The United Nations Convention on the Rights of the Child (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi)

UNICEF : United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

RG **:** Resmî Gazete

VGM : Vakıflar Genel Müdürlüğü

ZBPPÇ : Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi

TABLOLAR

Tablo 1: *Ekonomik faaliyet koluna göre çalışan çocuklar* (TÜİK, 2019) 30

Tablo 2: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin demografik özellikleri 98

Tablo 3: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin ebeveynlerine ilişkin bilgiler 100

Tablo 4: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin hane gelir durumu 103

Tablo 5: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin eğitim durumları 105

Tablo 6: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin çalışma ve sosyal hayat ilişkileri 108

Tablo 7: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin iş deneyimleri 111

Tablo 8: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin çalışma koşulları 114

Tablo 9: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin iş sağlığı ve güvenliği 118

Tablo 10: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçiler iş yeri ve işveren değerleri 121

Tablo 11: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin kanun, yasa, denetimlere dair bilgileri 125

ŞEKİLLER

Şekil 1: Yaş grubu ve cinsiyete göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2019 (TÜİK, TÜİK, 2024) 29

Şekil 2: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin yaşları 96

Şekil 3: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin hane gelirleri 97

Şekil 4: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin eğitime devam etme durumları 97

Şekil 5: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin eğitime devam etme durumları..... 97

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu çocuk işçilerin yaşadıkları sorunlar, çocuk işçilerin sorunları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve çocuk işçiliği üzerine oluşturulmuş kamu politikalarının bu sorunlara ne kadar çözüm olabilmekte olduğunun tespit edilmesidir. Araştırmanın konusu olan çocuk işçiliği, kişiler, kurumlar, hükümetler ve çok uluslu kuruluşlar tarafından küresel boyutta bir sorun olarak görülmektedir. Günümüzde dünya genelinde aktif olarak istihdama katılan çocuk işçi sayısının yaklaşık 160 milyon olduğu gerçeği, çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında uygulanan politikaların yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Bundan dolayı hükümetler ve uluslararası kuruluşlar uygulanan politikalar kapsamında kısa vade hedefleri olarak çocuk işçiliğini daha iyi hale getirmek için çalışmalar sürdürmektedirler.

Çocuk işçiliği konusunda yapılmış olan literatür taramasında yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunun çocuk işçiliğiyle mücadele kapsamında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Çocuk işçilerin sorunları konusunda yapılan sınırlı sayıda çalışmanın uygulanabilmesi konusunda eksikliği, alanda daha derin araştırılmaların yapılması gerektiğinin göstergesi olmaktadır. Çocuk işçiliği alanında yapılacak olan çalışmalarda, aile izni alınmasının yanı sıra metodolojik araçların da "çocuğun yüksek yararı" ilkesini temel alması oldukça önemlidir.

Bu nedenle bu çalışmada çocuk işçilerin yaşlarının küçük olması ve birçoğunun eğitimlerini yarıda bırakması gibi sebeplerle, çalışma koşulları, kanunlar, haklar vb. konularda bilinçlerinin tam olarak gelişememesinden kaynaklanacak suistimallerin önüne geçilmesi için taranarak "çocuğun yüksek yararı" ilkesi kapsamında sorunları tespit etmeye dair sorular hazırlanmıştır. Sorulan sorular ile çocuk işçilerin sorunlarının tespiti için gerekli görüşmeler yapılarak, cevapların analiziyle çocuk işçilerin sorunlarına yönelik kamu politika önerileri sunulması araştırmanın amacı olarak belirlenmiştir.

Çocuk işçiliğini konu alan bu çalışmada öncelikle “çocuk”, “çocuk işçiliği”, “çocuk işçi” ve “genç işçi” gibi temel kavramların açıklanması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın 1. bölümünde çocuk işçiliğiyle ilişki kavramların tanımları yapılmakta, çocuk ve çocuk işçiliği olgusunun oluşumu, gelişimi ve günümüzde ne ifade ettiğine dair bilgiler verilmektedir. Çalışmanın 2. bölümünde çocuk işçiliği ile ilgili ülkemizde uygulanan politikalara ve kanunlara değinilmekte, bazı kurum ve kuruluşların çocuk işçiliğine katkıları incelenmekte ve politikaların uygulanmasının önündeki engeller hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölümde aynı zamanda Türkiye’deki uygulamaların yanı sıra çocuk işçiliğinin uluslararası sözleşmeler ile paralellik göstermesi ve bazı kanun ve politikaların uluslararası sözleşmelerden esinlenerek hazırlanmasından dolayı uluslararası sözleşmeler, yönetmelikler ve protokoller çerçevesinde çocuk işçiliği politikalarına değinilmektedir.

Çalışmanın 3. bölümünde Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesinde çalışan 14 çocuk işçiyle yapılan görüşmelere dair analizler yer almaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Elde edilen veriler MAXQDA programına aktarılarak tematik içerik analizi yapılmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda çocuk işçilerin çalıştıkları iş yerlerinin denetimlerinin düzenli ve kapsamlı şekilde yapılmaması sonucunda işverenlerin yönetmeliğe aykırı koşullarda çocukları çalıştırdığı, çalışma süreleri ve mola-dinlenme sürelerine uyulmadığı, sağlık kontrollerinin yapılmadığı karşılaşılan bulgulardandır.

1. BÖLÜM
ÇOCUK VE ÇOCUK İŞÇİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1 Çocuk Kavramı ve Çocuk Kavramının Gelişimi

Toplumlar gelecekte huzur ve mutluluğa ulaşmak, özgürlük ve barış dolu bir ortamda yaşamak istiyorsa çocuklarını iyi eğitmelidirler. Bu nedenle çocuk kavramını toplumların ve devletlerin en iyi şekilde tanımlaması gerekmektedir. Çocuk kavramına, her toplumda ve her çağda olduğu gibi, farklı anlamlar yüklenmekte ve çocuktan farklı roller beklendiği görülmektedir. Bunun nedeni çocuk kavramının belirlenmesinde kullanılan kriterlerin farklılığıdır. Bu farklılıklar çocuğun doğru bir şekilde tanımlanmasını zorlaştırmaktadır (Güçlü, 1998: 5).

Çocukluk kavramı, yetişkin bir birey ile küçük bir bireyi ayırmak için genel olarak yaş ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Çocuk dediğimiz kavram, bebeklikten erginliğe geçen ve her yetişkinin de geçtiği bir aşamadır. Hangi olayın veya yaşın küçüklükten yetişkinliğe geçişinde etkili olduğu belirleyici noktadır (Fidan, 2004: 35).

Genel bir tanımlama yapılacak olursa bedensel ve zihinsel olarak henüz gelişimi tamamlanmamış ve yeterli olgunluğa erişememiş bireylere çocuk adı verilmektedir (Karadoğan, 2019: 196).

Farklı bir tanıma göre çocuk:

> "*Kimli veya kimsesiz, zengin veya fakir, suçlu veya masum, bedeni veya ruhu yönünde hiçbir kusuru olmayan veya kusuru olan kişisel özellikleri ve nitelikleri göz önünde bulundurulmaksızın sağlıklı ve tam doğuşundan reşit oluncaya kadar ki, (insanoğlu) kişidir*" (İnan, 1968: 17).

Biyolojide bebeklik döneminin son bulduğu 18. ay ve ergenlik döneminin başlangıcı olarak kabul edilen 18 yaş arasında kalan döneme çocukluk dönemi ismi verilmektedir (Yusuf, 1994: 22). Bireyin yaşamının biyolojik gelişimi iki alt kategoriye ayrılmaktadır: Psikomotor gelişim ve fiziksel gelişim.

Psikolojik açıdan çocuk kavramı ayrı bir olgu olarak değil "doğum ile erginlik arasında geçirdiği süre zarfında yaşayan insan" olarak tanımlamaktadır (Akyüz, 2000: 22). Bu süre zarfında çocuk yetişkinliğe ulaşmak için sürekli olarak gelişmektedir. Çocuğun gelişim hedeflerine ulaşması bir yandan insan tipine özgü özelliklerin ne zaman ortaya çıktığına, diğer yandan çevreden alınan eğitim, öğretim ve bakıma bağlıdır. Erginlik döneminin bitmesiyle ise 'genç insan' olarak ifade edilen dönem başlamaktadır (Akyüz, 2000: 17). Çocukluk dönemi psikolojik açıdan bebeklik(0-2yaş), ilk çocukluk dönemi (3-6yaş), orta çocukluk dönemi (7-11yaş) ve ergenlik dönemi (12-18yaş) olarak ayrılmıştır (Aydoğan, 2020: 19).

Neil Postman'a göre bir kültürün çocukluk fikri olmadan toplumsal olarak var olması mümkün değildir ve çocukluk kavramı biyolojik bir kategori değil, toplumsal bir yapıdır. Postman; "*Genlerimiz, bir çocuğun ne olup ne olmadığına dair net talimatlar içermemektedir ve yetişkinlerin ve çocukların dünyalarında ayrım yapmamız gerekmektedir*" diye belirtmiştir (Postman, 1995: 222). Özel bakıma ve korumaya ihtiyaç duyan yedi ve on yedi yaş arası çocukların oluşturduğu özel bir gruba değinilmesi gerektiğini de eklemiştir (Postman, 1995: 225).

Postman'ın bu düşüncesinden yola çıkarak, çocuğun yetiştiği ortam onu yetişkinlerin davranış kalıplarından ayırıyorsa, çocuk psikolojisine uygun, sağlıklı bir ortamda büyümesi sağlanıyorsa, çocuğun gelişimine ve eğitimine yeterli zaman ayırılıyorsa kısaca çocuğun yetişkinlerin dünyasından ayrı olarak düşünülmüş bir düzende yaşamasına elverişli bir çocuk dünyası oluşturulmuşsa o zaman sağlıklı bir çocuk kavramından söz edilebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde eğitimsiz, sağlıksız, zorlu koşullarda imalat veya hizmet sektörlerinde çalışan çocuklar için sağlıklı bir çocukluk kavramından bahsetmek oldukça zordur.

Çocukluğun ve gelişiminin başka bir tanımını veren Yıldız Dilek Ertürk'e göre çocukluk dönemi çocukluğun başlangıcından bitişine kadar bütün tek bir dönem olarak görülse de kendi içerisinde birçok beceri ve başarının bulunabileceği küçük aralıklı farklı dönemlerden oluşmaktadır (Ertürk, 2011: 58).

Türk Dil Kurumu'nun çocuk kavramına ilişkin yaptığı tanımlama "Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız" şeklindedir. (Sözlük, 2024). Ülkemizde farklı tanımlar ortaya çıkmasını ve kavram kargaşası yaşanmasını önlemek için hukuk literatürü tarafından yaş temel alınmaktadır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu 6. Madde'de "Henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi" şeklinde çocuk tanımı yapılmıştır (Sönmez, 2006: 33).

Çocuk kavramının ifade edilmesi sözleşmeler ve kanunlarda farklılık göstermektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 1. Madde'sinde çocuk kavramı "Çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" (UNICEF, 1989) şeklinde açıklanmıştır. ILO tarafından çıkarılan 182 Sayılı Sözleşme'nin ikinci maddesinde "*Çocuk terimi 18 yaşın altındaki herkese uygulanır*." ibaresi yer almaktadır (ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü, 2015).

TÜRK-İŞ'e göre çocuk;

> *"Temelde hayatın yükünü yüklenmeyen, aile ve devlet tarafından korunan, diğer kurum ve kuruluşlarca da korunan, çocukluğunu yaşayabileni bedensel ve zihinsel gelişimini tamamlayabilen, doğru eğitimle geleceğe sağlıklı bir şekilde hazırlanan ve geleceğin nitelikli iş gücünü oluşturan insandır"* (TİSK, 2018) şeklinde tanımlanmaktadır.

Çocuk kavramı insanlık tarihinin başlamasından itibaren ortaya çıkmış bir kavram değildir. İnsanlığın zihinsel olarak gelişmesiyle beraber, saflık ve masumiyeti çağrıştıran bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.

Dini nedenlerden ve geleneklerden dolayı çocukların kurban edilmesi çok yaygın bir uygulama olmuştur. *"Bazı tarih öncesi kabileler çocukları Tanrı'ya kurban ederken, Orta Amerika'daki kabileler yağmurun geniş ve bol yağması için çocukları yağmur tanrısına kurban ederlerdi* (Erkut, Balcı, & Yıldız, 2017: 17-28)."

Çocuklar, antik çağlarda 'küçük şeytanlar', 'kadınların eğlence kaynağı' veya 'sosyalleşmemiş medeni olmayan varlıklar' olarak adlandırılmışlardır (Norozi & Moen , 2016). Antik Yunan'da her özgür vatandaşın yaşadığı şehir devletinde (polis) faydalı bir vatandaş olması beklenmiştir. Erkekler iyi

sporcular, savaşçılar, politikacılar vb. olmak üzere eğitilirlerken, kızlar ev işleriyle ilgilenen sadık bireyler olarak eğitilmiştir (Baş, 2016). Aristoteles çocukların aile ekonomisine katkısından "*Evlilikte, ebeveynler çocuk sahibi olduğunda, hanede daha fazla kişi çalışmış olacak ve kazanç da ona göre artacaktır"* sözüyle bahsetmiştir (Mutluay, 2007: 47). Bu dönemde istenmeyen çocukların doğumdan sonra terk edilmesi geleneği yaygındır. Terk edilen bebeklerin tam sayısı bilinmemekle beraber, genel olarak kız çocukları, kölelerin bebekleri, engelli doğanlar ve evlilik dışı bebekler terk edilmiştir.

Eski Mısır'da çocuklara 'bilge küçükler' denmiş ve yetişkinlerin hizmetçisi veya yardımcısı olarak çalıştırılmışlardır. Kız çocuklarının diri diri kuma gömülmesi Arap toplumlarında oldukça yaygındır. Eski Türklerde çocuklara önem verildiği ve ailelerin onları itaatkâr ve erdemli yetiştirmeleri konusunda uyarıldığı görülmektedir. Türklerde çocuğa olan ilgi ve alaka Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâti't-Türk, Orhun Abideleri gibi metinlerden ve Oğuz Kağan, Manas gibi destanlardan anlaşılmaktadır (Fendoğlu, 2014: 49-50).

Orta Çağda çocukluk yaşamın ayrı bir dönemi olarak görülmemiştir ve büyüyen bir çocuğun bakım ve beslenme ihtiyaçları dikkate alınmamıştır. Neil Postman, orta çağ dünyasında okuryazarlık, eğitim ve ayıp fikrinin olmamasının çocukluk kavramının oluşmadığının göstergesi olarak görmüştür.

> "*Postman, okuryazarlık olmaması orta çağda çocuk ile yetişkin arasında ayrımın gerek görülmediğini çünkü çocukların yetişkinlerin dünyasında her şeyi bildiğini bu nedenle çocuk ve yetişkinlerin sözel ortamda bir kavram olmadığı, bu yüzden orta çağda yedi yaşında çocukluğun bittiğini"* vurgulamıştır (Postman, 1995: 58).

Çocukluğun yedi yaşında bitmesini*, "Yedi yaşın çocukların düzgün konuşmaya başladıkları yaş"* olmasına bağlamıştır (Postman, 1995: 268). Yedi yaşındaki erkek çocuk savaşma ve sevme yeteneği dışında her anlamda bir erkek olarak görülmüştür. Orta çağda kilisenin çocuklar üzerinde etkisi çok fazladır. Kiliseye göre çocuk doğduğu zaman günahkâr olarak doğmakta ve bu durum da çocuklar üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır.

Rönesans Dönemi'nden önce çocuklar küçük erkek ve küçük kadın olarak betimlenmekte, yetişkin kıyafetleri giydirilmekte, yetişkinlere ait işlerde çalıştırılmaktadır. Rönesans dönemi ile birlikte çocukluk dönemi zayıflık ve masumiyet dönemi olarak görülmeye başlanmış, erişkinlere de bu masumiyet ve zayıflığı koruma anlayışı yüklenmiştir. Çocukluk kavramı bu olaylarla birlikte Rönesans döneminden sonra ortaya çıkmıştır (Franklin, 1993: 21). Matbaanın icadıyla çocukluk kavramı gelişmeye başlamıştır. Okulların aktif olarak açılması da matbaanın icadıyla paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Yetişkinliğin yeni okuryazarlık temelli tanımı nedeniyle, bir çocuğun okumayı bilerek yetişkinliğe ulaşması ve yetişkin dünyasına girmesi gerekmektedir. Bu amaçta eğitim zorunlu hale gelmiştir. Böylece Avrupa medeniyeti okulları bu şekilde icat etmiştir ve çocukluğu zorunlu hale getirmiştir (Postman, 1995: 267). 16. ve 17. Yüzyıllarda daha çok erkek çocukları okullara gönderilmiştir ve bu anlayıştan dolayı o yıllarda "erkek öğrenci" kelimesiyle "çocuk" kelimesi aynı anlama gelmiştir. Ayrıca eğitim hakkına sahip olan ilk çocuklar burjuva ailelerin çocukları olmuştur. Burjuva olmayan ailelerin çocukları fakir oldukları için "çocuk" sayılmamışlardır. Yoksul aile de doğan çocuklar madenlerde, çiftliklerde, yeni kurulan fabrikalarda tehlikeli ve kötü koşullarda çalışmaya devam etmişlerdir (Kılıç Z. , 2018: 21-23).

Batı dünyasında çocukluğun politik açıdan incelenmesinde en önemli aşama hiç şüphesiz Fransız Devrimi'nin sosyo-politik yansımaları ve sembolik sonuçları olmuştur. Bu dönemde çocukların önemli bir yeri vardır çünkü yetişkinlerin dünyasında hafıza ve deneyimler "geçmiş" ile doludur. Diğer bir deyişle yetişkinlerle sıfırdan başlamak mümkün değildir.

Modern çocukluk değerleri, ilk günah doktrinini reddeden John Locke'un fikirlerine dayanmaktadır. Locke her yeni doğan çocuğun zihnini boş bir levhaya benzetmektedir ve Locke' a göre çocuklar doğduklarında günah veya bilgiye sahip değillerdir. Locke çocuğun zihnini ebeveynler, öğretmenler ve devlet tarafından doldurulan bir "tabula rasa" olarak görmektedir ve *"beyaz kâğıt üzerine her şey yazılabilir"* (Locke, 2000: 224).

Hugh Cunningham 'a göre "aile", çocukluğun kurgusunu tanımlayan ve dönüşümlerinin birikimine dayanan üç merkezi kategoriden biri olan devletin prototipi olarak kabul edilmektedir. Locke'un "tabula rasa" olarak isimlendirdiği çocuğun aklını dolduran bir başka kategori ise eğitim sistemidir. Son kategori ise piyasadır. Piyasa ile çocuk arasındaki ilişki, çocuğu "geleceğin müşterisi" olarak görmekle sınırlı iken, bugün çocuk "müşteri" kategorisine geçmiş durumdadır (Cuningham, 2006: 98).

Bekir Onur'a göre; Batı'da çocukluğun modernleşme süreci 16. Yüzyılda başlarken, bu süreç Osmanlı'da ancak 19. Yüzyılda başlayabilmiştir (Onur, 2009: 66). Onur'a göre bu gecikmenin temel nedenlerinden biri Osmanlı toplumunda çocuklar üzerine çalışan, felsefe yapan, eğitim sistemi oluşturan düşünürlerin bulunmamasıdır. Osmanlı tarihi boyunca çocukların okulda ve evde sosyalleşmesi dini bir yönelime dayanmış ve bu durum dönemin gereklerine uygun görülmüştür. Fakat 19. Yüzyıla gelindiğinde modernleşme ihtiyacı doğunca Osmanlı toplumu çelişkili tavır sergilemeye başlamıştır (Onur, 2009: 71).

Tarih boyunca ailenin doğal ortamında büyüyen çocuk, 19. Yüzyıl Avrupası aileler arasındaki ilişkilere yön veren kurallarla anne ve babaya yasal olarak emanet edilmiştir (Akyüz, 2010: 2). 1924'te Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile birlikte çocuk tanımı ve çocuk hakları uluslararası standartlara kavuşmuştur (UNICEF, 1989). Bu kurallar zamanla geliştirilmiş ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile mümkün olduğu kadar geniş bir şekilde güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Akyüz, 1999: 493). Sözleşme 2 Eylül 1990'da yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, çocuğun ve çocukluk kavramının evrensel bir tanımını getirmiştir. Dolayısıyla çocuklara ilişkin politikaların geliştirilmesi bu sözleşmeye dayanmaktadır (Akyüz, 1999: 495). Son olarak Avrupa Birliği 22.06.1994 tarihinde 18 yaş altı bireylerin 'genç insan', 'çocuk', ve 'ergen' olarak üç farklı gruba ayırmıştır.

Modern hukuk sistemine sahip ülkelerde çocuk hakları aile kurumuyla birlikte ele alınmaktadır. Çünkü çocuğun geçimi her şeyden önce ebeveynlerin duyarlılığına ve sorumluluğuna bağlıdır.

Örneğin, İrlanda Anayasası, boşanmayı oldukça zorlaştırmakta ve diğer ülke uygulamalarından farklı olarak aile hukukuna özel ve üstün bir konum kazandırmaktadır. Ebeveynlerin sorumluluklarını yerine getiremediği durumlarda, amaç onların yerini alarak çocukların tüm haklardan yararlanmasını sağlamaktır. Portekiz ve Almanya Anayasalarında, anne ve babanın çocuklarına bakması ve öğretmesi üzerinde durulmaktadır. İspanya Anayasası, nafakayı bir ebeveyn yükümlülüğü olarak güvence altına alır ve çocukların eşitliğini vurgulamaktadır. Polonya Anayasası'nda Çocuk Hakları Komiserliği Kurumu yer almış, maddi ve manevi acıya neden olan istismarlara karşı yasal önlemler alınmış, özellikle ihtiyaç sahibi kişilere ve çocuklu ailelere maddi yardım yapılmıştır. Yunanistan Anayasası, ailenin çocuk için önemini vurgulamakta, çok çocuklu ailelere ve yetim çocuklara mali destekleri planlamaktadır. Bulgaristan Anayasası'na göre çocuğun bakımı ve korunması aileye aittir. İtalya Anayasası, anne veya babanın çocukların geçim ve benzeri ihtiyaçlarından sorumlu olmasını zorunlu kılmakta ve bu ülkelerin yasalarında olduğu gibi çocuğun çalışmak zorunda kalmadan yetişkinliğe ulaşması için bazı temel önlemler almaktadır (Aydın , 2012: 160).

Yukarıda bahsettiğimiz çeşitli ülkelerin anayasaları gibi Türk hukuk sisteminde de çocuğun en güvenli korunak ve en güvenli barınak olarak kabul edilen aileye özel önem verilmektedir. Buradaki amaç çocuğun doğal ve sağlıklı bir ortamda yetişkinliğe ulaşmasının sağlanmasıdır. Bu amaca ulaşmak için "çocuğun yüksek yararı", ebeveynlerin yeterli olmadığı durumlarda "tamamlayıcı olma", ancak müdahil olurken ebeveynlerin çocuk üzerindeki haklarının ihlal edilmemesi için "ölçülülük" ve aileye "yardımcı olma" ilkeleri benimsenmiştir (Akyüz, 2010: 161).

1.2 Çocuk İşçi Kavramı

Çocuk işçi kavramı hem yaş kriterine göre çocuk kavramından hem de belirli bir maaş karşılığında bir işverene bağımlı iş yapan kişi anlamına gelen çalışan kavramından oluşmaktadır.

Çocuk işçiliği günümüze özgü olmayan ve çok eski bir geçmişi olan bir olgudur. Sanayi Devrimi'nden önce çocuklar evde, tarlalarda ve bahçelerde ücretsiz ev işçisi olarak ya da meslek öğrenen çırak olarak çalışmışlardır. Bu dönemde çocuk işçiliğinin kullanılması doğal bir uygulama olarak görülmüş ve toplumda sorun yaratmamıştır. Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle birlikte ücret karşılığında işini satmak zorunda kalan yeni bir sınıf, işçi sınıfı doğmuştur. Sanayileşme köylerden kentlere yoğun göçe neden olmuş; çocuklar kentte hayatta kalabilmek için toplu halde fabrika ve atölyelerde çok ağır koşullar altında ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmışlardır. Çok önemli bir toplumsal sorun olan çocuk işçiliği sorunu da böylece ortaya çıkmıştır (Bağış & İçli, 2018: 145-152). Sanayi Devrimi başlangıcından sonra özellikle İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde pek çok çocuk, ucuz iş gücü olarak uzun saatler çalışmaya zorlanmış ve kapitalistler tarafından fabrikalarda ve madenlerde daha fazla kâr amacıyla çalıştırılmışlardır.

Monmohan Agarwal ve Lauren Kelly'ye (2004) göre Çocuk işçiliğinde "çocuk emeği" ve "çalışan çocuk" terimleri birbirinin yerine kullanılsa da bu iki ifade iki farklı durumu tanımlamaktadır. Çalışan çocuk terimi, hane içinde/dışında, kayıtlı/kayıtsız, ücretli ve ücretsiz olmak üzere her üç çalışma türünü de kapsarken, çocuk işçiliği terimi ise "12 yaşın altındaki her türlü işler, 12-14 yaş grubu hafif işler, 15-17 yaş grubu ağır ve tehlikeli işler" dâhil olmak üzere belirli bir yaş grubunu sınırlandıran dar bir terimdir (Kelly & Agarwal, 2004: 18).

1990 yılında Amsterdam'da düzenlenen uluslararası toplantıda anlaşmazlıklar "çocuk işçiliği" ve "çocuk çalışması" kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır.

"Çocuk işçiliği" ortadan kaldırılması şüphesiz herkesin üzerinde mutabakata vardığı bir konudur. Ancak "çocuk çalışması" konusunda henüz benzer bir görüş birliğine varılmamıştır. Literatürdeki bazı kaynaklara bakıldığında az gelişmiş ülkelerde çocuğun çalışmasının adeta bir zorunluluk olarak belirtildiği görülmektedir. Dolayısıyla "*Çocuk işçiliğinin asıl sorunu çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması değil, çalışma sırasında çocuğun nasıl korunacağı olmalıdır* (Konanç, 1996: 2).

Çocuk işçiliğini, çocuk çalışmasından ayıran temel fark, çocuk işçiliğinde çocukların bir iş sözleşmesine dayalı olarak ücret karşılığında çalıştırılması ve çocuk işçiliği kavramının ücretli emekle ilgili olmasıdır. İşini ücret karşılığında kullanmayan çocukların yaptığı işler söz konusu olduğunda kullanılan terimin daha kapsayıcı ve geniş olması gerekmektedir. Bu bakımdan ücretli işgücünün dışında çalışan çocuklar için daha kapsamlı bir kavram olarak çalışan çocuk kavramı tercih edilmektedir (Yıldız , 2017: 145).

Sosyoekonomik durumuna bağlı olarak on sekiz yaş altındaki, para kazanmak veya geleceklerini şekillendirecek bir meslek sahibi olmak amacıyla sanayi, tarım veya hizmet sektörlerinde profesyonel ve zanaatkârların yanında çalışan bireyler "çalışan çocuk" olarak tanımlanmaktadır (Bulut I. , 1997: 44). Ülkeler ve kültürler arası farklılıklar çocuk işçiliği veya çalışan çocuk kavramının tanımlanmasını da farklılaştırmaktadır. Bu konuya ilişkin yaygın kabul gören yaklaşım, on sekiz yaşın altındaki, geçimlerini sağlamak ve ailelerini geçindirmek için çalışan kişiler çalışan çocuk veya çocuk işçi olarak tanımlanmaktadır. (Fidan, 2004: 45). Çalışan çocuk terimi bir üst kavram olarak, çocukların çalışması ve çocuk işçi terimlerinin bir birleşimidir ve çalışan tüm çocukları geniş anlamda kapsamaktadır.

ILO çocuk işçiliğini, "*Çoğunlukla çocukların çocukluklarını yaşamalarına engel olan, zihinsel ve fiziksel gelişimlerine zarar veren, potansiyellerini ve insanlık onurunu zedeleyen işler"* olarak tanımlamaktadır (ILO, Çocuk İşçiliği, 2021).

ILO on sekiz yaşını doldurmamış herkesi çocuk olarak kabul etmektedir ancak çocuk işçileri aralarında iki gruba ayırmıştır. 15 yaşını doldurmamış çalışanlara "çocuk işçi" 15-24 yaş arasında çalışanlara ise "genç işçi" tanımı yapılmıştır.

Yine, ILO, her çalışan çocuğu çocuk işçi olarak nitelendirmemekte, yapılan işin niteliği doğrultusunda "çocuk işçiliği" ve "çocuk çalışması" olmak üzere iki farklı kategoriye ayırmaktadır.

Çocuk çalışması, fiziksel, zihinsel ve psikolojik gelişimini ve eğitimini aksatmadan gerçekleştirilen faaliyetleri ifade ederken, çocuk işçiliği ise

çocuğun çocukluğunu yaşamasını engelleyen, fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkileyen bir faaliyettir. ILO'ya göre her çalışma biçimi çocukları tamamen olumsuz yönde etkilememektedir, tam tersine sorumluluk alma, özgüveni artırma gibi olumlu yönleri de olabilir (ILO, Çocuk İşçiliği, 2021). Bu görüşe göre hangi işlerin çocuğun gelişimi açısından yararlı, hangi işlerin zararlı olduğunun kabul edilmesi önemli bir konudur.

UNICEF, "*Çocuğun yaşına ve yapılan işin türüne bağlı olarak, asgari çalışma saatlerini aşan ve çocuğa zarar verecek nitelikteki işler*" olarak tanım yapmıştır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017). UNICEF 5-11 yaş arası çocuklar; maddi nedenlerden dolayı bir iş yerinde haftada 1 saat veya evde haftada 28 saat çalışan kişileri "çocuk işçi" olarak tanımlamaktadır. 12-14 yaş arası çocukların çocuk işçi olarak kabul edilebilmesi için haftalık çalışma saatinin 14 saat ve üzeri olup, ekonomik amaçlarla çalışması ya da haftada 28 saat evde çalışması gerekmektedir (UNICEF, 2007).

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, "çocuk işçi" terimini şu şekilde tanımlamaktadır: "*Çocuk işçi, sosyoekonomik durumları nedeniyle sanayi sektöründe, tarım sektöründe, tüccar ve sanatkârlar arasındaki işlerde kullanılan, üretimde bulunan ve 18 yaşının altında olan kişilerdir"* (TİSK, 1994: 7).

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda 12 yaşını doldurmamış kişilerin çalıştırılamayacağı hüküm altına alınmışken, İş Kanunu çalışma yaşı 15 olarak belirlenmiştir. Hafif işlerde bu yaş 14'e indirilebilmektedir.

İş Kanunu 71. Madde gereğince; "*15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmaları yasaktır"*. Ancak aynı maddenin devamı, ilkokulu bitirmiş 14 yaş üstü çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine engel olmayan ve aynı süreçte eğitimlerine devam edebildikleri hafif işlerde çalıştırılabileceğini teyit etmektedir (Altan, 2006: 109). Her ne kadar bu tanım çocukların korunmasına ilişkin bazı ilkeleri kapsamaya çalışsa da çalışma yaşının on üçe düşürülmesi, çocukların uygun eğitim olmadan emek olarak kullanılmasını meşrulaştırmış gibi görünmektedir. Kuşkusuz, özellikle bu tanımın kapsamına giren kişilerin çalışma koşullarını düzenlemek amacıyla

çıkarılan düzenleme, çocuk işçiliğini tanımlama ve kapsamını belirleme amacı bakımından yetersiz olarak görülmektedir. Ülkemizde ve dünyada şu ya da bu şekilde çok küçük yaşta çalışma hayatında yer bulan çocukların olduğu yönünde yapılan çalışmalar göz önüne alındığında, yönetmelikte yer alan asgari yaş ve ilköğretimin bitirilmesi zorunluluğu gerçek hayattaki çalışan çocuklara bakıldığında gerekli şartların sağlanmadığı çıkarımına varılabilmektedir.

Çocuk İhtisas Komisyonu 8. Beş Yıllık Kalkınma Raporu çerçevesindeki tanımlarda çocuk kavramını şu şekilde belitmektedir; "*Esnaf ve sanatkârların yanında, tarım sektöründe ve marjinal çalışma alanlarında gelir elde etmek ya da meslek öğrenmek amacıyla istihdama katılan ve 19 yaşından gün almamış kimse olarak tanımlanmaktadır"* (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015). [1]

Ulusal mevzuat incelendiğinde çocuk çalışma hayatına ancak veli veya vasisinin izni ile katılabilir. Kazancını dilediği gibi kullanmakta özgürdür (Akyüz, 2010: 67).

Uzun yıllardan beri küresel sermaye tarafından çocuk işçilerin çalıştırıldığı bilinmesine rağmen dünyada kaç çocuğun çalıştığına dair net sayısal veriler sunmak oldukça zordur. Bu durum, kayıt dışı sektörlerde çalışan çocuk sayısının kayıtlı sektörlere göre daha fazla olmasına bağlanabilir. Bu nedenle çoğu çalışma kayıt dışı sektörleri kapsamamaktadır. Kayıt dışı sektörün verilerinin de eklenmesi durumunda, ortaya konan sonuçların çok daha vahim olması beklenilmektedir.

Çocuk işçiliği her ülkenin sosyokültürel ve ekonomik yapısına göre farklılık göstermektedir. 10-14 yaş arası çocukların yüzde 25'i Afrika'da, yüzde 0,2'si ise gelişmiş ülkelerde çalışmaktadır. Çocuk işçiliğinin yaygın olduğu ülkelerin neredeyse tamamı, sosyal adaletsizliklerin sık yaşandığı,

[1] Bu tanımlar yaş temel alınarak yapılsa ülkelerin çocuk çalışması üzerine belirlediği yaş farklılık göstermektedir. Örneğin Mısır'da çalışma yaşı 12, Filipinlerde 14, Hong Kong'da 15 olarak belirlenmiştir (UNICEF, Dünya Çocuklarının Durumu, 1997).

hızlı gelişen ülkelerdir. Bu ülkelerdeki imalat sanayii kendiliğinden bir gecede ortaya çıkmamış merkez kapitalist ülkelerin üretimlerini bu ülkelere kaydırmasının sonucunda gerçekleşmiştir. Bu tür ülkelerde üretim yapmak birçok amaca hizmet etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz hammadde ve ucuz işgücü bu amacın örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Çocuk işçiliği özellikle küçük işletmelerde maliyetleri düşük tutma stratejisinin bir parçasıdır (İnal, 2010: 72). Bu işçilik aynı zamanda çocuk işçiler tarafından üretilen mallara olan talepten ve hükümetin uyguladığı düzenlemelerden de etkilenmektedir. Tanınmış şirketlerin neredeyse tamamının, ucuz çocuk işgücüyle bilinen ülkelerde üretim tesisleri vardır. Ekonomik kriz sırasında yetişkin işsizliği nedeniyle çocuk işçiliğine olan talep artmaktadır. Çünkü çocuk işçiliği sigortasızlık, itaatkârlık ve kolay işten çıkarılabilir olması gibi sebeplerden dolayı yetişkin işçiliğine göre çok daha esnektir (Tunçcan, 1999: 53).

Her geçen gün etkisini daha da arttıran yoksulluk, tüm dünyayı etkilemekte ve çocuk işçiliğinin çok daha geniş boyutlara varmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla çocuk işçiliği az gelişmiş ülkeler için değil, dünyadaki tüm ülkeler için bir sorundur.

Bu bağlamda Ercan Tatlıdil(2004) çocuk işçiliği hakkındaki uzman görüşlerinin üç başlıkta toplandığını belirtmektedir.

- Çocuk işçiliği kötüdür ve ne pahasına olursa olsun durdurulmalıdır.
- Çocuk işçiliği çocuklar için iyi olabilir.
- Çocuk işçiliği kötüdür ancak açlık gibi alternatifler daha da kötü olabilir (Tatlıdil, 2004).

Sandy Hobbs, Jim McKechnie ve Michael Lavalette, çocuk işçiliğiyle ilgilenen kişilerin iki kategoriye ayrıldığını savunmaktadır. Birincisi "çocuk özgürlükçüleri"dir. Onlara göre; çocukların sosyal hayata tam ve aktif katılımları teşvik edilmelidir. Çocuklara çalışma ve para kazanma hakkı da dâhil olmak üzere siyasi ve ekonomik haklar tanınmalıdır. Bir diğer grup ise "çocuk savunucuları"dır. Çocukların, çocuk çalışması dâhil çeşitli sorunlardan korunmaları gerektiğini savunmaktadırlar (Rikowski, 1999: 37).

1.3 Çıraklık

Çocuk işçiliğiyle alakalı bir diğer kavram da çıraklıktır. Çırak "bir zanaat öğrenen, birisinin yanında çalışan, bir dükkânda ayak işleri yapan kişi" olarak tanımlanan bir terimdir (Türk Dil Kurumu, 2022).

Ülkemizde yasal olarak en düşük çalışma yaşı 15 olarak belirtilmiştir. Ekonomik faaliyetlerde bulunan çocukların önemli bir kısmı küçük ölçekli işletmelerde çırak olarak çalışmaktadır. Yaygın eğitimin bir parçası olan çıraklık, bir yandan ülkenin işgücü verimliliğini artırırken, diğer yandan da kişilerin yeteneklerine uygun işlerde çalışabilmesini sağlamaktadır (Akyüz, 2000: 68).

Çocuk işçi ve çırak kavramları çalışma hayatlarında yaptıkları sözleşmeler dolayısıyla farklı anlamlara gelmektedir. Çıraklar "çıraklık sözleşmesi", çocuk işçiler ise "iş sözleşmesi" ile çalışmaktadır. İş sözleşmesine ilişkin olarak işçinin görevinin iş yapmak, işverenin görevinin ise iş karşılığında ücret ödemek olarak kabul edilirken, çıraklık sözleşmesinde çırakların asıl amacının eğitim almak olduğu kabul edilmektedir. İşverenin buradaki asli görevi eğitmektir (Mollamahmutoğlu, 2017: 58). Ayrıca 4857 sayılı İş Kanunu'nda Türkiye'de çalışma yaşı 15 olmasına rağmen; 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nda yaş sınırı 14'tür.

1939 yılında ILO, çıraklık kavramına ilişkin 60 sayılı Çıraklık Tavsiye Kararı'nı kabul etmiştir. Bu kararda çıraklık kavramı

> *"İşverenin, bir genci önceden belirlenmiş bir süre için işe almak üzere bir sözleşme üstlendiği ve onun belirli bir meslekte sistematik olarak eğitildiği veya eğitimini sağladığı sistemdir ve bu arada çırak işverenin yanında çalışmakla yükümlüdür"* (ILO, 2023) şeklinde tanımlanmıştır.

Ülkemizde çıraklık eğitimi ilk kez 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren 818 sayılı Borçlar Kanunu ile düzenlenmiştir. Daha sonra 2089 sayılı Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Kanunu düzenlenmiş ve 5 Temmuz 1977 tarih ve 15987 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Ertan, 2008: 174).

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'na göre çırak, mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve çalışma alışkanlıklarını çıraklık esaslarına göre yerine getiriden kişidir. Bu kanunun 10. maddesine göre 14 yaşında veya 19

yaşından küçük olan, en az ilkokulu bitirmiş, fiziki ve sağlık durumu gerekli işi yapmaya uygun olan herkesin çırak olarak sayılacağı yazılıdır (Mesleki Eğitim Kanunu (3308 S.K.), 1986). MEK madde 11'e göre çıraklar öğrenci olarak kabul edilmektedir ve bu nedenle aldıkları ücret sözleşmenin ana unsuru olarak kabul edilmemekte, sosyal yardım amacıyla yapılmaktadır (Süzek, 2017: 140).

Çıraklık eğitimlerinin temel amacı, zorunlu temel eğitimi tamamladıktan sonra gerçek bir iş ortamında çalışmak isteyen 15 yaş ve üzeri kişileri, bir uzmanlık kazanmak, teorik ve uygulamalı eğitim vererek ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücüne bazı programlar kullanarak dönüştürmektir (Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 2009).

5362 sayılı Sendikalar Kanunu'na göre kurulan sendikalara üye işyerlerinde, Sendikalar Merkez Birliğine bağlı sendikalara üye olan işyerleri ve şirketlerde çıraklık eğitimi imkânı sağlanmaktadır. Bu sözleşme olmadan çırağın iş yerinde çalışması yasaktır.

Resmi yapılanmaların yanı sıra, küçük işletmelerde kanunların koruması dışında kalan gayri resmi bir çıraklık sistemi görülmektedir. Bu sistemde çocuğun ebeveynleri, herkes tarafından bilinen "eti senin, kemiği benim" zihniyetiyle çocuğu işverene teslim eder ve genel olarak bu çocuklar çırak olarak adlandırılırlar. Bu küçük işletmelerde çıraklar ucuz işgücü olarak görülmekte ve çocuklar bir zanaat öğrenmek yerine üretime katılmaktadır (Urhan, 1996: 74).

1.4 Çocuk İşçiliğine Yaklaşımlar

Bir şekilde işgücünün parçası olan veya geleceğin işgücüne aday olan çocuklar, klasik liberal iktisadi ekolün konusu olmuştur. Ancak bu yansıma özellikle Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarında çocukların kitlesel kullanımından ziyade çocukların bir işgücü olarak tüm ekonomiyi nasıl etkilediğiyle ilgili görünmektedir.

Serbest piyasa düzeninin entelektüel temellerini Ulusların Zenginliği (Wealth of Nations) adlı eseriyle atan, klasik liberal ekolün iktisadi alanda öncüsü Adam Smith, çalışmayı ve çocuk işçiliğini genel olarak servet ve

zenginlikle ilişkilendiren çalışma bağlamında tartışmıştır. Adam Smith'in yaşadığı dönemle aynı dönem olan 1780-1840 arası dönem, Batı'da çocuk işçiliği sömürüsünün büyük ölçüde yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu aynı zamanda köklü geleneklere sahip işyerlerinin ve imalatçıların, yeni ortaya çıkan sanayi tesisleriyle derin çelişkili mücadelelere girdiği ve çocukların ve gençlerin istihdam biçimlerinde ve çalışma koşullarında yapısal değişikliklerin başladığı zamandır (Kazgan, 2007: 44).

Smith'e göre çırakların bağlı oldukları esnaf ve lonca örgütleri, çalışma koşullarıyla, rekabetçi serbest piyasa ekonomisi temelinde inşa edilecek liberal düzenin önündeki engellerden biridir (Kazgan, 2007: 57). Smith, çıraklık sisteminin çırakların tembelliğine yol açtığını ileri sürerek bu zaman kaybının önüne geçilmesi gerektiğini söylemiştir (Kazgan, 2007: 59). Smith'e göre başka bir açıdan bakıldığında çocuklar çıraklık sisteminde önemli bir maliyet unsurudur. İş öğrenme açısından tamamen gereksiz olan uzun vadeli çıraklık sistemi aynı zamanda çocuğun ebeveynleri için de maddi bir yük oluşturmaktadır. Bu süreç ustalar, ebeveynler ve çıraklar için faydadan çok maliyet yaratır ve genellikle verimsizdir (Kazgan, 2007: 62).

19. yüzyılda çocuk işçiliğini sömürü olarak ele alan ve bilimsel olarak geniş ölçekte ve sistematik olarak ortaya koyan ilk sosyal teorisyenin Karl Marx olduğu söylenebilir. Marx'ı klasik liberal iktisat ekolünden ayıran en önemli özellik, Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarında yetişkinler kadar çocuk emeğinin de sömürüldüğünü vurgulamasıdır. Mekanik teknolojinin kas gücünü üretim sürecinin gerekli koşulu olmaktan çıkarması, üretim araçlarına sahip olan kapitalistlerin çocukları zayıf ama vasıflı bir işgücü olarak çalıştırmasını mümkün kılmıştır. Bu süreç, yaş ve cinsiyete bakılmaksızın çalışan ailelerin tüm üyelerini doğrudan sermayenin kontrolü altına alarak ücretli işçi sayısını artırmanın bir yolu olarak görülebilir (Solmaz, 2003: 132). Marx'a göre çocukların işgücü piyasasına girmesi, yetişkin bir işçinin kendisine ve ailesine bakması için ihtiyaç duyduğu çalışma süresinin değişmesinin nedeni olmuştur. Bu değişim hem ailenin çalışma sürecini kapsayan sosyolojik bir değişim hem de sermayenin yakaladığı artı değeri artıran ekonomik bir değişimdir.

Marx, o dönemde çoğunlukla sanayi sektöründe yoğunlaşan çocuk işçiliğinin sömürülmesine yönelik fabrika mevzuatının getirilmesiyle birlikte "çocukların çalışma sürelerinin sınırlandırılması" ve "çocukların belirli bir yaşta eğitime yönlendirilmesi" gibi çalışmaların gerçek durumu yansıtmadığını ve kapitalist ilişkilerin bir şekilde süreci atlattığını ifade etmiştir.

1.5 Çocuk İşçiliğin Tarihi

Çocuk işçi kavramı sanayi devrimi ile başlayan bir süreç olarak değerlendirilse de çocuk işçiliğinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Aslında tarih boyunca çocuk işçilerin de var olduğu söylenmektedir.

> *"İnsanlık tarihinin ilk yıllarında kavimlerin çocukları; avcılık, balıkçılık ve hayvan yakalamayla uğraşıyorlardı. Daha sonra kabileler ve klanlar ailelere bölününce; çocuklar ebeveynleri ile birlikte tarlalarda ve ormanlarda mahsul ve hayvanlarla ilgilenmeye devam etmişlerdir* (Hindman, 2002: 26)."

Etiyopya, Namibya ve Arjantin'de yapılan kazılarda çocuklara ait ayak izleri keçi ve koyun sürülerinin izleriyle birlikte bulunmuştur. Bulunan izlerden yapılan çıkarımlara göre o dönemde çocuklara sürünün emanet edildiği yorumu yapılmaktadır. Mezopotamya uygarlıklarından Sümerlerde çocukların tam zamanlı çalıştığını ve işçilerin yarım maaş aldığı ve Sümer çocuklarının çalışarak ailelerinin geçimine yardımcı oldukları tabletlerde görülmüştür. Başka bir araştırma ise Sümerlerde yalnızca üst düzey yönetici ve memurların çocuklarının eğitim hakkına sahip olduğunu iddia etmektedir. Alt sınıf ailelerin çocukları eğitim hakkından mahrum bırakıldıkları için boş zamanlarını tarlalarda ve diğer işlerde geçirmişlerdir (Başaranbilek, 1994: 50).

Antik Yunan ve Roma zamanında, özgür olmayan emekle karakterize edilen, köleliğin bir pazar olarak görüldüğü bu toplumda, zengin toprak sahipleri mülksüz kesimlerin kadınlarını ve çocuklarını köleleştirmiştir ve çeşitli işlerde kullanmıştır. Roma'da madenlerde çalışan çocuklar en savunmasız durum olmuş ve madencilik babadan oğula geçmişti, böylece babanın kaderi çocuğun kaderini de belirlemekteydi (Timuçin, 2002: 43). Roma da ustalara, çıraklara ders vermeleri için bedensel cezayı kullanma

yetkisinin verildiği görülmektedir. Yetiştirme yetkisinin ustalara verilmesinin sebebi, çocuk üzerinde otorite sahibi olan babanın, sorumluluklarını ustaya devretmesiyle ilgilidir (Akyüz, 2000: 117).

Çocuklar için orta çağdaki eğitim, okul eğitimi yerine çıraklık veya evde/sahada vasıflı görevlerin yerine getirilmesi gibi yetişkin çalışma hayatına kademeli girişi temsil etmektedir (İnal, 2010: 121). Bu sayede çocuklar gözetim altında tutularak profesyonel olma yolunda ilk adımı atmışlardır. Ayrıca buradaki çocuklar edindikleri becerileri bir sonraki nesle de aktarabilmişlerdir. Sanayi öncesi toplumlarda lonca sistemi kurulmuştur. Lonca sisteminin bir özelliği de çırak alımı ve eğitiminde mesleki eğitim kurumu görevi görmektedir. Zamanla tarım çocukları, belirli çalışma kurallarına sahip, eğitim odaklı zanaat teşkilatları olan loncalarda çalışmaya başlamıştır (İnal, 2010: 122).

16. yüzyılın sonlarında anne ve babalarının kaybı ya da ailelerinin yoksulluğu nedeniyle çocuklar yerel ustaların yanında çırak olarak çalışmış ya da özel atölyelere gönderilerek zanaat öğrenmişlerdir (Lennan, 1993: 150). Ayrıca 16. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde köle ticareti, çocuk emeğinin kullanımını hızlandırmıştır. 17. Yüzyılın sonlarında büyük sanayi kentlerinin gelişmesi, fabrikalara ve modern işçilere ihtiyaç duyulması nedeniyle ucuz iş gücü olarak özellikle çocuklar sömürüye maruz kalmışlardır.

Sanayi devrimi çocuk işçiliği konusunu önemli bir aşamaya getirmiştir. Bu dönemde bugünkü anlamıyla çocuk işçiliği kavramı doğmuştur. Sanayileşme ile çocuk işçiliği arasındaki ilişki bağlamında Hugh Hindman, sanayileşmenin çocuk işçiliğini toplumsal bir "iyi" olmaktan çıkarıp toplumsal ve ekonomik bir soruna doğru yeniden tanımlandığını ifade etmektedir (Hindman, 2002: 103). Sanayi devrimi ve liberal devlet anlayışı nedeniyle çocukların çalışma yaşının yetkililer tarafından düzenlenmemesi, çocuk işçilere yönelik en kötü sömürüyü ortaya çıkarmıştır.

18. yüzyılın sonlarında makinelerin icadı ve fabrikaların kurulması sonucu modern sanayinin ortaya çıkışı, özellikle İngiltere'de Sanayi Devrimi olarak bilinen süreçle devam etmiştir (Kılıç, 2009: 29). Makineleşmeyle

birlikte dünyada ilk kez çocuklar büyük gruplar halinde çalışmaya başlamış ve işgücü haline gelmiştir. Sanayi devriminin ve liberal sistemin ekonomik yapıda hayata geçmesi, sanayi öncesi dönemin sendikalarını oluşturan loncaların çökmesine neden olmuştur (Gençoğlu, 2013: 86). Sanayi Devrimi'nden sonra işin makineleşmesi, üretimi ve rekabeti artırmış, büyük sermaye yatırımları el aletleriyle ürünlerin yapıldığı fabrika çağını başlatmıştır. Dolayısıyla bilgi ve emek gerektiren çırak, usta, kalfa ilişkisi, ücret ve emek gerektiren usta, işçi ilişkisine dönüşmüş, el emeği çoğunlukla makinelerle yapılmaya başlanmıştır (Gençoğlu, 2013: 86). Sanayileşmenin yarattığı sistem, girişimcileri kârlarını en üst düzeye çıkarmak için rekabet etmeye ve düşük ücret politikaları uygulamaya yöneltmiştir. Bu nedenle işverenler çocukları daha fazla kazanmak isteyen ve yeteneklerin ötesinde çalışmaya zorlanan ucuz işgücü olarak görmüştür (Çöpoğlu, 1998: 108). Kadınların ve çocukların gece de dâhil olmak üzere çalışmaları aile hayatının bozulmasına, parçalanmasına ve hatta çökmesine neden olmuştur. Toplumsal yapıyı kökten sarsan bu durum toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan bu manzara, sosyal politikaların eksikliklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Güven, 2013: 110).

18. ve 19. yüzyıllardaki uzun ve zorlu çalışma koşulları sonucunda çocuk işçi olarak çalıştırılan çocuklarda sağlık sorunları ortaya çıkmıştır. Hastalıkla, dikkatsiz ve özensizce tedavi edilen çocuklar, çocukluktan itibaren aynı işkollarında çalıştırıldıkları için gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlayamamışlardır. Tarihsel olarak madenlerde çocuk işçiliği, zorla çalıştırmanın en eski ve en yaygın biçimlerinden biridir (Makal, 2007: 123).

İngiliz toplumu 18. ve 19.yüzyıllarda İngiliz endüstrisi çocukları bir sömürü aracı olarak görmeye devam etmiştir ve her geçen yüzyıl bu sömürüyü daha da vahşileştirmişlerdir. Gürhan Fişek, Sanayi Devrimi sırasında çocukların Avrupa'nın birçok ülkesinde çalıştığını, ancak 1802'de İngiliz Parlamento'sunun "Çırakların Bedensel ve Ruh Sağlığına İlişkin Kanun'u kabul edene kadar böyle bir çalışma yapılmadığını kaydetmiştir. Fişek, ne 1776 Virginia İnsan Hakları Bildirgesi'nin ne de 1789 İnsan Hakları Bildirgesi'nin çocuk işçiliği konusunu ele almadığını ileri sürmektedir (Fişek,

1996: 21). Kanun, çocuk işçilerin günlük çalışma sürelerini en fazla 12 saat ile sınırlamış olup, gece çalışmasını yasaklamıştır (Akyüz, 2000: 78). Bu ilk çocuk işçi kanunu yalnızca yoksul çıraklara uygulanabilmiş; ama etkili olamamıştır (Oy, 2001: 47).

Sanayileşme evde çalışan çocukların çalışma koşullarını zayıflatmaya başlamıştır ve bu durum, 1820'lerden itibaren fabrikalarda rekabetin ortaya çıkmasıyla daha da kötüleştirmiştir. Geçirilen on yılda dokumacıların çocuklarını okula gönderemeyecek kadar yoksul oldukları ve okula gitmek yerine ailelerini yoksulluktan uzak tutmak için çalışmaları gerektiği yönünde yaygın bir algı oluşmuştur (Horn, 1994: 50).

1833'te çıkarılan "Fabrika Yasası", 1802'den sonra çıkarılan diğer yasalardan daha kapsamlı olmasıyla ayrılmıştır (Education in the UK, 2019). Bu kanunun çıkarılmasında Robert Owen'in girişimleri son derece etkili olmuştur. Bu kanunun en önemli özelliği ilk kez fabrika denetim sistemini kurmuş olmasıdır. Kanunun amacı, fabrikaların çalışma saat ve koşullarını kontrol etmek, yasal gerekliliğe uygunluğu etkin bir şekilde kontrol etmek ve iş güvenliğini sağlamak için fabrika denetimi oluşturmaktır.

İngiliz Parlamenter Araştırma Komisyonu'nun 1842 yılında hazırladığı raporda madenlerde çalışan çocukların çalışma koşullarına ilişkin şu bilgiler yer almaktadır; "*5-10 yaş arası çocuklar sabah şafaktan önce madende çalışmaya gidiyor, güneş battıktan sonra madenden çıkıyordu. Bu yüzden madenlerde çalışan bu çocuk işçiler ışık göremedi* (Talas, 1967: 94)."

19. yüzyılın ortaların Sarah Gooder adında sekiz yaşındaki bir maden işçisi çocuğun açıklamalarından sonra çocukların maden işçiliğinde çalıştırılması yasaklamıştır. Yasaya göre 10 yaşından küçük çocuklar maden işçisi olarak çalıştırılmayacaktır (Postman, 1995: 67).

19. yüzyıl çocuk işçiliğinin sömürü olarak en korkunç şekilde karşıma çıktığı yüzyıl olarak diğer yüzyıllardan ayrılmaktadır.

> Bu dönem için Robert Owen: *" Fabrikalarda neredeyse bebeklik dönemlerinden itibaren çocukların çalışmasına izin veriliyordu. Tüm zamanlarını sağlıklı bir şekilde açık hava etkinlikleri ve okul arasında paylaştırması gereken bir çağda uzun, monoton ve yorucu işler yapmak zorunda kalmışlardır..."* diye belirtmiştir (Postman, 1995: 110).

Yine o dönemler için çocukları altı, hatta bazen beş yaşında tekstil fabrikalarında çalışmaya götürüldüğü vurgulamaktadır. Çalışma saatlerinin kış ya da yaz aylarında sınırsız olduğunu belirterek, paraya aç ve insanlık dışı işverenlerin çalışma saatlerini genellikle on dört, bazen on beş hatta on altı saate kadar uzattıklarına dikkat çekmiştir (İnal, 2010: 95). Friedrich Engels'in 1845'te yayınladığı "İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu" adlı eser 19. Yüzyıl çocuk işçiliği konusu için özel bir önem taşımaktadır (İnal, 2010: 108). Engels, dönemin araştırma ve inceleme raporlarında bilgi ve belgeleri (özellikle tıbbi raporları) kendi gözlemleriyle harmanlamıştır. İşçi sınıfının ve emekçilerin acı dolu yaşamlarını ve çalışma koşullarını 'içeriden' sunmuştur. Bu dönem için Engels'in raporu başta olmak üzere özellikle doktorların raporları, zorlu ve sağlıksız çalışma koşullarının insan vücudunu etkilediğini, işçilerin hızla hastalandığını, fiziksel gelişimlerinin yavaşladığını ve neredeyse hepsinde kalıcı yara izlerinin kaldığın belirlemiştir (İnal, 2010: 111). Bu dönemde çocuk işçiliği, üretim ve maliyetlerin azaltılması doğrultusunda ekonomik değişimin en itici gücü haline gelmiştir. Ucuz işgücünün yanı sıra gelişen teknolojinin gerektirdiği düzenli ve kesintisiz çalışma da daha uysal ve itaatkâr kabul edilen çocuk işçiliğinin yetişkin erkek işçilere göre tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır (Künyat & Özarslan, 2011: 94). İngiltere'de baca temizleme işi işin çocukların kullanıldığı bilinmektedir. Londra'nın Bethnal Green ilçesinde haftanın her ilk iki günü, dokuz yaş ve üzeri çocuklar ipek fabrikası sahiplerine yasadışı olarak haftada iki şilin karşılığında baca temizleyicisi olarak kiralanmak üzere aileleri tarafından pazara getirilmişlerdir. Çocuk İstihdamı Komisyonu'nun (1866) bir raporu, yalnızca Londra'da getirilen çocukların sayısının 2000'i aştığını belirtmektedir (Gün, 2010: 11).

1878'de kabul edilen işçiler için asgari yaş sınırını 10 olarak belirleyen ve cumartesi günü yarım günlük tatil eden Fabrika Yasası, Britanya Parlamento'sundan geçen ilk kapsamlı yasa olarak kabul edilmektedir. Yasaya göre 14-18 yaş arası çocuklara günde 2 saat yemek yeme ve dinlenme hakkı verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra günlük çalışma saati 8 saate indirilmiştir (Oy, 2001: 27).

Çocuk emeğinin sömürü sadece sanayi devriminin çıkış noktası olan İngiltere'de değil aynı zamanda Fransa, Almanya, İsviçre gibi ülkelerde de görülmüştür.

İngiltere'deki Sanayi Devriminin sonuçları Fransa'yı da etkilemiş ve 1791'de Dallard Yasası ve Chapelier Yasası loncaları kaldırmış, ticaret ve sanayi özgürlüğü başlamış, mesleksel derneklerin kurulması yasaklanarak liberal bir düzen sağlanmıştır. Fransa'daki fabrikalarda çocukların her gün 16-17 saat ayakta durdukları, bunun çalışmaktan ziyade işkence olarak görüldüğü, 6-9 yaş arası çocukların bu işi yapmaya zorlandığı belirtilmektedir (Talas, 1997: 61). Fransız Hukuku, 1841 yılında çocukların iş güvenliği açısından korunmasını güvence altına alan ilk kanunu çıkarmıştır. Kanun, 8 yaşın altındaki çocukların çalışmasını yasaklamıştır ve 8-12 yaş arası çocukların çalışma süresini günde 8 saatle sınırlamıştır. 12-16 yaşındaki çocuklarda günde 12 saate kadar çalışma süresi görülmektedir. Fabrika ve atölyelerde 13 yaş altı çocukların gece çalışmaları yasaklanmış, çocuk işçilere haftada bir gün izin hakkı verilmiştir. Bu yasa uygulamada işe yaramayınca 1874'te kadınları ve çocukları koruyan yeni bir yasa çıkarılmıştır. Daha sonra 1893 tarihli bir kanun, endüstriyel işyerlerinde çalıştırılan çocuklara uygulanacak işgücü koruma önlemlerini öngörmüştür. Ayrıca 1920-1933 yıllarında İngiltere'de çocuk işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen yasalar çıkarılarak bugünkü çocuk işçiliği yasalarının temeli atılmıştır (Franklin, 1993: 23).

Almanya da 1839 yılında "Fabrikalarda Genç İşçi Çalıştırılması Hakkında Kanun" çıkarmıştır ve bu kanun, ülkede çocukların iş yerinde güvenliğine ilişkin hükümler içeren ilk metin olmuştur.

1815 yılında İsviçre/Zürih'te Küçük İşçiler Yönetmeliği yayımlanmıştır. Yönetmeliğe kapsamında 9 yaşından küçük çocukların fabrikalarda çalışmalarına izin verilmeyecek, 9 yaşından büyük çocuk işçilerin çalışma saatleri günde 12-14 saati geçmeyecek, geceleri, yazın beşten önce, kışın altıdan önce çalışmayacaklardır. Ancak bu yönetmeliğin uygulanmasında sorunlar oluşmuştur. 1834 yılında Zürih'te yayımlanan bir raporda çocukların

iplikhanelerde aylarca günde 18 saate kadar çalıştıkları görülmüştür (Akyüz, 2000: 45).

Öte yandan savaşın ardından imzalanan Versailles Antlaşması Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulmasına yol açmıştır (1919). 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte birçok uluslararası örgütün varlığı sona ermiş fakat ILO savaştan sonra da çalışmalarına devam etmiştir (Centel & Demircioğlu, 2005: 100). ILO tarafından çocuk işçilere yönelik birçok sözleşme oluşturulmuş ve bu sözleşmelerin çoğu 1919 ile 1921 yılları arasında imzalanmıştır. Daha sonraki yıllarda ILO daha önceki anlaşmaları revize ederek çocukların iş yerindeki güvenliğini artırmaya çalışmıştır. ILO sözleşmelerinin yanı sıra çocuk işçiliğine ilişkin diğer önemli ilkeler 1959 tarihli BM Çocuk Hakları Bildirgesi ve 1961 tarihli Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi'nde belirlenmiştir (Akyüz, 2000: 19).

1980 sonrasında küreselleşme ve sonuçları çocuk işçiliğine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu dönemde uluslararası şirketler ortaya çıkmış ve doğru yabancı yatırımlar artmıştır. İhracat odaklı üretim stratejisinde rekabet gücünün sürdürülebilirliği ve dünya pazarında varlığını sürdürebilmesi, en düşük fiyata en yüksek üretim anlayışına dayanmaktadır. Bu durum şirketlerin ucuz işgücü sağlamasına neden olmuştur. Şirketler işlerini ucuz işgücünün bol olduğu Afrika ve Uzak Doğu ülkelerine kaydırmış; bu gelişmeler çocuk işçiliğine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Özellikle 1990'lı yıllardan sonra az gelişmiş ülkeler Avrupa Birliği, UNICEF ve ILO gibi uluslararası örgütler veya sendikalar yardımıyla çocuk işçiliği sorununu çözmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç olarak 1990'dan önce çocuk işçiliğine ilişkin araştırmaların yalnızca küçük bir kısmı yapılmıştır; büyük kısmı 1990'dan sonra inşa edilmiştir (İnal, 2010: 153).

Yapılan son araştırmalara göre Dünya üzerinde 97 milyon erkek, 63 milyon kız olmak üzere toplam 160 milyon çocuk işçi çalışmaktadır. Bu da demek oluyor ki yaklaşık her on çocuktan biri aktif olarak çalışarak hayatlarını devam ettirmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve UNICEF'in yayımladığı rapora göre 5-11 yaş arası çocuk işçilerin sayısı ciddi

oranda artmıştır. Şu anda çocuk işçi sayısının yarıdan fazlasını da 5-11 yaş arası çocuklar oluşturmaktadır. Çalışan çocukların yaklaşık yarısı sağlıklarını ve gelişimlerini etkileyen tehlikeli işlerde çalışmakta ve bu çocukların sayısı 79 milyon civarındadır (ILO, 2021).

Çocuk işçiliğinin bölgesel dağılımına baktığımız zaman, ilk sırada Afrika kıtası yer almaktadır ve 92 milyon çocuk işçi sayısına sahiptir. Bu sayı her beş çocuktan birinin çocuk işçi olarak çalıştığını göstermektedir. 49 milyon çocuk işçiyle Asya-Pasifik Bölgesi ikinci sıradır. Güney Amerika ve Kuzey Amerika toplamda 8,3 milyon çocuk işçi, Avrupa Kıtası-Orta Asya 8,3 milyon çocuk işçi ve Orta Doğu Bölgesi'nde 2,4 milyon çocuk işçi çalışmaktadır.

Çocuk işçi sayıları sektöre ayrıldığında tarım %70 ile ilk sırada yer almaktadır. Bu sektörü ikinci olarak hizmet sektörü takip etmekte ve bunun ardından üçüncü sırada sanayi sektörü gelmektedir.

Kırsal kesimde 122,7 milyon, Kentsel kesimde isi 37,3 milyon çocuk işçi çalışmaktadır (ILO, 2021).

Çalışan çocukların yaptığı mesleklere bakıldığında; çocuk işçiliğiyle doğrudan bağlantılı mesleklerle ilgili tehlikelere de odaklanmak mümkündür. Örneğin Kolombiya'da çocuklar patlayıcıların düzenli olarak kullanıldığı taş ocaklarında çalışmaya, ocaklardan sıcak tuğla çekmek, ağır yük taşımak gibi işlere zorlanmaktadırlar (İnal, 2010: 30).

Her ne kadar fabrikalarda ya da madenlerde ücretli işçi olarak çalışanlar olsa da dünyanın birçok yerinde hâlâ borçlu ya da köle olarak çalışan çocuk işçiler de vardır.

1.6 Türkiye'de Çocuk İşçiliği Tarihi

Sanayi Devrimi'nin getirdiği makineleşme Osmanlı İmparatorluğu'nda geç gerçekleşmiştir; çalışma tarzı fabrikalardan ziyade küçük atölyelerdeki el işlerine dayanmaktadır (Süzek, 2017: 140).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çocuk işçiliğiyle ilgili önemli bir kurum olarak "ahilik" karşımıza çıkmaktadır. Ahilik, çocuk işçiliğinin

kurumsal bir yapı ve düzen içerisinde yürütüldüğü bir sistemdir. Sistemin en alt seviyesi yamaklıktır. Yamak olabilmek için çocuğun 10 yaşını doldurmamış olması ve çocuğun çalışma hayatından velisinin sorumlu olması gerekmektedir. İki yıl düzenli ve ücretsiz olarak çalışan bir yamak, çıraklığa geçiş yapabilmektedir. Üç yıl çıraklık yapan bir kişi kalfa olabilmektedir. Üç yıldan beri kalfalık yapan, şikâyeti olmayan ve sermayesi bulunanlar ustalığa yükselebilmektedir (Çağatay, 1974: 117). Osmanlı döneminde çocuk işçiliği kurumsallaşmış ve nispeten korunaklı bir sistem içerisinde kullanılmıştır. Ahilik teşkilatının yerine yeni bir sistem getirilememesi, sanayileşmeye hızlı geçilmesi gibi sebeplerle çocuk işçi sayısında azalma olmamış ve çocuklara mesleki eğitim sunan hiyerarşik bir sistem geliştirilmesi mümkün olmamıştır.

Tanzimat'tan önce gelenek ve görenekler döneminde kırsal kesimde yaşayan çocukların çoğunlukla aileleriyle birlikte tarım işleriyle uğraştığı, şehirlerde yaşayan çocukların ise ustaların kontrolüne verildiği anlaşılmaktadır. Burada çocuklar el becerileri kazanır ve bir çalışma ortamında olurlardı (Özeren, 2004: 166).

Çoğu yabancı sermayeye ait olan sanayi işyerlerindeki kötü çalışma koşulları ve düşük ücretler, 1839 Tanzimat Fermanı ilanını sonrasında çocuk istismarına yol açmıştır. Osmanlı döneminde binlerce çocuğun madenlerde çalışmaya zorlanması ve madenlerdeki ağır koşullar çocuk işçiliğinin sömürüldüğünün göstergesi olmaktadır.

"1913-1915 yıllarında yapılan sanayi sayımına göre çalışan çocukların ücretleri yetişkinlere oranla 6-7 kat daha düşüktür…" (Yaşar, 2003: 59).

Cumhuriyet'e kadar ekonomik sektörde yer alan çalışan çocuklar için Cumhuriyet döneminde çocuk işçiliğine ilişkin yasal düzenlemeyle değişim süreci başlamış ancak hâlâ çocuklar kullanılmaya devam edilmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan önce, 1920-1921 yıllarında İstanbul'da "Sosyal Araştırma" adı verilen bir araştırma yapılmış; Amerikalılar tarafından yapılan bu çalışma, Osmanlı'nın son dönemlerinde çocuk işçiliğine ilişkin önemli bilgiler verilmektedir (Bakırcı, 2004: 67).

1921 yılında çıkarılan 151 sayılı Kanun, 18 yaşından küçüklerin madenlerde çalıştırılmasını yasaklamıştır. 1930'da onaylanan Umumi Sağlık Kanunu, çocukları çalışma ortamından uzaklaştırmaya yönelik düzenlemeler oluşturmuştur; örneğin çalışma yaşını 12 olarak belirlemiştir.

Cumhuriyet döneminde çocuk işçiliğiyle ilgili belirtilmeye değer bir gelişme de 1923 tarihli 1. İktisat Kongresi'dir. Kongrede 14-18 yaş arası çocukların günde en fazla altı saat çalışabilecekleri ve işverenlerin bu çocukların çalıştıkları günlerde iki saat eğitim almalarını sağlaması kararlaştırılmıştır (Ökçün, 1997: 104).

Cumhuriyetin ilanından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıf ekonomisi, tarımsal yapıya dayalı ekonomisi, geleneksel yöntemlerle üretime dayalı ekonomisi, çocukların ücretsiz tarım işçiliği yapmasını ve küçük fabrikalarda çalışmasını zorunlu kılmıştır. 1927 sanayi sayımında tarımda çalışanların 51,5'inin çocuk olduğu görülmektedir. Ancak zamanla fabrikalarda çocuk istihdamı azalmıştır. 1927'de sanayide çocuk işçiliğinin payı yüzde 15,4 iken, 1934'te bu oran yüzde 2,7'ye düşmüştür (Ocakçı, 2001: 81).1936 yılında yürürlüğe giren 3008 sayılı ilk İş Kanunu, 16 yaş altı çocukların azami çalışma süresini 8 saat olarak belirlemiştir. Ayrıca çocukların gece çalışmasına da izin verilmemektedir (Özeren, 2004: 166). 1939 yılında 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte çocukların çalışma koşulları kötüleşmiştir (Öztürk, 2001: 36).

İş Kanunu'nun 1937'de yürürlüğe girmesinden ve üç yıl sürmesinden sonra, 1940 tarihli Milli Savunma Kanunu ile bu kanunun pek çok hükmü askıya alınmıştır. Askıya alınan düzenlemeler arasında çocukların çalışma yaşına getirilen kısıtlamalar da yer almaktadır. 1980'li yıllara gelindiğinde çıraklık okulları açılıp faaliyet göstermeye başlamıştır. 1992 yılında IPEC programına katılan Türkiye'de ilk olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Çocuk İşçiliği Dairesi oluşturuldu ve bu sayede projenin koordinasyonu sağlanmaya çalışıldı. Devlet kurumları, işverenler ve sendikaların koordinasyonunda çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik 100'e yakın proje yürütülmüştür (ÇSGB, 2006).

Türkiye'de önemli bir sosyal sorun olarak çocukların erken yaşta çalışma hayatına katılması ve giderek daha fazla çocuğun çeşitli alan ve endüstrilerde çalışması dikkat çekmektedir. Ülkemizde kırsaldan kentlere, hatta kentten kente göç çok hızlıdır. Bu dengesiz ve hızlı göç sonucunda işsizlik önemli bir rol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde çocuk işçiliğinin durumu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle benzerlik göstermektedir. Üretim veya hizmet sektöründe çalışan çocukların durumunu (nitelik-nicelik olarak) diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda Türkiye'nin durumu çok kolay ortaya çıkmakta ve bu durum hiç de iç açıcı görünmemektedir. Sokakta kayıt dışı çalışan çocuklara ulaşılamaması gibi bir durum söz konusu olsa da kayıtlı çalışan çocukların birçoğuna da ulaşılamamaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşının neden olduğu yoğun erkek işgücü istihdamı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde kadın ve çocuk işçiliğine olan talebi artırdı. Ardından İkinci Dünya Savaşı'na katılınmamış olsa da seferberlik koşullarının yine aynı şekilde kadın ve çocuk işçiliğine olan talebi arttırdığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesi 1937 yılında 18 yaş altı çalışan kişi yüzdesi %8,8 iken İkinci Dünya Savaşı ile beraber 1943 yılına bakıldığında yüzde 18,8'e çıktığı görülmektedir. Savaşın bitmesinin ardından bu oran %7,2'ye gerilemiştir. 1950'lere gelindiğinde ise %2,35'e kadar düşmüştür. Aynı zamanda savaşın bitimiyle beraber yetişkin erkeklerin çalışma hayatına dâhil olmalarıyla çocuk işçi sayısının azalması paralellik göstermektedir.

Çalışma hayatına yönelik sektörler söz konusu olduğunda çocukların bu sektörler arasından seçim yapmak gibi bir lüksleri olduğunu söylemek çok zor olacaktır. Çoğu zaman kendilerine ne iş verilirse onu yapmak zorunda bırakılmışlardır. Türkiye'de tarım, sanayi ve hizmet gibi sektörler çocukların sıklıkla çalıştığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Lordoğlu, 2001).

4306 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu 1997-1998 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır (Çınar, Çizmeci, & Akdemir, 2007: 198). Bu kanun ile zorunlu eğitim yılı 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde kız çocuklarını okula gitmeye teşvik etmeye yönelik

kampanyalar (o zamanlar daha fazla erkek çocuklar okula gönderiliyordu) çocukların okula gitmesini sağladı. Nasıl ki 5 yıllık zorunlu eğitim çalışan çocukların sayısını azalttıysa, 8 yıllık eğitim de aynı şekilde azaltmıştır. Ancak tarihsel döngüde her iki sistemde de çocuklar zorunlu eğitimden hemen sonra okulu bırakmışlardır. Dolayısıyla çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik zorunlu eğitim politikasının başarılı olmaktan uzak olduğu görülmektedir.

2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan 4+4+4 sisteminin okula giden çocuk sayısını arttırması planlanmış olsa da yapılan araştırmalar bu iddiayı desteklememektedir.

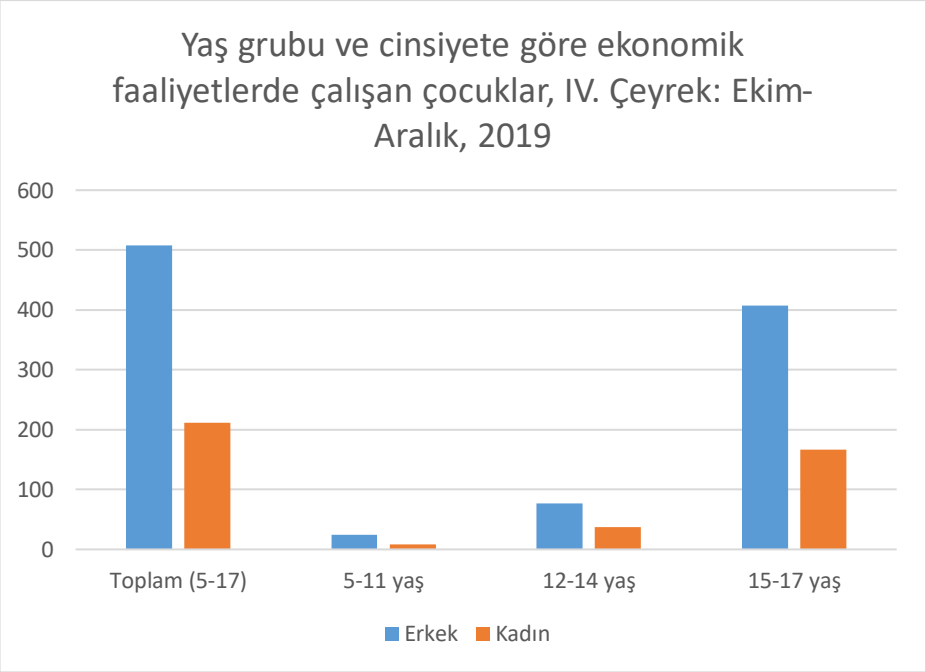

Şekil 1: *Yaş grubu ve cinsiyete göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2019 (TÜİK, TÜİK, 2024)*

TÜİK tarafından çocuk işçiler konusunda yapılan 2019 yılındaki son çalışmaya göre çalışan çocuk sayısı yaklaşık olarak 720000 olarak belirlenmiştir. Bu sayının istihdama oranı %4,4 olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyet oranlarına bakıldığında 70,6'sı erkek 29,4'ü kız çocuklardan oluşmaktadır (TÜİK, 2024).

Çalışan çocukların %30,8'i tarım, %23,7'si sanayi, %45,5'i ise hizmet sektöründe yer almaktadır. Yaş grubuna göre incelendiğinde; 5-14 yaş

grubunda çalışan çocukların %64,1 ile tarım sektöründe, 15-17 yaş grubunda çalışan çocukların ise %51,0 ile hizmet sektöründe ağırlık kazandığı görülmektedir (TÜİK, 2019).

Yaş grubu ve cinsiyet	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet
Toplam	720	221	717	328
5-14	146	94	17	35
15-17	574	128	153	292
Erkek	508	143	141	223
5-14	101	58	15	28
15-17	407	85	126	195
Kadın	212	78	29	105
5-14	45	36	2	7
15-17	**167**	**42**	**27**	**97**

Tablo 1: *Ekonomik faaliyet koluna göre çalışan çocuklar* (TÜİK, 2019)

1.7 Çocuk İşçilerin Rehabilitasyonu ve Korunması

Tanzimat sonrasındaki dönemde Maddin Nizamnamesi ile Dilaver Paşa Nizamnamesi çocuklar ile gençlerin iş güvenliği için birtakım hükümler getirmiştir. Maden ocakları gibi ağır işlerde çalışan çocukların fiziksel ve kişisel gelişimlerinin tamamlanmadığı, özellikle uyku saatlerinin çocukların gelişimi için önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Bu sebeple 13 yaşından küçüklerin maden ocaklarında çalışmaları yasaklanmıştır. Dönemin medeni kanunu niteliği taşıyan Mecelle, çalışma saatlerini gün doğumu ile gün batımı aralığında belirlemiştir. Millî mücadele döneminde ise 10/09/1921 tarihli ve 151 sayılı kanun ile günlük çalışma süresi 8 saat olarak sınırlandırılmış, maden ocaklarında 18 yaş altındaki çocukların çalıştırılması yasaklanmış ve

maden işçilerinin parasız tedavi ettirilmesi görüşü ileri sürülmüştür. BM genel kurulunda 20 Kasım 1989 tarihin kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi Türkiye tarafından 14/09/1990 tarihinde imzalanmıştır. Çocuk ve gençleri koruma altına alan bu düzenlemeler çalıştırılma süreleri ve çalışma yaşı sınırları çerçevesinde şekillendirilmiştir (Demir , 2010: 554-562).

Türkiye'de devlet çocukların korunmasına yönelik her türlü istismara ve şiddete karşı tedbirler almaktadır. Çocuk işçiliğine yönelik korumalar 4857 Sayılı İş Kanunu'nda belirtilmiştir. Çocuklara ilişkin politikalar 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıyla bir çatı altında toplanmıştır. Çocuk işçilerin korunmasına yönelik yasa çıkartmak ve denetim sağlamakla sınırlı kalan hükümet çalışmaları çocuk işçiliği sorununun tamamen ortadan kaldırılmasını sağlayamamaktadır (Çevik & Karakaş, 2016: 902).

4857 Sayılı İş Kanunu 14 yaşındaki çocukların hafif işlerde çalışmasına izin vermektedir. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik'te hafif iş tanımı yapılmıştır. Buna göre çocukların sağlık ve güvenliklerine zarar vermeyecek, eğitim ve öğretim koşullarını etkilemeyecek işleri ifade etmektedir. Buna ek olarak işveren tarafından çocuğun iş yerinde çalışma koşullarından kaynaklanabilecek her türlü iş kazasını engellemek için alması gereken önlemler de belirtilmiştir. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik çocuk işçiler için gece dinlenme süresini 14 saat olarak belirlemiştir. Günlük çalışma saatleri içerisinde dinlenme sürelerini ise çalışma zamanlarına göre yarım saat ve bir saat aralığında belirleyerek zorunlu kılmıştır (Şahin, 2009: 118).

Bununla birlikte çocuk ve genç işçiler için çalışma sürelerine bakılmaksızın işçilere verilecek yıllık ücretli izin sürelerinin 20 günden az olmaması gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu kapsamda izin sürelerine rastlayan bayram günleri, hafta tatilleri ve hasta olduğunda alınan raporlu izin günleri dâhil edilmeyecektir. İşveren ücretli izin hakkını kullandırmak zorundadır. Her yıl bir ay ücretli izin verilmelidir. Ayrıca iş kazası ve meslek hastalığı sigortası ile hastalık sigortası hükümleri uygulanmaktadır. Sigorta

primleri yaşlarına uygun olarak hesaplanan asgari ücretin %50'si MEB tarafından karşılanmaktadır (Demir, 2010: 568-570).

4857 Sayılı İş Kanunu'nun 77. Maddesi'nde işçi sağlığı ve güvenliğinin korunmasına yönelik pek çok hüküm yer almaktadır. Ayrıca kanun kapsamında çalışanların sağlık ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik birçok yönetmelik hayata geçirilmiştir (Şahin, 2009: 167).

Çocuk ve genç işçilerin işe alınmadan işin niteliğine ve çalışma koşullarına bağlı olarak vücut yapısının dayanıklılığı ve uygunluğu bakımından doktor tarafından sağlık raporuyla onaylanmak zorundadır. 18 yaşını doldurana kadar 6 ayda bir bu muayeneler tekrar edilmeli ve iş koşullarının yarattığı herhangi bir sağlık sorunu olup olmadığı kontrol edilmelidir. Alınan raporlar iş yeri tarafından muhafaza edilip yetkili memurların denetlemesi üzere gösterilmesi zorunludur (Demir , 2010: 568).

Dünya Sağlık Örgütü çocuk sağlığı ile ilgili önlenebilir ölümlerin azaltılması ve enfeksiyona bağlı gelişen hastalıkların önlenmesi gibi klasik tedbirlerin yanı sıra erken çocukluktan itibaren çocuğun psikolojik ve fiziksel gelişiminin desteklenmesini, çocuğun şiddetten uzak tutulması gibi konuları öncelik alarak belirlemiştir. Bu sebeple Dünya Sağlık Örgütü ülkelerin sağlık hizmetlerine bütün çocukları koruma sağlayacak şekilde biçimlendirilmeleri tavsiye etmektedir (Çevik & Karakaş, 2016: 891).

ILO amacı çocuk ve genç çalışanların sağlık ve güvenliğini sağlamak olan 138 ve 182 Sayılı Sözleşme ile çocuk ve genç çalışanların tıbbi muayenesine ilişkin özel hükümler belirlemiştir. Türkiye bu sözleşmelerden sadece sanayide çalışan gençlerin sağlık muayenesine tâbi tutulmasına dair 77 Sayılı Sözleşmeyi onaylamıştır.

Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde BM'nin çocukların özel ilgi ve yardıma hakkı olduğunu özellikle barış, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini vurgulayan kurallar üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Taraf devletler çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar.

Taraf devletler verilen hizmetten hiçbir çocuğun eksik kalmadığından emin olmak için verilen hizmetleri ve uygulamaları takip ederler (Şahin, 2009: 81).

Çalışan çocukların iş hakkında bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik işverenin işe başlamadan önce çocuk ve genç işçiye iş yerinde olası kazaları ve alınacak tedbirleri öğretmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda devlet çalışan çocukları bilinçlendirmek ve sahip olduğu hakları öğrenmeleri için gerekli seminerler düzenlemekle yükümlüdür (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017).

1.8 Çocuk İşçiliği Nedenleri

Çocuk işçiliği hem arz hem de talep tarafı olan bir kavramdır. Arz, yoksulluk, işsizlik, göç, nüfus, eğitim düzeyi gibi faktörlerden oluşmaktadır. Küreselleşme, işgücü maliyetlerini etkileyen vergiler ve rekabet edemeyen şirketler gibi faktörler de talep tarafını oluşturmaktadır.

Antik çağlardan bu yana tarihin her döneminde çocukların çeşitli nedenlerle çalıştırıldığı bilinmektedir. Bu dönemlerde çocukların çalışma hayatına katılmalarının asıl nedeni ailelere yardım etmektir. Daha sonra yerleşik yaşama geçişle birlikte tarımsal üretim doğmuş ve çocuklar aile işletmelerinde çalışmaya başlamıştır. Çocuk işçiliği mikro ve makro düzeyde ele alınması gereken önemli bir toplumsal sorundur. Bu sadece şehirlerin değil, ülkelerin ve hatta dünya ülkelerinin sorunudur.

> *Çocuk işçiliği sebeplerinin her biri bir diğerinin hem sebebi hem de sonucu olabilmekte, böylece bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır. Bu kısır döngü çocuk işçiliğinin önlenmesini ve tamamen ortadan kaldırılmasını zorlaştırmaktadır…* (Tor, 2010: 33).

Bu bağlamda çocuk işçiliğinin temel nedenleri ve aralarındaki ilişkiler dikkate alınarak bir bütün olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır (ÇSGB, 2005: 16).

Çalışan çocuk sorunu dönemsel bir sorun olarak değil, yapısal bir sorun olarak görülmelidir. Çocuk işçiliğinin nedenleri ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Ancak çocuk işçiliğini diğer toplumsal olaylardan ayrı ele almak mümkün değildir. Çocuk işçiliğinin

yoksulluk, eğitimsizlik, işsizlik gibi bazı temel toplumsal sorunlarla yakından ilişkisi bulunmaktadır. Çocuk işçiliğinin bu çok boyutlu yapısı temel bir kabul olarak değerlendirilmezse çözüm sürecinde tek taraflı ve etkisiz çözümler sunulacaktır.

1.8.1 Yoksulluk

Yoksulluğun, mutlak yoksulluk ve göreli yoksulluk olarak farklı tanımları bulunmaktadır. Mutlak yoksulluk, kişinin yaşamak için gerekli araçlardan yoksun olduğu durumu ifade etmektedir. Mutlak yoksulluk refah seviyesiyle bağlantılıdır. "*Göreli yoksulluk ise maddi kaynaklar düzeyindeki farklılıkla ilgili bir durumdan kaynaklı gerçekleşmektedir; maddi kaynakların topluma dağıtımındaki eşitsizliği…"* (Marshall, 1999: 55).

Çocuk işçiliğine neden olan en görünür faktör yoksulluktur. Aileleri kötü yaşam koşullarına sahip olan çocuklar, okul giderlerini karşılayamadığı için kendilerini çalışmak zorunda hissetmekte, hatta bazen yiyecek ve giyecek sıkıntısı bile yaşamaktadırlar. Yoksulluk, çocuğun yalnızca işgücü piyasasına girmesine neden olmakla kalmamakta; bu etmen çocukları zor şartlarda çalıştıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun olduğu her yerde çocuk işçiliği kavramı ve emeğin sömürgeci yönü büyümektedir (UNICEF, 1997: 27). Çocuk işçiliğini etkileyen yoksulluk, "*gelir dağılımındaki bozukluk, işsizlik, kaynakların verimsiz kullanımı, yetersiz ve etkisiz eğitim olanakları, geleneksel bakış açıları, hızlı nüfus artışı, göç ve kayıt dışı ekonomi gibi pek çok sorundan ortaya çıkmaktadır*" (Kulaksız, 2014: 98). Aynı zamanda bu belirtilen sorunları çocuk işçiliğinin nedenleri arasında görülmektedir.

Tarih boyunca uygulanan tüm politikalar bir kısır döngü yaratmıştır. Bu durum bireyin kendi yoksulluğunun giderek aileye ve oradan da tüm topluma yayılmasına neden olmuştur. Toplumun bir parçası olma öyküsünün en gerçek yanı, çocuklarda da açıkça görülen, kendisi ve ailesi için verdiği para kazanma mücadelesidir.

Ev içinde ebeveynler çocuklarını bazen kendi yaptığı işlerde (çiftçilik), bazen de yoksulluğu önlemek için başkalarının yanında çalıştırmaktadır. Bunun temel nedeni hane halkı gelirini artırmak ve yoksulluğu önlemektir

(Erbay, 2008: 22). Kırsal kesimdeki çocuklar çoğunlukla meslek öğrenmek için çalışmaya başlarken, kentlerdeki çocukların istihdamında ekonomik nedenler daha belirleyici rol oynamaktadır.

Çocuk işçiliği, ev içinde veya dışında yetişkin emeğini tamamlayan veya onun yerine geçen hazır bir kaynak olarak görülmektedir. Çocukların ağır ve stresli işlerde çalışmasının temel nedeni yoksulluktur. Yoksul ailelerde çocuğun çalışmasından elde edilecek ek gelir veya çocuk ev işleri yaparken ebeveynin dışarıda çalışabilmesi, ailenin aç kalmakla kıt kanaat geçinmesi arasındaki farkı belirlemektedir. Çalışan çocukların çoğu kazançlarının tamamını ailelerine vermektedir.

Yapılan çocuk işçiliği anketleri verileri de Türkiye'deki çocuk işçiliğinin ana kaynağının yoksulluk olduğunu göstermektedir. 6-14 ve 15-17 yaşlarındaki çocukların neredeyse yarısı, çalışma nedeni olarak hane gelirine katkıda bulunmayı belirtmiştir. Türkiye'de eşitsiz gelir dağılımından kaynaklanan yoksulluk, çocuk işçiliğinin itici gücü haline dönüşmektedir. Çocuk işçiliğini destekleyen ekonomik koşulların yanı sıra, çalışan çocukların emeklerinin karşılığında elde ettikleri gelirin düşük olması da ekonomik sorunların önemli bir özelliği olarak görülmektedir (TİSK, 1997: 12).

Gelir düzeyinin düşük olduğu, gelir dağılımının adil olmadığı, sosyal güvenliğin yetersiz olduğu ülkelerde yoksulluk, çocuk işçiliğine yol açan önemli bir faktördür. Düşük gelirli aileler, yaşam standartlarını yükseltmek ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için çocukların kazanabilecekleri paraya ihtiyaç duymaktadır (Tunçcan, 1999: 10). Yoksul aile bireyleri gelirlerinin büyük bir kısmını gıdaya harcadıkları için çocukların hane gelirine getirdikleri para onlar için önemlidir.

Yoksulluk ile çocuk işçiliği arasındaki nedensellik bağı; çocuk işçiliğini önlemenin temel yolu yoksullukla mücadelede kapsamlı ve sürdürülebilir bir politika geliştirmektir (Avşar & Öğütoğulları, 2012: 11).

1.8.2 İşsizlik

İşsizliğin nedenleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde işsizliğin nedeni çoğunlukla talebin yetersizliği, gelişmekte olan ülkelerde ise yeterli iş olanaklarının yaratılamamasıdır (Erol & Aytur, 2017: 116).

Çocukların genç yaşta işgücü piyasasında aktif olmalarının en önemli nedenlerinden biri işsizliktir. Yoksul ailelerde yetişkin işsizliği kaçınılmaz olarak hanedeki küçükleri aile yaşamını sürdürmek için kayıt dışı sektörde çalışmaya zorlamaktadır. Ailelerin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli geliri olmadığı sürece çocuklar, özellikle kayıt dışı sektörde ailenin ihtiyaçlarının karşılanması için işgücü olarak aileleri tarafından çalışmaya yönlendirilmektedir (Günöz, 2007: 16).

Göç olgusu devreden çıkarıldığında, Türkiye'de çalışan çocuklar üzerinde yapılan araştırmalarda, çalışan çocukların babalarının bir işi olmadığı veya nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıkları ortaya çıkmaktadır (Çöpoğlu, 1998: 92). Çalışan çocukların babaları düzenli gelir sağlayan ve sosyal güvencesi olan işlerde çalışmamaktadır. Anneler ise genellikle ya çalışmamakta ya da gelire etkisi en düşük seviyede olan işlerde çalışmakta, bu da hane gelirini etkileyebilmektedir. Yoksul ailelerde yetişkin işsizliği kaçınılmaz olarak hanedeki küçükleri aile yaşamını sürdürmek için kayıt dışı sektörde çalışmaya itmektedir (Yıldız, 2007: 2). Ülkemizde göç, istihdam yetersizliği, vasıfsız işler ve ekonomik krizler nedeniyle aileler işsizlikle mücadele etmektedir.

Organize suçların ve yasadışılığın hâkim olduğu bir işgücü piyasasında, milyonlarca işsiz yetişkinin yanında çocuklar yedek işgücü olarak işgücü piyasasına girmesi yalnızca yetişkinlerin istihdam olanaklarını zayıflatmakla kalmamakta, aynı zamanda ücret düzeylerini de düşürmektedir. Dolayısıyla çocuk işçiliği bir döngü haline gelerek yoksulluğu ve işsizliği beslemekte, bu da çocuk işçi kullanımına yol açmaktadır (Urhan, 1996: 49).

Çalışan çocukların istatistikleri çocuk işçi kullanımının azaldığını gösterse de aile işsizliği veya geçici işçilik gibi nedenler olduğu ve çocuğun

ekonomik araç olarak katılım göstermesi gibi sebepler var olduğu sürece çocuklar işin direksiyonunda kalacak, gelecekte de mekanizmanın dişlilerinden biri olarak kalmaya devam edecektir.

1.8.3 Göç

Türkiye'nin çocuk işçiliğine neden olan bir diğer faktör de yüksek düzeydeki göçtür. Kırsal kesimden sanayi bölgelerine göçün hızlanması, ailelerin kent yaşamına uyum sağlayamamasına, aile üyelerinin iş bulamamasına ve dolayısıyla ekonomik olarak zor durumda kalmalarına yol açmaktadır. Bu durum hem göçmen topluluğu hem de ev sahibi topluluk için birçok farklı sorun yaratmaktadır (Harunoğulları, 2016: 29). Bu durumda korunmaya en çok ihtiyaç duyan grubun, kendi ülkelerini terk etmek zorunda kalan çocuklar olduğu değerlendirilmektedir. Bu sorunlar çocukların bazı kötü endüstrilerde çalışmasına neden olmaktadır (Özçalık & Karaman, 2007: 34).

Türkiye'de 1950'li yıllardan bu yana önemli bir sorun olan iç göç, bireyler ve aileler arasında doğrudan, kademeli olarak ya da kentler arasında gerçekleşmektedir. Türkiye'de göç kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar kırdan kente doğru hareket etmekte; toprak yerine sanayiye yönelmeye başlamakta, ücretlerde ve gelir dağılımında değişikliklere yol açmaktadır. Bunun sonucunda işkollarının ülke dağılımına ilişkin göstergeler de değişmiştir (İçduygu, Sirkeci, & Aydıngün, 1998: 25). Göçün neden olduğu sosyal sorunlar, Türkiye'nin büyükşehirlerinde hâlihazırda kronik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırsal kesimden kente göç eden aileler genellikle kırsal kesimde tarımsal işler yaptıkları için işgücü piyasasında istenilen niteliklerden uzaktır. Bunun sonucunda aileler işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmakta; aileler şehirde hayatta kalabilmek için çocuklarını çalışmaya göndermektedirler. Kadınların ev dışında çalışmasına izin verilmeyen geleneksel evlerde çocuklar iş aramaya daha erken katılabilmektedir. Çocuklar genellikle ebeveynlerine göre daha kısa sürede iş bulmaktadır (Okumuş, 2009: 28).

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde göç nedeniyle düzenli işlerini ve gelirlerini kaybeden aileler maddi sorunlarla karşı karşıya

kalmaktadır. Bu duruma örnek olarak Suriye iç savaşı nedeniyle Türkiye'ye gelen ailelerin çocuklarının yoksulluk nedeniyle birçok alanda kayıtsız çalışması gösterilebilir. 2011 yılında Suriye iç savaşı sonucu Türkiye'ye gerçekleşen göç, ülkemiz tarihinin en büyük göçü olarak görülmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürü'ne göre 2011-2019 yılları arasında geçici koruma sağlanan Suriyeli göçmenlerin sayısı giderek artmıştır ve bu nüfus üç buçuk milyonu aşmış durumdadır (Gül & Öztürk, 2020: 136). Göçmenlik Dairesi'nin 2022 yılı verilerine göre kayıtlı Suriyeli göçmen sayısı 3.763.652 olup göçmen nüfusundaki artış devam etmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).Son yıllarda Suriye ve Afganistan'dan göç eden çocukların kayıt dışı birçok sektörde, ucuz ve itaatkâr işgücü olarak çalıştırılması da dikkat çekicidir.

1.8.4 Nüfus Artışı

Çocukların çalışma hayatına erken başlaması, hızlı nüfus artışının hem sonucu hem de nedenidir. Dolayısıyla doğan her çocuk "potansiyel iş" olarak değerli hale gelmektedir (Baştaymaz, 1994: 84).

Çocuklar bir gelir kaynağı olarak görülmekte, bu durum ailenin daha fazla çocuk sahibi olma eğiliminde olmasına ve nüfus planlamasını olumsuz etkilemesine neden olmaktadır. Çocuğa verilen değerlerin "faydacı/ekonomik değerler" olması, çocuğun bir üretim aracı ve sosyal güvenlik olarak rolünü vurgulamakta ve doğan çocuk sayısında belirleyici bir faktör olarak rol oynamaktadır (Bulut, 1997: 44). Araştırmalar, gelir düzeyi ve eğitim düzeyi düşük olan ailelerin daha fazla çocuk sahibi olduğunu göstermektedir (Tunçcan, 2000: 482).

Sanayileşmesini tamamlayamamış ülkelerde; çocuk işçiliğinin artmasının temel nedenlerin biri nüfusun hızla artmasıdır. Nüfus artışı, gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızının istihdam üzerindeki etkisinden daha fazladır; bu durum söz konusu ülkelerde işsizliği bu da kayıt dışı sektörde çocuk işçilerin sayısını artırmaktadır. Aynı zamanda hızlı nüfus artışıyla birlikte sanayileşmemiş ülkelerdeki çocuklar, gelişmiş ülkelerdeki çocuklara göre daha erken yaşta çalışmaya başlamaktadır.

1.8.5 Eğitim

Çocuk işçiliğinin bir diğer önemli boyu da eğitim sorunudur. Eğitimin terk edilmesi ve kayıt dışılığın artması yoksulluğun en somut sonuçları olduğundan yoksulluğun eğitim ve çocuk işçiliğiyle yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Çocukların iyi bir eğitim almadan iş dünyasına girmelerinin nedenleri arasında ailelerin eğitim masraflarını karşılayamaması, eğitim olanakları için fiziki koşulların bulunmaması ve ailelerin eğitime bakış açısı yer almaktadır. Eğitimsiz aileler için çocukların eğitimi sadece resmi bir uygulama ve yerine getirilmesi gereken bir görevdir (Bakırcı, 2004: 29). Bu zorunluluk yerine eğitim düzeyi düşük aileler için çocuklarının bir an önce çalışma hayatına girerek aile bütçesine katkı sağlamaları daha önemlidir. Ailelerde bir çocuğun yıllarca okuduğu ve bir iş sahibi olup olmayacağından emin olunmadığı, ancak küçük yaşta meslek edinerek çalışma hayatına girmesinin uygun olduğu yönünde bir düşünce yapısı hâkimdir (Çulhanoğlu, 2004: 4). Ailelerin eğitim düzeyi de çocuklar üzerinde büyük etkiye sahiptir. Eğitimli aileler çocuk işçiliği konusunda diğer ailelere göre daha dikkatli davranmaktadır. Bu ebeveynlerde çocuk işçiliği nadir olarak görülmektedir.

Çoğu ülkede eğitim bazı masraflara neden olmaktadır. Çünkü eğitim devlet tarafından karşılansa da ders kitapları, okul ulaşımı, üniforma gibi çocuğun eğitim masraflarının bir kısmı aile tarafından karşılanmaktadır. Bu maddi yük karşısında aileler çocuklarını okula göndermekten kaçınmaktadır (Çolak, 1998: 56). Bazen çocukların okula gönderilmeme sebebi okul ücretleri değil, okulların yeterli olmamasıdır. Ayrıca eğitimin kalitesizliği de ailelerde yapılan masrafa ve emeğe değmediğini düşündürmektedir (Warshaw, 2001: 44).

Ülkelerin eğitim maliyetlerindeki payının düşük olması ve eğitim politikasının özelleştirilmesi, yoksul ailelerin çocuklarının okula gitmesini engellemekte ve çocukları küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatına itmektedir (Tunçcan, 2000: 101). Devletin ücretsiz eğitim verdiği ve eğitimin dolaylı masraflarını da devletin ödediği ülkelerde ailelerin çocuklarının okumasını istemedikleri durumlar olabilmektedir. Bunun temel nedeni ise

ailelerin çocuklarının eğitimleri nedeniyle çalışmaları engellendiğinden aile bütçesi desteğinin kesilmesini istememeleridir (Bequele & Boyden, 1995: 5).

Çalışan çocukların eğitim almasını engelleyen bir diğer neden ise öğretmenlerin okuldaki olumsuz davranışları, çocuğun derslerde başarısız olması gibi faktörlerin onları eğitimden uzaklaştırmasıdır. Sınıfta eğitim gören çocuk sayısının fazla olması ve öğretim materyallerinin yetersizliği de çocukları okulu bırakmaya iten nedenler arasında gösterilebilir.

Devletler, aileyi maddi sıkıntıya sokmadan, çocuklara fayda sağlayacak şekilde eğitim hakkını ve eğitim hizmetlerini garanti edebilmelidir (Torun, 2001: 17). Devletin sunduğu ücretsiz eğitimin yanı sıra okul masraflarını karşılayacak burslar artırmalı, yoksul çocukların eğitiminin çeşitli yardım kuruluşları tarafından desteklenmelidir.

1.8.6 Aile İlişkileri

Ailedeki maddi zorluklar gibi sorunlar aile ilişkilerini etkilemektedir. Dolayısıyla aileler bu koşullar altında çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve sağlıklı sosyalleşmeyi sağlayamamaktadır. İşlevsel olmayan ailelerde kişiler aile sistemini dengede tutmak için yeni roller üstlenebilmektedir. Çocukların işe başlaması onların psikolojik veya maddi sorunlarına geçici bir çözümü olabilmektedir. Buradaki ana itici güç, söylendiği gibi, aile ilişkilerinden doğan kafa karışıklığıdır (Karataş, 2016: 14). Bu durumun izleri hem tarım toplumunda hem de sanayi toplumunda farklı renklerde görülebilmektedir.

1.8.7 Gelenekler

Bir çocuk sadece maddi sıkıntı nedeniyle çalışma hayatına başlamamakta; ayrıca yaşadıkları ailenin ve toplumun geleneksel değerlerinin etkisi altında çalışma eğiliminde olabilmektedir.

Toplumlar arasındaki farklılıklar çocuk işçiliği fikrini toplumun kendi geleneklerine göre yorumlamasına sebep olmaktadır. Örneğin, bazı toplumlarda çocukların işe girmesi normal karşılanıp bunun kötü bir durum olmadığı kabul edilmekte, bazı toplumlarda ise çocukların yetişkinlikten önce

çalışma hayatına girmesi yardıma ihtiyaç duyulan bir toplumsal sorun olarak tanımlanmaktadır (Boybek, 2009: 74).

Çocuk işçiliğini ortaya çıkaran unsur, birçok kültürde halen geçerli olan "*çocuğun küçük yaşta sorumluluk duygusu kazanması ve ailesine maddi açıdan destek olması"* kavramıdır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 18).

Geleneksel bakış açısına göre ebeveynler, çocuklarının çalışarak adam olduklarını ve işe erken başlayarak geçimlerini sağlayabileceklerini düşünerek çocuklarının istihdamını sağlamaktadırlar. Aile geleneğine uyum sağlayan çocuk, ebeveynlerinin isteği üzerine aileye yardım etmek amacıyla çalışma yaşamına katılmakta ve çocuk eve para getiren kişi olarak algılanmaktadır. Bu bakış açısı ve anlayış tipik olarak gelişmekte olan toplumların bakış açısı olarak görülmekte, ebeveynlerin çocuklarının çalışmadan ve hayatın zorluklarını öğrenmeden hayata katılamayacaklarını öngörmeleriyle ortaya çıkmaktadır (Özçalık & Karaman, 2007: 34).

Çocuğun yaptığı işin karakter geliştirme ve becerilerini artırma açısından faydalı olduğuna inanılmaktadır. Gelenekler yoksul aileleri sosyal ve dini olaylar nedeniyle borçlanmaya itebilmekte ve aileler çocukları bu borçların ödenmesinin garantisi olarak görebilmektedir. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak kabul edilen borç karşılığı çalıştırma, yoksul hanelerin bu tür baskılara karşı savunmasız olması nedeniyle yaygınlığını sürdürmektedir. Genelde kızların erkeklerden daha az eğitime ihtiyaç duyduğuna inanılmaktadır; bu durum kızların okulu erken bırakmasına ve ev işleri yapmasına neden olmaktadır (ILO, 2002: 25-26).

Öte yandan ülkemizde kadınların çalışma hayatına katılımı genel olarak kabul edilemediği için özellikle kırsal kesimdeki ailelerde babaların yanında çoğunlukla erkek çocuklar çalışmaktadır. Kız çocukları, anneleri tarlada çalıştığı için ev işlerini yapıp kardeşlerine bakarken, erkek çocukları ise hayvanları güdüp tarlada yetişkinlere yardım etmektedir. Çocuklar ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta toplum bu yapıyı normal karşılamakta ve kültürel bir değer olarak kabul etmektedir. Çocuğun içinde yaşadığı kültür ona işinin normalliğini aşılamaya çalışır. Bu kültürde çocuk yaptığı işin normal

olduğuna inandırılır ve daha fazla katkıda bulunması için ailesi tarafından ikna edilir.

1.8.8 İşverenlerin Talebi

Küreselleşen dünyanın yarattığı şirketler ve ülkeler arasındaki rekabet ortamında çocuk işçiler kötü çalışma koşullarında, düşük ücretlerle ve sendika korumasından yoksun olarak çalışmaktadır. İhracat sektörlerinde işverenler talep dalgalanmalarının arttığı dönemlerde çocuk işçi çalıştırmayı tercih etmektedir. Yaz ve kış aylarında çocuk işçiliği arzındaki dalgalanmalar ve çok sayıda çocuğun gönüllü olarak yarı zamanlı çalışması, işgücü talebindeki dalgalanmaları çocuklar tarafından karşılanmaktadır. Düşük teknolojili ve düşük sermayeli işletmeler çoğunlukla ücretli kadın ve çocuk işçiliğine ihtiyaç duymaktadır. Bu küçük işletmelerin yapısının sendikal örgütlenmeden uzak olması ve ilgili yasaların uygulanmasını sağlayacak kurumsallaşmanın olmayışı çocuk işçiliğine yol açmaktadır (Altuntaş, 2010: 168-169).

Çocuk işçiler vasıfsız bir işgücüdür. Az eğitim gerektiren veya hiç eğitim gerektirmeyen işler için uygundurlar. Çocuk işçiliği yasa dışı olduğu için çocuklar yasal zemin yaratarak yetişkinlerden çok daha ucuza çalışmaya zorlanabilmektedir. Örgütlenme hakkı yasaktır. Hukuki ve kurumsal belirlilikten yoksun oldukları için hukuki sorumluluktan da yoksundurlar. Güvencesiz, korumasız ve tamamen bağımlılardır. İşverene karşı çıksalar bile kolaylıkla bastırılabilirler. İş zor ve tehlikeli olsa bile kendilerine verilen işi yapmak üzere eğitilirler. Günlük ve mevsimsel yapısal değişikliklere kolaylıkla uyum sağlarlar. Yarı zamanlı çalışmayı, eksik ödemeyi ve fazla mesai haklarından mahrum kalmayı isteyerek kabul edebilirler (Derrien, 1994: 100-101).

Çocuk işçiliğine olan talebin bir diğer nedeni de çocukların kanunlarla kendilerine tanınan hakları güvence altına alma konusunda bilgisiz ve pasif olmaları, işverenler açısından çocuk işçiliğini cazip kılmasıdır. Ayrıca çocuk çalıştıran şirketlerin sigorta, sosyal yardım gibi yatırım masraflarını da ödeme zorunluluğu kalmamaktadır (Çulhanoğlu, 2004: 4). Düşük ücretlere rağmen meslekte çalışmaya devam edebilmeleri ve para kazanabilmeleri için ailelerin

çocuklarının küçük işletmelerde çalışmasına izin vermesi de işverenlerin çıkarına olan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk işçiliğiyle mücadelede kayıt dışı sektörde çocuk işçiliğinin kontrol altına alınması ve çocuk işçiliği kurallarını ihlal eden şirketlerin cezalandırılması gerekmektedir. Bunun için etkili bir iş kontrol mekanizması ve yeterli sayıda personel gerekmektedir.

1.8.9 Mevzuat Eksiklikleri

Çok sayıda ulusal ve uluslararası çocuk işçiliği kanunu bulunmaktadır. Ancak dünyada önemli sayıda ülkenin anlaşmaları imzalamadığı veya çeşitli çekincelerle imzaladığı görülmektedir. Bu nedenle Çocuk Koruma Sözleşmesi hükümlerine uyum zordur (Dursun, 2017: 176). Burada önemli olan düzenlemelerin ne kadar etkin uygulanabileceğidir. Birçok düzenlemeye rağmen çocuklar tarımda, sanayide, hizmet sektöründe ve sokakta çalışmaya devam etmektedir. Mevzuatların başarılı bir şekilde uygulanamaması durumunda işletmeler, aileler ve çocuk işçi bulunduran işletmeler teşvik edilecek ve çocuk işçiliği kalıcı hale gelecektir.

Çalışan çocukların çoğunun mevzuat kapsamına girmemesi, çocukların küçük işletmelerde, ev hizmetlerinde, tarımda ve sokak işlerinde yaygın olarak çalıştırılması, onları denetleyen kurumlarca denetimin karşılanmaması gibi nedenler bulunmaktadır. İşyeri denetimleri etkin bir şekilde yapılamamakta, cezai yaptırımların yetersizliği nedeniyle çocuklar çalışma hayatının temelini oluşturmaktadır (ÇSGB, 2006). Örneğin tarım işletmelerinde 50 veya daha az işçi çalışıyorsa iş denetimi yapılamaz. Ancak Türkiye'de tarım sektöründe çalışanlara bakıldığında çoğunluğunun küçük çiftliklerde çalıştıkları görülmektedir. Bu durum çocukların çalışma koşulları açısından ciddi bir tehdit oluşturmakta ve tarım sektöründe iş sağlığı ve güvenliğinin iyileştirilmesine yönelik tedbirlerin alınmasını oldukça zorlaştırmaktadır (Kulaksız, 2014: 107-108).

Sonuç olarak mevzuattaki boşluklar, mevzuatın etkin uygulanmaması ve işyerlerindeki kontrol eksikliği, şirketleri ve aileleri çocuk çalıştırmaya teşvik etmektedir. Bu durumda çocuk işçiliği engellenememekte ve kalıcı hale gelmektedir (Erbay, 2008: 27).

Ulusal mevzuattaki eksiklikler ve etkin bir kontrol sisteminin olmayışı çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerindendir. Ancak çocuk işçiliği çok boyutlu bir kavram olup, sadece kanun düzenlenerek çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması mümkün görünmemektedir. Çocuk işçiliğinin pek çok toplumsal nedene bağlı olan çok boyutlu yapısı karşısında, çocuk işçiliğini sorun haline getiren toplumsal nedenlerin ele alınması ve çocuk işçiliğini düzenleyen yasa tasarılarının hazırlanması gerekmektedir. Kanunun etkinliği açısından bakıldığında çocuk işçiliğine ilişkin mevzuatın basit, anlaşılır, diğer kanunlarla uyumlu olması ve aynı çatı altında sistematik olarak düzenlenmesi de önemlidir.

Çıkarılan kanunun sonuçlarını elde etmek için gerçekçi bir denetleme mekanizması da gereklidir. Kâğıt üzerinde kalan ve uygulanmayan kanunlar, sorunu hiçbir şekilde çözmeyen başka sorunlar yaratmaktadır. Bu durum en çok çocuk işçiliğinin yaygın olarak kullanıldığı kayıt dışı sektörlerde belirgindir. Dolayısıyla işleyen bir yasa ancak etkin denetimle olumlu sonuçlar üretebilir (Ege, 2016: 30).

2. BÖLÜM
ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE YÖNELİK HUKUKSAL DÜZENLEMELER VE KAMU POLİTİKALARI

2.1 Çocuk İşçiliği ile İlgili Hukuksal Düzenlemeler

Bu bölümde çocuk işçiliğine ilişkin BM, AB ve Avrupa Konseyi mevzuatı ile ILO mevzuatı çocuk işçiliğini hukuksal açıdan düzenlemek bağlamında oldukça önemlidir.

2.1.1 Uluslararası Sözleşmeler ve Çocuk İşçiliği

2.1.1.1 Birleşmiş Milletler (BM) ve Milletler Cemiyeti

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda BM, 2025 yılına kadar her türlü çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması hedefini belirlemiş ve 2021 yılını "Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Yılı" olarak ilan etmiştir.

20 Kasım 1989 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından onaylanan Çocuk Hakları Sözleşmesi, 9 Aralık 1994 tarihinde TBMM tarafından bazı maddelerine çekince konup onaylanarak 27 Ocak 1995 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 1989'dan bu yana 196 ülke Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne katılmıştır.

UNCRC, STK'lara madde 45a kapsamında uygulamayı denetleme hakkı veren tek uluslararası insan hakları anlaşmasıdır. Sözleşme, çocuk bakımında kabul edilebilir standartların ve çocukların durumunu iyileştirmeyi amaçlayan programların oluşturulması için önemli bir çerçeve sunmaktadır. UNCRC insan haklarını içeren, ülkeler ve yasalar tarafından en yaygın şekilde tanınan sözleşmedir (Bakırcı, 2004: 91).

Bu sözleşmede yer alan çocuk hakları, 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirgesi'nde yer alan esaslara dayanmakta olup, bunları dünya hukuku çerçevesinde genişletip yargılamakta ve hükümetlerin konuya ilişkin yükümlülüklerini belirlemektedir (Bakırcı, 2004: 90). 3 bölüm ve 54 maddeden oluşmaktadır. Bu sözleşme hükümlerine göre hükümetlerin çocukların temel ihtiyaçlarını karşılama ve potansiyellerini

gerçekleştirmelerine yardımcı olma yükümlülüğü vardır. Bunun anahtarı her çocuğun temel haklara sahip olduğunun kabul edilmesidir. Her ne kadar sözleşme çocukları etkileyen önemli sosyal sorunların çoğunu çözemese de hükümetlerin çocuk haklarını bir öncelik haline getirmesini sağlamaktadır.

Çocuk ihmalden, zulümden ve her türlü suistimalden korunacak, istihdam konusunda asgari yaşın üzerinde bulunacak, beden, ahlak ve zihin gelişimini engelleyici her türlü iş veya faaliyette çalıştırılmayacaktır şeklinde ifade edilen 9. Madde bu bağlamda oldukça önemlidir (Günöz, 2007: 50).

28. Madde ile üye devletler çocuğun eğitim hakkını tanır ve bu hakkın eşitlikçi bir şekilde gerçekleştirilmesini amaçlar. Sözleşmeye taraf devletler, okul disiplininin çocuğun insan haklarına saygılı ve bu ilkeyle tutarlı bir şekilde yürütülmesini sağlamak için gerekli tüm önlemleri almalıdır. Üye Devletler, özellikle dünyadan okuma yazma bilmemenin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmak ve modern bilgi ile bilimsel ve teknolojik bilgi sürecini kolaylaştırmak amacıyla, eğitim alanında uluslararası iş birliğini güçlendirmeli ve teşvik etmelidir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarına özel önem verilmiştir (UNICEF Türkiye Temsilciliği, 1995).

Çocuk işçiliğine ilişkin en önemli kural sözleşmenin 32. Maddesinde yer almaktadır. Sözleşmeye taraf devletler, çocuğun eğitimine veya sağlığına ya da fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki veya sosyal gelişimine zarar veren ekonomik ve istihdam faaliyetlerine karşı korunma hakkını tanımaktadır. Tüm üye devletler bu maddenin uygulanmasını sağlamak için yasal, idari, sosyal ve eğitimsel tedbirleri alacaklardır (UNICEF Türkiye Temsilciliği, 1995). Sözleşmede çocukların çalışma hayatında bulunması için gereken asgari yaş belirtilmemiş olup, taraf devletlerin kendi yükümlüğüne bırakılmıştır. Bu tür ortak standartları oluştururken ülkelerin birbirinden farklı olan sosyal, ekonomik, kültürel ve politik koşullarını dikkate alınmıştır.

33. Maddede çocuk istismarının en kötü biçimlerinden biri olan uyuşturucu kullanımı ve kaçakçılığı ele alınmaktadır. Çocukların psikoaktif madde ve uyuşturucu kullanmasını önlemek, çocukları bu maddelerin üretim ve satışından dışlamak için üye ülkeler tarafından sosyal, eğitimsel ve hukuki

tedbirlerin uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır (UNICEF Türkiye Temsilciliği, 1995).

34. ve 35. Maddeler çocukları cinsel ve diğer yasa dışı cinsel faaliyetlerden korumayı amaçlamaktadır. Bu madde bağlamında hükümetlerin, pornografik işlerde zorla çalıştırılmakta olan çocukların haklarını korumaya yönelik yalnızca ulusal değil, çok uluslu önlemleri de takip etmeye kararlı olmaları gerekmektedir (UNICEF Türkiye Temsilciliği, 1995).

UNCRC'nin çocuk işçiliğine ilişkin 33, 34 ve 35. Maddeleri IPEC kapsamıyla yürürlüğe giren çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin önlenmesine ilişkin çerçevede yer almaktadır.

Çocuk işçiliği ile ilgili sözleşmede uygulanacak cezalar yer almaktadır ancak ülkemizde bu cezaları uygulayacak yeterli personel bulunmadığı gibi, bu personellerin çalışmalarına yönelik etkili bir mekanizma da bulunmamaktadır.

Sonuç olarak Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında çocuk işçiliğine ilişkin yükümlülüklerini tam olarak yerine getirememektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocukları her türlü taciz, istismar ve sömürüden korumayı amaçlayan 34 ve 35. maddelerine ek olarak Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol" adı verilen bir ek bulunmaktadır. BM Sözleşmesinin bu alandaki maddelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Söz konusu ek, BM Genel Kurulu'nun 25 Mayıs 2000 tarih ve 54/263 sayılı kararıyla onaylanmış ve 18 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir (United Nations, 2000).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol 20 Mayıs 2000 tarihinde onaylanmış olup, 12 Şubat 2002 tarihinde ve 54/263 sayılı kararla yürürlüğe girmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 38. maddesi uyarınca on üç maddeden oluşan bu protokol, her türlü istismar ve ihmali ele alarak çocukların karşılaştığı kötü koşulları hafifletmek, gelişmelerini sağlamak ve haklarını korumak amacıyla tasarlanmıştır.

2.1.1.1.1 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi

26 Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti Genel Kurulu tarafından onaylanan bu bildiri, 1931'de Gazi Mustafa Kemal tarafından da onaylanarak ülkemizde yürürlüğe girmiştir. Bu bildirgede çocuğun korunması, sağlıklı gelişimi, eğitimi ve barışçıl bir ortamda yetiştirilmesine ilişkin 5 maddeden oluşmuştur (Dirican, 2018: 54).

Çocuk hakları denince akla gelen ilk uluslararası hukuki belge, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. "Çocukların korunması ilk olarak 20. yüzyılın başında başlamış ve seks piyasasına bulaşan çocukları korumaya çalışmaktadır. Sanayi sektöründeki fabrikalarda ve madenlerde düşük ücretli çocuk işçiliğinin ve gece çalışmasının yasaklanması yine 20. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çocuk ticaretiyle mücadeleye ilişkin ilk uluslararası konferans Milletler Cemiyeti döneminde Cenevre'de düzenlenmiştir. Çocuk hakları ilk kez 1924 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nde yer almıştır (Serozan, 2005: 23).

Bildirgenin 5 maddesi çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki açıdan sağlıklı bir şekilde gelişebilecekleri bir yerde tutulma, beslenme, bakım ve destek görme, afet anında ilk yardıma ulaşma, korunma, çocukların her türlü tacizi önlemesi ve onları sosyal sorumluluk bilinciyle yetiştirmesi (Uğurlu & Gülsen, 2014: 6). İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bu bildirge geçerliliğini yitirmiş ve işlevsiz hale gelmiştir (Kurt, 2016: 104).

2.1.1.1.2 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler tarafından, 10 Aralık 1948'de “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin” kabul edilmesinin ardından çocuk haklarının korunması ve uluslararası hukuk standartlarını oluşturulması adına “Sosyal Sorunlar Meclisi” oluşturulmuştur.

20 Kasım 1959'da Cenevre revize edilip, genişletilen yeni metin, BM Genel Kurulu tarafından BM Çocuk Hakları Bildirgesi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Çocuklar II. Dünya Savaşı'nda I. Dünya Savaşı'ndan daha fazla şiddet ve trajedi yaşamıştır. Bildiride, çocukların karıştığı kazaların ve maruz kaldığı şiddetin önlenmesi amacıyla, çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişiminin henüz tamamlanmamış olması nedeniyle çocuklara doğumdan önce ve doğumdan sonra özel bakım uygulanması gerektiği ve çocuklar arasındaki ayrımcılığın ortadan kaldırılacağı belirtilmektedir. Çocukları kurtarmak için her yola başvurabilecek olduğu belirtilen önemli hususlardandır. Bildirinin 5., 7. ve 9. Maddeleri oldukça önemlidir.[2]

2.1.1.1.3 Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme

Çocuğun uluslararası dünyada kimliğini ortaya koyan ve ona en önemli hakları veren Cenevre Bildirgesi'nin ardından 1956 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ikinci önlem Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme'si ile yapılmıştır. Türkiye tarafından 04.04.1964 tarih ve 11674 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017).

Sözleşmenin çocuk işçiliğine ilişkin önemi 1. Maddede yer almaktadır. Aynı maddede, ILO'nun 182 sayılı Sözleşmesi'nin 3. maddesine paralel, 18 yaşını doldurmamış çocukların, ebeveynleri veya vasileri tarafından başkasına çalışma amacı ile verilmesi yasaklanmıştır.

1956 yılında imzalanan bu sözleşme en kötü biçimdeki çocuk işçiliğinin önlenmesi kapsamında bir öncü olmuştur (Şahin, 2009: 79-80).

---

2 Madde 5; "Fiziksel, zihinsel veya sosyal engeli olan çocukların, kendilerine özgü koşullarına uygun özel muamele, eğitim ve bakım görmeleri beklenmektedir."

Madde 7; "Her çocuğun ilkokul düzeyinde parasız ve zorunlu eğitim görmesi ve fırsat eşitliği temelinde eğitim görmesi çağrısında bulunulmaktadır."

Madde 9; "Çocuk her türlü ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunur, hiçbir şekilde ticarete konu edilemez, asgari yaş sınırından önce çalıştırılamaz, çalışmaya zorlanamaz.".

2.1.1.1.4 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

BM tarafından 16/12/1966 tarihinde onaylanan bu sözleşme, 03/01/1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmenin giriş kısmında belirtilen amaçtan yola çıkarak çalışan çocuklar için gerekli veya uygun olan birçok düzenleme yapıldığı söylenebilmektedir.

Çocukların ve gençlerin ekonomik ve sosyal faaliyetlerde bulunmaları ve ahlaklarına zarar veren, hayatlarını tehlikeye sokan, doğal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen işlerde çalıştırılmaları halinde kanunla cezalandırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca hükümetlerin, ücret karşılığında çocuk işçiliğini yasaklaması ve çocuk işçiliği için asgari yaş belirlemesi gerektiği açıklanmıştır (Talas, 1997: 224).

7. Madde'nin metninde, çocuk işçiliği konusu özellikle de ücretler ve çalışma koşullarındaki yaş kısıtlamalarına ilişkin yasaklardan bahsedilmektedir.

Sözleşmenin çocuk işçiliğiyle bağlantılı bir diğer hükmü ise sendika haklarını ve işçi grevlerini düzenleyen ve yaş ayrımcılığı konusunun da ele alındığı 8. Maddedir. Sözleşmenin bu maddesine göre çocuk işçiler tüm sendikal hak ve özgürlüklere sahip olup, grev hakkı özel durumlar dışında herhangi bir kısıtlama olmaksızın tanınmaktadır.

Sözleşmenin 10. maddesinde ailenin ve annenin korunmasına ilişkin hükümlerin yanı sıra çocukların ve gençlerin korunmasına, gerekli yardımlara ilişkin özel hükümler bulunmaktadır.

Sözleşme ceza hükümleri konusunda 138 ve 182 Sayılı ILO sözleşmeleri ile benzerlikler içermektedir.

2.1.1.1.5 Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

BM Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilmiş, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu Sözleşme insan haklarının ve siyasi hakların korunmasını garanti altına almayı amaçlamaktadır.

Sözleşmenin 24. maddesi özellikle çocuklara yöneliktir;

> *"Her çocuk, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ülke, sosyal köken, mülkiyet veya aile ayrımı yapılmaksızın, ailesinin, toplumun ve devletin gerektirdiği koruyucu tedbirlerden duruma göre yararlanma hakkına sahiptir.*
> *Her çocuk doğumdan hemen sonra kayıt altına alınmakta ve bir isim verilmektedir.*
> *Her çocuğun vatandaşlık hakkı vardır."*

2.1.1.2 ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü)

Birinci Dünya Savaşı sonrasında barış görüşmeleri için bir araya gelen ülkeler, dünyada sosyal adaleti sağlamak ve çalışanların çalışma koşullarını denetleyecek bir organizasyon oluşturmak amacıyla "Uluslararası Çalışma Mevzuatı Komisyonu" adı verilen bir komisyon kurarak, bir örgütün kurulmasına ilişkin sözleşme tasarısını hazırlamıştır. Bu tasarının 1919 yılında Versailles Antlaşması'na eklenmesiyle Uluslararası Çalışma Örgütü oluşturulmuştur (Mollamahmutoğlu, 2017: 69).

Milletler Cemiyeti'ne bağlı olan Uluslararası Çalışma Örgütü, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni kurulan Birleşmiş Milletler'in ilk özerk kuruluşu olmuştur.

ILO tarafından çıkartılmış asgari çalışma yaşı, sağlık ve iş sağlığı konularındaki bazı önemli sözleşmeler;

- 29 Ekim 1921, 15 numaralı Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının Tespitine Dair Sözleşme
- 1932, 33 numaralı Sanayi Dışı İşlerde Çocukların Asgari Çalıştırılma Yaşı Sözleşmesi
- 3 Haziran 1937, 59 numaralı Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi (Revize)
- 19 Eylül 1946, 77 numaralı Gençlerin Tıbbi Muayenesi Sözleşmesi
- 1946, 78 numaralı Sanayi Dışı İşlerde Gençlerin Sağlık Yoklaması Sözleşme
- 1959, 112 numaralı Balıkçıların Asgari Çalışma Yaşı Hakkında Sözleşme
- 1 Haziran 1960, 115 numaralı Radyasyondan Korunma Sözleşmesi

- 22 Haziran 1965, 123 numaralı Yeraltı Madenlerinde İşe Alınmada Asgari Yaş Sözleşmesi
- 28 Haziran 1967, 127 numaralı Azami Ağırlık Sözleşmesi
- 1971, 136 sayılı Benzin ile İlgili İşlerde Çalıştırma Usulleri Hakkında Sözleşme
- 4 Haziran 1975, 142 numaralı İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Sözleşmesi

Uluslararası Çalışma Örgütü, kurulduğu 1919 yılından bu yana çocuk işçiliğini önlemek, çocuk işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmek ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini önlemek için yoğun çaba harcamaktadır.

ILO çalışma biçim ve özelliklerine göre "hafif işler", "tehlikeli işler" ve "en kötü biçimdeki çocuk işçiliği" olarak üç farklı biçimde sınıflandırma yapmıştır.

IPEC programı hakkında "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Politika ve Programlar" bölümünde bilgi verilmiştir.

2.1.1.2.1 Temel Çalışma İlke ve Hakları Bildirgesi

ILO, Temel Çalışma İlke ve Hakları Bildirgesi'ni 19 Haziran 1998'de kabul etmiştir.

ILO Temel Çalışma İlke ve Hakları Bildirgesi'nin giriş bölümünde; ILO'nun kuruluş amacını belirttikten sonra ikinci bölümde; henüz ILO tarafından onaylanmamış olsa bile, tüm üyelerin, kuruluşa üyelikten kaynaklanan temel haklara ve Uluslararası Çalışma Örgütü yasalarına tabi sözleşmelere saygı duyma ve bunları güçlendirme zorunluluğu olduğu bildirilmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın giriş bölümünde sosyal adaletin uygulanmasında, bildirgede belirtilen hakların geliştirilmesi bir emir niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda sosyal adaletin sağlanması için çocukların ve gençlerin erken dönemde korunmasının gerekliliği anayasanın başlangıç kısmında açıkça belirtilmektedir (Bakırcı, 2004: 95).

Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 1/3. maddesine göre, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne üye olmanın şartlarından biri de Uluslararası

Çalışma Örgütü'nün kanunlarındaki yükümlülükleri kabul ettiğinin Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Müdürü'ne beyan edilmesidir.

2.1.1.2.2 138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi

ILO tarafından 06/06/1973 tarihinde onaylanan, Türkiye tarafından 23/01/1998 tarihinde onaylanan 138 sayılı Sözleşme, sektörlerden bağımsız olarak genel bir yaş sınırı getirilmiştir. Bu sözleşme öncesinde sektörlere göre değişiklik gösteren bütün sözleşmeler sözleşmenin onaylanmasıyla beraber iptal edilmiştir.

Sözleşmenin 1. maddesinde çocuk işçiliğinin etkili bir şekilde ortadan kaldırılmasının amacı belirtilmekte olup, bu önlemleri onaylayan ülkelerin, gençlerin fiziksel ve zihinsel gelişimlerine uygun olarak çalışma veya çalışma için asgari yaş sınırının yükseltilmesine yönelik ulusal bir politika oluşturmaları gerektiği yükümlülüğü getirilmiştir.

Sözleşmenin 2. maddesinde "Yaş, zorunlu eğitimin sona erdiği yaşı olan15 yaşından aşağı olamaz" hükmü kabul edilmiştir. Daha sonra eğitim ve ekonomik düzeyi düşük olan devletlere bu asgari yaş sınırının 14 olarak belirlenmesine izin verilmektedir (ILO, 2021).

Tarım, doğası ve uygulamaları gereği çocukların gelişimine zarar verebileceğinden, bu sözleşme maddesi gereğince Türkiye'deki 18 yaşın altındaki çocukların aile aktiviteleri kapsamında tarımda çalışması yasaklanmaktadır.

Sözleşmenin 3. maddesinin 1. fıkrası, 18 yaşın altındaki işçilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye atacak işlerde çalıştırılmasını yasaklamaktadır. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında, çalıştıkları alanda özel eğitim veya mesleki eğitim almış gençler, sağlığı ve emniyeti sağlandığı sürece 16 yaşından itibaren bu işlerde çalışabilirler. Sözleşmenin bu noktası Türkiye'deki mevzuatla benzerlik göstermektedir.

Sözleşmenin 6. Maddesi'nde "okullarda veya teknik ve mesleki eğitim veren diğer eğitim kurumlarında yürütülen işler için 14 yaşını doldurmanın gerekli olmadığı" belirtilmektedir. Bu madde de diğer maddelerde olduğu gibi belirtilen, yetkili kurum ve kuruluşların işçi ve işveren konusunda yetkili

örgütlerle konuşulması, eğitim kapsamında burada çalışılacağı vurgusu yapılmalıdır (ILO, 2015).

Sözleşmenin 7. maddesi asgari istihdam yaşına istisnalar getirmektedir. 13 ila 15 yaş arasındaki kişilerin büyümelerini ve sağlıklarını etkilemeyen ve eğitimlerini etkilemeyen hafif işlerde çalışmalarına izin verilmektedir. Zorunlu eğitimini tamamlamamış kişilerin de 15 yaşını doldurmuş olmaları halinde belirli koşullar altında çalışabilmelerine karar verilmiştir. Ayrıca bu maddede, ekonomik ve eğitim olanakları gelişmemiş üye ülkelere de bu maddenin yaşını bir yıl öne çekme olanağı verilmektedir.

Türkiye'de bu ILO Sözleşmesi Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te yer almaktadır.

138 Sayılı Sözleşme'deki "child work" terimi Türkçeye çocuk işçiliği olarak çevrilmiştir ve bu çeviri yanlış bir çeviridir. Asıl karşılığı "çocuk çalışması" terimi olmalıdır ve sözleşmedeki asgari yaş sınırları her ikisiyle de ilişkilendirilmiştir (Bakırcı, 2004: 95).

138 Sayılı Sözleşme bir bütün olarak bakıldığında, "çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine" ilişkin söylemin yanı sıra, çocukların sağlığını ve eğitimini tehlikeye sokan işlerde çalışma yaşını 18 olarak belirlemesi önemlidir.

Sözleşmede ele alınacak zorunlu konular da belirtilirmiştir. Bu zorunlu politikalardan bazıları madencilik ve maden çıkarma, inşaat, enerji, gaz ve su, ticari amaçlı tarımdır. Gelişmemiş ülkelerin de bu konularda anlaşma şartlarına uyma zorunluluğu bulunmaktadır (Şen, 2003: 279).

Ancak bu kuralları uygularken dikkatli olmakta fayda vardır. Çocuk işçiliği sorunu ortadan kaldırılmadan ve ailelere maddi destek sağlanmadan yaş sınırının on beşe çıkarılması kalıcı bir çözüm olmayacaktır. Sorunun temel nedeni ele alınmazsa bu kurallar kolaylıkla çiğnenebilir.

2.1.1.2.3 Asgari Çalışma Yaşına İlişkin 146 Sayılı Tavsiye Kararı

ILO, sözleşmelerinin yanı sıra belirli konularda önerilerde bulunarak, belirsiz veya farklı yorumlara açık olan konuları üye ülkeler için açıklığa kavuşturmaktadır.

ILO'nun 138 sayılı asgari yaş sözleşmesini tamamlayan 146 sayılı tavsiye kararının önsözünde, çocuk işçiliğinin etkili bir şekilde ortadan kaldırılmasının, işe kabul yaşının zaman içinde yükseltilmesi gerektiği kabul edilmektedir. 138 Sayılı Sözleşme'de sözleşmeyi onaylayan ülkelere ulusal politika geliştirme sorumluluğu yüklenmiş olup, burada da tekrarlanmaktadır.

Bu sözleşmeyi onaylayan ülkeler için geçerli olan 146 Sayılı Tavsiye Kararının en önemli maddesi asgari yaş başlığı altında düzenlenen ikinci maddedir. Madde 6, asgari yaşın ekonomik faaliyetin tüm sektörleri için aynı düzeyde belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Madde 7/1, 138 Sayılı Sözleşme'nin 3. maddesinde belirtilen 15 yaş sınırının zamanla 16'ya çıkarılması gerektiği söylenmiş, aynı maddenin 2. fıkrasında ise ekonomik ve eğitimsel açıdan az gelişmiş ülkelerde de yaş sınırının kademeli olarak arttırılması gerektiği belirtilmiştir.

2.1.1.2.4 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi

Uluslararası Çalışma Örgütü çocuk işçiliği tamamen ortadan kaldırılana kadar, ilk aşamada çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasını amaç olarak belirlemiştir.

182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi kölelik, zorla çalıştırma ve insan ticaretinin içinde bulunduğu en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dair nitelendirmeler yapılmıştır. Bu sözleşmenin amacı esas olarak en kötü biçimdeki çocuk işçiliği türü ile mücadele etmek ve bunları ortadan kaldırmaktır. 182 No'lu Sözleşme, ILO tarafından 17 Haziran 1999'da, Türkiye tarafından ise 27 Haziran 2001'de onaylanmıştır.

182 Sayılı Sözleşme'nin giriş bölümünde, 138 Sayılı Sözleşme'yi tamamlayacak ve uluslararası ilişkilerde öncelik oluşturacak şekilde çocuk işçiliğinin önlenmesi ve uygun koşullarda ortadan kaldırılmasına ilişkin yeni maddelerin çıkarılması gerektiği belirtilmektedir. Bu sözleşme toplam 16 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin 8 maddesi çok önemlidir, amacı çocuklara yönelik en kötü çalışma biçimlerini önlemek ve ortadan

kaldırmaktır. Geriye kalan 8 madde ise diğer ILO sözleşmelerinde olduğu gibi uygulama tedbirlerini kapsamaktadır (Alpar, 2002: 7).

182 Sayılı Sözleşme, çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve bunun uzun vadeli çözümünün yoksulluğu azaltabilecek sosyal kalkınma ve sürdürülebilir ekonomik büyümede yattığı kabul etmektedir.

Sözleşmenin 1. maddesinde her üye ülkenin yapması gereken temel amaç, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması için acil ve etkili önlemler almak olduğu belirtilmiştir.

Madde 2'de Uluslararası Çalışma Örgütü, her insanın on sekiz yaşına kadar çocuk olduğunu kabul etmektedir. Sözleşmede çocuk işçiliğinin net bir tanımı yapılmış ve 18 yaşın altındaki tüm işçilerin çocuk işçi olduğu belirtilmiştir.

Madde 3 en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini tanımlamaktadır (ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü, 2015).

> "*Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;*
>
> *Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;*
>
> *Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;*
>
> *Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işler"*

6. Maddede "Her üyenin, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önceliğini azaltmak için bir eylem planı oluşturması ve uygulaması gerektiğini" belirten belge, uluslararası hukuktan ulusal hukuka geçişe işaret etmektedir. Buna göre her üye devlet çocuk işçiliğini tanımlamalı ve ortadan kaldıracak yönergeler sağlamalıdır (ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü, 2015).

Sözleşme'nin 7. Maddesi üye devletlere atıfta bulunarak, 182 Sayılı Sözleşme hükümlerinin uygulanması için gerekli tüm önlemleri alma yükümlülüğünde olduklarını ve bu önlemlerin en etkin yol olan "eğitim" dikkate alınarak yapılması gerektiğini söylemektedir. Bu maddeye göre üye devletlerin denetim öncesinde ve sonrasında cezai yaptırımlara veya diğer yaptırımlara karar vermesi gerekmektedir (ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü, 2015).

Çocuk işçiliği konusunda 138 Sayılı Sözleşme ile 182 Sayılı Sözleşme arasında farklılıklar bulunmaktadır. Yani 182 Sayılı Sözleşme çocukların ahlaki gelişimlerine, güvenliklerine ve sağlıklarına zarar verecek faaliyetlerde çalışmalarını yasaklarken, 138 Sayılı Sözleşme mesleki eğitim alınması halinde korumaların mevcut olduğunu belirtmektedir.

182 Sayılı Sözleşme'nin tamamına bakıldığında her devletin en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik eylem planları oluşturması ve uygulaması gerektiği görülmektedir. Mevzuatta çalışma yaşı farklı olsa da üye ülkelerdeki çalışma koşulları da bu noktada önem taşımaktadır. Üye devletlerde en kötü biçimdeki çocuk işçiliği koşullarını barındıran işler kesin olarak reddedilmektedir.

2.1.1.2.5 En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğine İlişkin 190 Sayılı Tavsiye Kararı

17 Haziran 1999 tarihinde 182 Sayılı sözleşme ile beraber kabul edilmiştir. 190 Sayılı Tavsiye Kararı'nın giriş bölümünde bu kararın, 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşme'ye ek olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Üye Devletler, 182 Sayılı Sözleşme'nin 6. maddesinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir eylem planı hazırlamakla ve bu planları hazırlarken devlet kurumları, çalışma örgütleriyle ve işverenle istişarede bulunmakla yükümlüdür (Bakırcı, 2004: 98).

2.1.1.2.6 2030 Çocuk İşçiliğinde Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

2012 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşma yolunda atılan en önemli adımdır. Devlet başkanları, hükümet temsilcileri ve çeşitli paydaşların katılımıyla gerçekleştirilen bu etkinlikte, mevcut ve gelecek nesiller için sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi sorumluluğu üstlenilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın her alanda başarılı olabilmesi için ekonomik ve çevresel boyutların her düzeyde entegre edilmesi ve kapsamlı bir şekilde açıklanması gerektiği konusunda mutabakata varılmıştır (Tüzel, 2018: 63).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, benimsenen 17 ana hedefi ve bunlarla bağlantılı 169 hedefi içermektedir. Bu küresel refah hedefleri temelinde yürütülen kalkınma planları ve politikalarında herkes için insan hakları ilkesinin yer aldığı görülmektedir. Bu politika alanları yalnızca yoksulluk, kaliteli eğitim ve insana yakışır iş gibi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle değil, aynı zamanda "barışçıl, adil ve kapsayıcı toplumların" yaratılmasıyla da bağlantılıdır.

7. ve 8. Maddeler ile "2025 yılına kadar çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılması ve önlenmesini, zorla çalıştırmanın ortadan kaldırılmasını ve çocuk askerlerden uzaklaştırma da dâhil olmak üzere her türlü çocuk işçiliğinin sona erdirilmesini sağlamaya yönelik acil ve etkili önlemler" alınması hedeflenmiştir.

2.1.1.3 Avrupa Birliği – Avrupa Konseyi Düzenlemeleri

Türkiye AB üyesi olmadığı için AB'nin onayladığı yasaların ülkemiz açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Ancak bu düzenlemeler çocuk işçiliği alanındaki önemli kaynaklar olduğundan bu bölümde AB mevzuatına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

2.1.1.3.1 Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin 94/33/EC Sayılı Direktif

22 Haziran 1994 tarihinde, Avrupa Birliği Konseyi, 1989 yılında kabul edilen Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı'nı temel alan, çalışan gençlerin korunmasına ilişkin 93/33/EC sayılı Direktifi kabul etmiştir.

Direktif, AB hukukunda AB üye ülkeleri tarafından doğrudan uygulanması gereken zorunlu hükümleri içermektedir.

Yönergenin 1. bölümünde yönergenin amacı anlatılmaktadır. 1. bölüme göre; çocuk işçiliğinin önlenmesi asgari çalışma ve istihdam yaşının, ulusal yasalarda belirtilen tam zamanlı eğitim yaşı olan 15 yaşın altında olmaması sağlanmalıdır. Buradaki amaç, çalışma koşullarının gençlerin yaşına uygun hale getirilmesinin sağlanması, gençlerin sağlıklarını, güvenliklerini, bedensel, zihinsel, ahlaki ve sosyal durumlarını tehlikeye sokan işlerde çalışmalarının önüne geçmektir (Avşar & Öğütoğulları, 2012: 21-22).

Bu yönergenin 2. ve 4. maddeleri, üye devletlerin çocuk işçiliğinin yasaklanmasında uygulayabileceği istisnaları ortaya koymaktadır. Direktifin 3. Maddesinde "genç", "çocuk" ve "yetişkin" terimleri tanımlanmaktadır.

Yönergenin tehlikeli işler başlığı altındaki 7. Maddesi, üye devletlerin gençleri, gelişimlerini, sağlıklarını ve güvenliklerini etkileyebilecek risklerden korumalarını istemektedir.

Madde 8; çocuk ve genç çalışanların çalışma saatleri düzenlenmektedir.

Bu yönerge, aslında Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından onaylanan 138 ve 182 sayılı Sözleşmelerden daha dar bir alanı kapsamaktadır.

94/33/EC sayılı AB Direktifinde çocuk ve genç işçilere yönelik benimsenen tedbirler 4857 sayılı İş Kanunu'na yansıtılmış olup, çocukların ve genç işçilerin korunmasına yönelik tedbirler bu kanuna uygun olarak düzenlenmiştir.

Yönergede ayrıca gece çalışması, dinlenme süreleri, yıllık tatil ve molalara ilişkin kurallar da yer almaktadır. Her üye devlet, bu direktifin hükümlerinin ihlal edilmesi durumunda alınacak uygun tedbirlerin belirlenmesinden sorumludur. Bu tedbirlerin etkili ve cezai nitelikte olması gerekmektedir.

2.1.1.3.2 Avrupa Birliği Komisyonu 2000/581/EC sayılı Tavsiye Kararı

Çocuk işçiliğine ilişkin bir diğer AB kanunu, 15 Eylül 2000 tarihinde yayınlanan 2000/581/EC sayılı tavsiye kararıdır. Bu öneri; ILO tarafından 17

Haziran 1999'da kabul edilmiştir. Tarafların, En Kötü Biçimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine İlişkin 182 Sayılı Sözleşmeyi onaylamalarını tavsiye etmektedir (Işık, 2007: 21).

Bu tavsiye ile "En Kötü Biçimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi" hedefinin AB'nin uzun vadeli hedeflerinden biri olduğu üyelere bildirilmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017). Madde 4/2 ile çocuk işçiler iş türüne göre sınıflandırılmaktadır. Madde 9'da üye devletlere, teknik veya idari nedenlerden ötürü çocuk işçiler için asgari dinlenme süresini en az 36 saate olarak bildirilmiştir.

2.1.1.3.3 Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Avrupa Birliği'nde temel hakların tanınması Avrupa Toplulukları Adalet Divanı içtihatları sayesinde mümkün olmuştur. Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyonun 5 Nisan 1977 tarihli ortak deklarasyonuyla temel haklar topluluğun siyasi kurumları düzeyinde tanınmıştır. Ancak birliğin kuruluş antlaşmasında temel hakların kapsamı belirtilmediğinden, 3-4 Haziran 1999'da Köln'de yapılan konferansın sonuç bildirgesinde birlik düzeyinde uygulanan temel haklara açıklık getirilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 7 Aralık 2000 tarihinde Nice Konferansı'nda Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı imzalanmıştır. Aralık 2009'da Lizbon Antlaşması ile birlikte yürürlüğe girmiştir. Şartın amacı Avrupa Birliği topraklarında insan haklarını teşvik etmektir.

Çocuk ve genç işçilere ilişkin tanım ve yaş kriterleri, Avrupa Sosyal Şartı ve Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin 94/33/EC Sayılı Direktif doğrultusunda Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nde de yer almaktadır. Bu Direktifin 3. Madde' sine göre, ulusal mevzuat uyarınca zorunlu eğitim yaşı olan 15 yaşın altındaki bir kişi "çocuk" ve 18 yaşın altındaki herkes "genç" olarak kabul edilmektedir.

"Hiç kimse köle olarak tutulamaz, hiç kimse zorla çalıştırılamaz ve insan ticareti yasaktır." şeklinde ifade edilen 5. Madde ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 182 Sayılı Sözleşmesinin 3. maddesinde yer alan "kölelik ve zorla çalıştırılmanın yasak olduğu" açıkça tekrardan vurgulanmaktadır.

Madde 12'de çalışan çocuklar dâhil herkesin sivil, sendikal ve siyasi işler başta olmak üzere her düzeyde toplanma ve barışçıl örgütlenme özgürlüğüne sahip olduğu, bu hakkın herkesin sendika kurma ve sendikaya katılma hakkını da içerdiği belirtilmiştir. ILO'nun çocuk işçiliğini önlemek için ücretsiz eğitime yaptığı vurgu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin çocuk işçiliğine karşı 12. maddesinde yer alan ücretsiz eğitim hakkının önemini yansıtmaktadır.

14. maddede herkesin eğitim ve mesleki eğitim hakkına sahip olduğu ve bu hakkın ücretsiz ve zorunlu eğitimden yararlanma olanağını da içerdiği tespit edilmiştir. Bu belge aynı zamanda demokratik ilkelere uygun, ülke yasalarına uygun bir eğitim kurumu kurma özgürlüğünü ve çocuğun ebeveynlerinin din, felsefe beklentilerini karşılayacak şekilde öğrenme ve büyüme hakkını garanti altına almayı da içermektedir.

27. maddede çalışanların iş yerinde bilgi edinme ve iletişim hakları belirtilmektedir. Çalışanlar ve çalışan temsilcileri, ulusal ve topluluk yasa ve uygulamalarında ortaya konulan yöntem ve prosedürlerle, uygun düzeyde, zamanında bilgilendirme ve iletişim kurma hakkına sahiptir. Günümüzde çocuk işçiler işyerlerinde bilgi ve danışmanlık alma haklarını ancak sendikalar aracılığıyla kullanabildiğinden, çocuk işçilere tam sendikal hakların verilmesi gerekmektedir.

Bahsedilen maddeler dolaylı olarak çocuk işçiliğini ilgilendiren maddeler olarak karşımıza çıkarken 24. ve 32. maddeler ise doğrudan çocuk işçiler ile alakalı ifadeler içermektedir.

Madde 24 Fıkra a; Çalışan çocukların çocuk olarak özel bakım ve korunma haklarına sahip olduğunun kabul edilmesi açısından önemlidir. Aynı şekilde bu madde kapsamında çocuklara kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini özgürce ifade etme hakkı ve çocuk işçilerin sendikal haklarıyla ilgilidir (Bakırcı, 2004: 357).

Sonuç olarak Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocuk haklarının birlik düzeyinde korunmasına yönelik tedbirler oluşturarak bu hakları onaylamıştır.

2.1.1.3.4 Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, 18 Ekim 1961'de İtalya'nın Torino kentinde Avrupa Konseyi'ne üye 16 ülkeden 13'ünün temsilcileri tarafından imzalanmış ve 26 Şubat 1965'te kabul edilmiştir. Türkiye, bazı çekinceler koyarak 16 Haziran 1989'da Avrupa Sosyal Şartı'nı kabul etmiş ve 7 Ağustos 1989'da uygulamaya koymuştur.

Bu sözleşmede barınma hakkı, sağlık hakkı, sosyal haklar, eğitim hakkı, çocuk çalışma hayatı hakları, sosyal güvenlik, ayrımcılığa karşı korunma hakkı ve korunmasız gruplara yönelik birçok hak yer almaktadır. Avrupa Konseyine üye devletler, insan haklarını ve temel özgürlükleri gerçekleştirmek amacıyla iç kanunlarını belirtilen kanun hükümlerine uygun olarak uygulamalıdırlar.

1999 yılında Sözleşme revize edilmiş ve yeni düzenlemeler çıkarılmıştır. Yeni düzenlemelerle 17. maddeye göre kanunda çocuk ve gençlerin sosyal, hukuki ve mali destek hakları tanımlanmış, çocukların ve gençlerin gelişmelerini sağlayacak bir ortamda haklarını kullanmalarını sağlamak için taraflar gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Türkiye, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı 6 Ekim 2004 tarihinde imzalamıştır, 27 Eylül 2006 tarihinde 5547 sayılı Kanunla onaylamıştır (Özkaraca & Ünal, 2014: 362). Avrupa Sosyal Şartı 7. maddede çocuk çalışmasındaki haklara doğrudan yer verilmiştir.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'na üye devletlerin çocukları ve gençleri koruma hakkının etkili bir şekilde uygulanması için aşağıdaki gerekçeleri yerine getirmeleri zorunludur:

- Sağlığına, ahlakına ve eğitimine zarar vermeyen hafif işlerde çalışan çocuklar hariç, çocukların çalışabilmeleri için en az 15 yaşında olmalarını sağlamak;
- Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu düşünülen mesleklerde asgari 18 yaşını doldurduğunuzdan emin olmak;
- Zorunlu eğitimi tamamlamayanların, eğitimlerinin aksayacağı işlerde çalışmamalarının sağlanması;

- 18 yaş altı çocukların gelişimlerine ve en önemlisi mesleki eğitim gereksinimlerine göre sınırlı çalışma saatlerine uygun çalıştırılması;
- Genç işçilerin ve çırakların adil ücret ve diğer uygun ücretlerle çalışma hakkının tanınması;
- Gençlerin işverenin izniyle normal çalışma saatleri içerisinde mesleki eğitime harcadıkları zamanın günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamak;
- 18 yaşın altındaki çalışanlara en az dört hafta ücretli izin hakkı;
- 18 yaşın altındaki kişilerin ulusal yasa ve düzenlemelerle gece işlerinde çalıştırılmamasını sağlamak;
- Ulusal yasa ve yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaş altı kişilerin düzenli tıbbi kontrolünün sağlanması;
- Çocukların ve gençlerin, doğrudan işlerinden kaynaklanan, karşılaştıkları fiziki ve psikolojik zararlardan korunmasını taahhüt ederler (RG, Resmî Gazete, 2007: 11907).

2.1.2 Türkiye Yasalarında Çocuk İşçiliği ve Koruma Tedbirleri

2.1.2.1 T.C. Anayasası

Ülkemizdeki en üst düzey hukuki belge olan Anayasa, çocukların çalıştırılmasına ilişkin düzenlemeleri de içermektedir. 1982 Anayasası'nın 50. maddesinde çocuk işçiliğiyle doğrudan ilgili düzenlemeler bulunmaktadır: "Hiç kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan iş yapamaz. Küçükler, kadınlar, bedensel ve zihinsel engelli kişiler çalışma koşullarına ilişkin özel korumalardan yararlanmaktadır (T.C. Anayasası, 1982).

Bu madde, çocukların ve gençlerin yaşlarına uygun olmayan, sağlıklarını tehlikeye atabilecek koşullarda çalışmasını engellemekte ve çalışma koşullarıyla ilgili özel desteğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedir (Aykaç, 2016: 353).

Anayasanın "Uluslararası Andlaşmaların Tanınması" başlıklı 90. maddesinin son satırına göre; usulüne uygun uluslararası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bu durumda Anayasa Mahkemesine gidilerek anayasaya aykırı olduğu iddia edilemez. Bu karar, uluslararası anlaşmaların ulusal hukuktaki

yerini belirlemektedir. Dolayısıyla hak ve özgürlüklere ilişkin imzalanan uluslararası anlaşmalar hukukun ötesindedir (Aykaç, 2016: 354).

2.1.2.2 4857 Sayılı İş Kanunu

4857 sayılı İş Kanunu 10 Haziran 2003 tarih ve 25134 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu, asgari çalışma yaşı, ücretli izin ve çocuklara yönelik sağlık kontrollerine ilişkin özel düzenlemeler içermektedir. Bu anlamda 4857 sayılı İş Kanunu, başta 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi olmak üzere uluslararası kurum ve kuruluş tarafından çıkarılan uluslararası sözleşme hükümleri ile benzerlik içermektedir.

53, 71, 72, 73, 85 ve 87'inci maddeler çocuk işçiliğine ilişkin yasaklar ve düzenlemelerden oluşmaktadır.

53. maddede 18 yaşından küçük işçilerin yıllık izinlerinin 20 günden az olamayacağı belirtilmiştir (4857 Sayılı İş Kanunu, 2003).

71. maddede 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılamayacağı, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış çocukların hafif işlerde çalıştırılabileceği belirtilmiştir. 15 yaşından küçük ve okul hayatına devam etmeyen çocuklar için en fazla çalıştırılabilecekleri saatler günde 7 ve haftada 35 saat olarak belirlenmiştir. 15 yaşını tamamlayanlar için ise bu süre günde 8 ve haftada 40 saat olarak belirlenmiştir (4857 Sayılı İş Kanunu, 2003). 71. Maddenin 5. fıkrasında okul hayatına devam eden çocuklar için çalışma saatleri günde 2 ve haftada 10 saat olarak sınırlandırılmaktadır (4857 Sayılı İş Kanunu, 2003).

72. maddede çocukların maden ocakları, kablo döşenmesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltı işlerinde veya su altında çalışmaları yasaklanmaktadır.

73. maddede Çocuk işçilerin sanayiye ait işlerde, genç işçilerin ise gece sanayiye ait işlerde çalıştırılması yasaklanmıştır (4857 Sayılı İş Kanunu, 2003).

85. maddede 16 yaşını doldurmamış kişilerin ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılamayacağı belirtilmiştir (4857 Sayılı İş Kanunu, 2003).

Kanunun 87. maddesine göre 14 yaşından 18 yaşına kadar çocuk ve genç işçiler çalıştırılmadan önce iş yeri hekimi, iş sağlığı kliniği ve sosyal sigorta kuruluşu tarafından muayene edilmeli ve en yakın sağlık kuruluşuna başvurulmalıdır. Doktorlar tarafından vücut yapıları işin niteliğine ve koşullarına göre incelenir. Altı ayda bir doktor muayenesi yaptırmaları gerektiğinin raporda beyan edilmesi zorunludur. Bu işi yapmasında bir sakınca olup olmadığının tespiti için bu tür raporların tamamının iş yerinde saklanması ve yetkili makam tarafından istendiğinde kendilerine ibraz edilmesi gerekmektedir (4857 Sayılı İş Kanunu, 2003).

Çocuk işçiliğine ilişkin iş hukuku, çalışma yaşının belirlenmesi, sektörün özelliklerine göre farklı yasaklar getirilmesi, yaşa, koşullara ve çalışma saatlerine göre hangi işlere izin verildiği ve hangi işlerin yapılamayacağı gibi birçok konuyu düzenlemektedir. Ancak her ne kadar düzenlemelerin yayımlanması önemli olsa da çocuk işçiliği kanunlarının hala kapsam açısından yetersiz olduğu görülmektedir. Türkiye'de çocuk işçiliği ile ilgili yasal düzenlemelerin en önemli sorunu, düzenlemelerin uygulanması sürecinde karşılaşılan sorunlardır (Erbay, 2008: 53).

Çocuk işçiliğiyle mücadele edilememesinde, uygulamada karşılaşılan sorunların önemli bir etkisi olduğu açıktır. Temel sorun, kanunların etkili bir şekilde uygulanamaması ve özellikle çocuk işçiliği denetimlerinin gerçekleştirilmemesidir.

2.1.2.3 151 Sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun (1921)

Ereğli kömür madeni, Cumhuriyetin sanayileşme hamlesinde önemli bir yer tutar ve sanayileşme için gerekli hammaddeyi sağlayan alanlardan biridir (Kara, 2012: 115). Bölgenin önemi ve çalışma koşullarının kötü olması bu tür koruyucu mevzuatın çıkarılmasını gerektirmektedir (Yiğiter, 2019: 218-219). Bu kanun, madencilikle ilgili pek çok farklı düzenlemeyi içermekte olup, o zamana göre ileri sayılabilecek sosyal politika tedbirlerini getiren bir düzenleme olarak değerlendirilmektedir. Çalışma koşullarına ilişkin düzenlemelerin yer aldığı yasada 18 yaşını doldurmamış kişilerin madenlerde çalışması yasaktır (Namal, 2019: 61).

Bu kanun ülkemizde çocukların çalıştırılmasını yasaklayıcı bir niteliğe sahip ilk yasal düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2.4 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

222 sayılı İlköğretim Kanunu 5/1/1961 tarih ve 10705 sayılı Resmî Gazete'de yayımlandı. Bu Kanunda yıllar içerisinde birçok değişiklik yapılmıştır.

Kanunun 2. maddesinde kanun hükümlerine göre "*ilköğretimin devlet okullarındaki çocuklar için parasız ve zorunlu olduğu*" belirtilmektedir (RG, 1961).

Kanunun 59. maddesinde çocuk işçiliği ile ilgili hükümler yer almakta olup, bu maddeye göre:

> *"zorunlu eğitim yaşındaki öğrenime devam etmeyen kişiler kamu hizmeti veren bir yerde veya özel bir yerde çalışamazlar". "İlköğretim okullarında öğrenim görenler İş Kanunu hükümlerinin geçerli olması halinde ancak ders saatleri dışında bu alanlarda çalışabilirler."* (RG, 1961).

1997 yılında 8 yıllık zorunlu eğitim kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur. 2012 yılında onaylanan 6287 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu" değişiklikleri doğrultusunda eğitim süresi 8 yıldan 12 yıla çıkarılmıştır (Lordoğlu, 2017: 21).

2.1.2.5 818 sayılı Borçlar Kanunu

29 Nisan 1926 tarih ve 359 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 818 Sayılı Borçlar Kanunu, çıraklık sözleşmesinden doğan borçlara ilişkin birtakım düzenlemeler getirmiştir. Bu Kanunun 330'uncu maddesine göre 18 yaşını doldurmamış kişilerin gece ve hafta tatillerinde çalışmalarına izin verilmez. Madde 318'de çıraklık sözleşmesinin usta ile çocuğun yasal vasisi arasında yapılması gerektiği ve sözleşmede yapılması gereken iş, çıraklığın türü ve süresi, günlük çalışma saatleri, maaş ve diğer hususlar düzenlenmektedir. Alınacak ücretin yanı sıra deneme süresi de belirtilmektedir (818 Sayılı Borçlar Kanunu, 1926).

2.1.2.6 6098 Sayılı Borçlar Kanunu

6098 Sayılı Borçlar Kanunu 11/1/2011 tarihinde kabul edilerek 04/02/2011 tarih ve 27836 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Çocuklarla iş ilişkileri, özel mevzuata tabi çocuklar ve İş Kanunu kapsamı dışındaki çocuklar hariç, Borçlar Kanunu'ndaki hizmet sözleşmelerindeki hükümlere tabi olmaktadır.

İş Kanunu Md.53 kapsamına girmeyen çocuklara yıllık izin hakkı sağlanması gerekleri uyarınca "*İşverenler, en az bir yıldır çalışan çalışanlara iki haftadan az, on sekiz yaşın altındaki çalışanlar ve elli yaşın üzerindeki çalışanlar için üç haftadan daha az ücretli izin veremezler* (6098 Sayılı Borçlar Kanunu, 2011)."

2.1.2.7 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 24 Nisan 1930 tarihinde 1593 sayılı Kanunla Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilip yürürlüğe girmiştir (RG, 1930).

Kamu sağlığına ve çocukların çalıştırılma yaşına ilişkin hükümlerin yanı sıra çalışma koşulları, iş sağlığı ve güvenliği, kadın ve çocuk işçilerin çalıştırılmasına ilişkin hükümleri de içermektedir. Kanunun 69. maddesine göre 18 yaşını doldurmamış erkeklerin ve her yaştan kadının sanayi işlerinde gece çalışması yasaklanmıştır (1593 Sayılı Hıfzısıhha Kanunu, 1930).

173. maddeye göre 12 yaşını doldurmamış çocuklar, fabrika ve atölye gibi her türlü sanatkârlık müesseselerinde ve maden işletmelerinde işçi ve çırak olarak çalıştırılamaz. On altı yaşın altındaki çalışanlar günde en fazla sekiz saat çalışabilir (1593 Sayılı Hıfzısıhha Kanunu, 1930).

176. maddeye göre on sekiz yaşını doldurmamış çocukların kahvehanelerde, dans salonlarında, barlarda, gazinolarda ve hamamlarda çalışması yasaktır (1593 Sayılı Hıfzısıhha Kanunu, 1930).

Kanun her alanı kapsamasa da çocuk işçiliğinin düzenlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar yıllar içinde birkaç kez değiştirilmiş olsa da

çocuk işçiliği yasaları 90 yılı aşkın süredir büyük ölçüde değişmeden kalmıştır.

Kanun maddelerinde çalışma kapsamı sınırlıdır. Ayrıca bazı sektörlerde çocuk işçilerin yaşının anayasa, kanunlar ve uluslararası anlaşmalarda belirlenen asgari yaşın altında olduğu da gözlemlenmiştir.

2.1.2.8 2559 Sayılı Polis Vazife ve Sâlahiyet Kanunu

04/07/1934 tarihinde kabul edilmiş, 14/07/1934 tarih ve 2751 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Kanunun 12. maddesine göre "*18 yaşını doldurmamış kişiler, eğlence, kumar, içki vb. amaçla açılmış yerlerde çalıştırılamaz* (RG, 1934)."

Kanunda ayrıca çocukların belirtilen yerlerde çalıştırılmaları durumunda yapılacak olan cezai işlemler de belirtilmektedir.

2.1.2.9 Sendikalar Kanunu

Sendikalar Kanunu'nun 20. maddesine göre, işçi sayılan 16 yaşını doldurmuş kişiler sendika üyesi olabilir. 16 yaşını doldurmamış kişilerin yasal mirasçılarının yazılı izni olmaksızın sendikaya üye olmaları yasaktır. Ülkemizde çocuk işçiliğine ilişkin mevzuat, ilgili AB direktifleri ve 138 Sayılı ILO İstihdam İçin Asgari Yaş Sözleşmesi ve 182 Sayılı ILO Kötü Koşullarda Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ile uyumludur. "Sendikalara Üye Olma ve Üyelik Nitelikleri" başlığının 17. maddesine göre; "*On beş yaşını dolduranlar bu kanun hükümlerine göre işçi sayılır ve sendikalara üye olabilirler*." (TİSK, 2006: 136).

2.1.2.10 Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

4857 sayılı İş Kanunu'nun 71'inci maddesi uyarınca çıkarılan "Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" 5. Madde kapsamında çocuk ve genç işçi çalıştırılamayan faaliyetler yer almaktadır. Çocukların çalışma saatleri Kanun'un 6'ncı maddesinde düzenlenmiştir.

Bu Kanunun amacı, "Çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini tehlikeye atmayacak ve

öğrenimlerini kısıtlamayacak şekilde çalışma koşullarının oluşturulmasını sağlamaktır." Yönetmelikte genç ve çocuk işçi ayrımı yaş üzerinden gerçekleştiği için iki grubun çalışma koşulları farklı şekillendirilmiştir. Yönetmelikte çocukların ve genç çalışanların çalıştırılamayacağı işler de belirtilmektedir.

5. maddenin 1. ve 2. fıkrasında çocukların çalıştırılması, çalışırken büyümelerine ve yeteneklerine uygun işlere yerleştirilmesi, yaptıkları işin eğitimlerine engel olmamasının sağlanması amacı yasalarla desteklenmektedir. Aynı maddenin 3. fıkrasında çocuk işçilerin bilgisizliğinden ve iş yerindeki risklerden kaynaklanabilecek sorunlarla başa çıkmak için gerekli tüm önlemlerin alınması gerektiği belirtilmektedir. 6. maddenin 1. fıkrasında çocuk işçilerin çalışma süreleri tekrardan bildirilmiş ve 2. fıkrada dinlenme sürelerinin günde 14 saatten az olamayacağı belirtilmiştir. 3. fıkrada okula devam eden çocukların okullarının tatil olduğu dönemlerdeki çalışma sürelerinin 1. fıkrada belirtilen sürelere göre sınırlandırılması gerektiği belirtilmektedir. 4. fıkrada 2-4 saat arasında çalışanların çalışma ortası ara dinlenmesi 30 dakika, 4 saatten fazla çalışanların çalışma ortası ara dinlenmesi 1 saatten az olamayacağı belirtilmektedir. Yönetmelikte yer alan çalışma süreleri AB Direktifine göre daha uzundur.

2.2 Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Çocuk İşçiliği ile İlgili Konulardaki Rolü

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı çocuk dairesinde çocuk işçiliğine yönelik; kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve iletişim kurmak, proje ve kılavuzlara karar vererek etkinliklerini ve yönetimini sağlamak, dünya çapındaki kuruluşlarla işbirliklerine katılmak ve kamuoyunun bilinçlenmesini sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır (Koç, 2020: 5).

Adalet Bakanlığı çocuk işçiliğiyle mücadele alanında yapılan çalışmalara doğrudan dahil olmasa da çocuklara karşı işlenen suçlarla ilgilidir. Çocuk istismarının önlenmesine yönelik araştırmalar yapılması ve bu alanda ulusal veya uluslararası kurumlarla iş birliği yapılması, çocukların çalışmaya zorlanmasının önlenmesi, çocuk mahkemelerinin il ve ilçelerde

genişletilmesinin koordine edilmesi gibi faaliyetleri bulunmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 40).

Çocuk işçiliğini önleme faaliyetleri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki sosyal hizmetlerin bir parçasıdır. Çocuk işçiliği konusunda kamuoyunu bilinçlendirme çalışmaları daire başkanlığı bünyesinde oluşturulan il çocuk hakları kurulları tarafından yürütülmektedir. Bu amaçla çocuk işçiliğiyle mücadele günü olan 12 Haziran'da kentlerde birçok etkinlik düzenlenmektedir. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak kabul edilen sokakta çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla tespit edilen çocuklara ve ailelerine yönelik gözetim ve sosyal hizmet faaliyetleri yürütülmektedir. Sosyal ve mali destek hizmetleri çerçevesinde mali ve sosyal destek hizmetleri verilmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 42).

Gençlik ve Spor Bakanlığı gözetiminde hazırlanan Ulusal Gençlik ve Spor Politika Belgesi'nde oluşturulan politika gündeminde çocuk işçiliği konusu ele alınmaktadır. Çalışan gençlere yönelik eğitim fırsatlarının kolaylaştırılması, sürekli eğitimde gençler için yarı zamanlı işler yaratılması, çocuk istismarının önlenmesi ve kırsal kesimden kentlere göç eden gençlerden oluşan topluluğun sosyal uyumu gibi araştırmalar yürütmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 43).

Türkiye'de çok sayıda çocuk işçi kırsal kesimde yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadır. Bu bağlamda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı kırsal alanda istihdamın arttırılması, kırsalda yaşayan çocukların anlaşılması ve eğitimlerine devam edebilmesi amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı ile ortak araştırmalar yapılması, kırsal alanlarda yaşayan çocukların geçim kaynaklarının iyileştirilmesi gibi faaliyetlerden sorumludur (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 44).

İçişleri Bakanlığı, Valilikler, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı aracılığıyla, 182 Sayılı Sözleşme'de belirtilen çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri başta olmak üzere çocukların çalıştırılmaması gereken alanlardaki istihdamına müdahale etme yetkisine sahiptir (Günöz, 2007: 78).

Kalkınma Bakanlığının çocuk işçiliğiyle mücadeledeki rolü, bu alandaki projelere mali destek sağlamak ve ülkemizde bu alanda çalışacak uluslararası kuruluşlara teknik ve mali destek sağlamaktır. Çocuklara yönelik planlanan programlar Kalkınma Bakanlığı tarafından incelenmektedir (ASHB, 2017: 22).

Millî Eğitim Bakanlığı çocuk işçiliğiyle mücadelede etkin olan temel kurumlardan biridir. Çünkü eğitim çocuk işçiliğini önlemenin en önemli aracıdır. Bakanlık özellikle okullaşma oranlarının ve mesleki eğitimin arttırılması konusunda pek çok faaliyette bulunmuştur (Kayagil & Kalkan, 2020: 124).

Sağlık Bakanlığı ülke genelinde koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri sunmaktadır. Çocuk işçiliği alanında toplumun dikkatini artırıcı faaliyetlerin uygulanması, çocuk işçilerin tedavi ve kontrollerinin sağlanması, çocuklar için meslek hastalıkları hastanelerinin çocukların tedavisini kolaylaştıracak şekilde hazırlanması, çalışan çocukların sağlığının incelenmesi ve bu konuyla ilgili bilgilerin analiz edilmesi gibi görevleri bulunmaktadır (Günöz, 2007: 80).

Çocuk işçiliği yasalarının uygulanmasının izlenmesi, denetim politikalarının belirlenmesi, yasalardaki boşlukların belirlenmesi ve yasadışı işçilik sektörünün kaydını tutmaktan İş Teftiş Kurulu Başkanlığı sorumludur (Koç, 2020: 5).

AB'nin aday ülkelere sağladığı Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı olarak bilinen fonların en iyi şekilde kullanılmasının sağlanması amacıyla projenin yetkilisi olarak Avrupa Birliği ve Mali Yardımlar Dairesi Başkanlığı belirlenmiştir. Başkanlık, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kapsamında her alanda AB üyesi ülkeler ve Birliğe aday ülkelerle AB düzeyinde kaydedilen gelişmeleri izlemek ve Türk yasa ve yönetmeliklerine uygun olduğu ölçüde fikir alışverişinde bulunmaktan görevlidir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 38).

Mevsimlik tarım işçiliği, Türkiye'de çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak kabul edildiğinden, Çalışma ve Sosyal Güvenlik

Bakanlığı Genel Merkezi Çalışma Genel Müdürlüğü, mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine yönelik bir kampanya başlatmıştır (ILO, 2020).

İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü'nün de çocuk işçiliği konusunda iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili konularda incelemeler yapmak ve gerekli işlemleri uygulamak, kanunların uygulanmasını sağlamak, çalışan çocukların iş hayatında destek olacak faaliyetlerde bulunmak gibi görevleri bulunmaktadır (Günöz, 2007: 75).

Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, çocuk işçiliği konusunda kendi işini kurabilecek kişileri tespit ederek onlara kurslar açmakta, çocuğu çalışma ihtimali olan ailelere yönelik iş garantili kurslar vermekte bu konuda diğer kurum ve kuruluşlarla toplantı, iş birliği gibi faaliyetleri bulunmaktadır (Koç, 2020: 5).

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda çocuklara yönelik yasaklı işlerin tespit edilmesi ve bu konudaki şikâyetlerin ilgili kurumlara iletilmesi, çocukların halka açık yerlerde çalışıp çalışmadığını kontrol etmek, sorumluluklarını yerine getirmeyen veya velayetini kötüye kullanan ebeveyn veya vasileri Cumhuriyet Savcılığına bildirmek, ilgili çalışanlara çocuk işçiliği konusunda eğitim vermek, ilgili kurum ve kuruluşlarla ortaklaşa çalışmak gibi görevleri vardır (Günöz, 2007: 79).

Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından 6287 sayılı Temel Eğitim Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun çerçevesinde zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılmıştır. Bu değişiklik çocuk işçiliğinin azaltılmasında oldukça etkili olmuştur. Aynı zamanda yatılı okullar ve eğitim taşıması faaliyetleri de çocukların eğitime erişimi kolaylaştıran uygulamalardan bazılarıdır.

Yine Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından Araştırma sonucunda çocuk işçiliğinin büyük bir kısmının mevsimlik tarım alanlarında olduğu görülmektedir. Bu kapsamda 2016/5 numaralı "Mevsimlik Tarım İşçisi ile

Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Kazandırılması" genelgesi yayımlanmıştır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 47).

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün daha iyi eğitim ve bunun hayat boyu devam etmesi için yönergeler geliştirmek ve bunların uygulanmasını sağlamak, vatandaşları yaygın eğitim yollarıyla bilgiyle donatmak, aday çırak, çırak, kalfa ve ustaların mesleki eğitimlerini gerçekleştirmek gibi vazifeleri vardır.

Çocuk işçiliği konusunda çalışan çocukların sosyal güvenliğinin sağlanmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi, hizmet alanların bu alanda sektöre ilişkin farkındalığının artırılması, çocuk iş kazası istatistiklerinin oluşturulup yayınlanması gibi faaliyetlerden Sosyal Güvenlik Kurumu sorumludur (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 39).

Türkiye İstatistik Kurumu, çocuk işçiliği kapsamında araştırmalar yaparak 1994, 1999, 2006, 2012 ve 2019 senelerinde beş kez Çocuk İşgücü Anketi yapmış ve sonuçları kamuoyuyla paylaşmıştır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 49).

Çocuk işçiliğiyle mücadelede valiliklerin görevi, devletlerin çocuk işçiliğine yönelik aldığı önlemleri koordine etmek, şehirde çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini önlemeye yönelik ulusal programı hayata geçirmek, İl Eylem Komitelerinin faaliyetlerinde koordinasyonu sağlamak, Çocukların 182 Sayılı Sözleşmede belirtilen şartlarda çalıştıklarının tespit edilmesi halinde müdahaleyi sağlama görevleri bulunmaktadır (Günöz, 2007: 78).

Kentin çocuk işçiliğiyle mücadelesi çerçevesinde çocukların sokakta çalışmasının zabıta aracılığıyla engellenmesine yönelik tedbirler almak, çalışan çocuklara rehabilitasyon merkezleri kurmak, mesleki eğitim kazandırmak amacıyla kurslar düzenlemek belediyelerin sorumlulukları arasında yer almaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 50).

2012 yılında Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde "Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Çocuk Şube Müdürlüğü" oluşturulmuştur. Bu bağlamda çocuk suçunu ve çocuk işçiliğini önlemeye yönelik tedbirleri hayata geçirmek,

önleyici önlemleri almak, ilgili kuruluşlarla iş birliği ve koordinasyon gibi görevleri vardır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2019).

2.3 Hukuki ve Yönetimsel Zorluklar

Çocuk işçilerin korunmasına ve çocuk işçiliğinin engellenmesine yönelik zorluk ve engelleri üç ana başlık altında incelemek mümkündür: Çocuk işçinin tanımı, çocuk çalışmasındaki düzenlemeler, mevzuat ve denetim eksikliği.

Her şeyden önce en temel engel, çocuklara yönelik bir izleme sisteminin olmayışıdır. Bu nedenle çocuk haklarını korumaya yönelik yasaların takip edilmesi zorlaşmaktadır. İşyerinde çalışan çocuk işçileri koruyacak önlemlerin bulunabilmesi için güçlü bir denetim sisteminin olması ve yeterli sayıda nitelikli ve yeterli müfettişin bulunması gerekmektedir. Türkiye'de iş teftişine ilişkin olarak, iş müfettişlerinin sayısının az olması ve teftişin güvenilirliği ilkesine ilişkin sorunlar, çocuk işçiliği kanunlarının iş yerinde açıkça uygulanamaması anlamına gelmektedir.

Çocuklar ve kadın işçilerin yoğun olarak çalıştırıldığı küçük işletmelerin yapısının sendikalardan uzak olması ve ilgili yasaların uygulanması konusundaki kurumsallıktan uzak olması çocuk işçiliğinin önüne geçilmesini engellemektedir (Altuntaş, 2010: 168).

Özellikle çocukların çalıştığı alanlarda, hukuki alanda ve geniş kapsamda değişiklikler yaşansa da yasal çerçeve çocukların çalışmasını kontrol altına almaya çalışmaktan öteye geçememektedir. Yasal belgelere bakıldığında kesin olarak "çocuklar çalışamaz" ibaresi yer almamaktadır. Ayrıca bu yasal tedbirler çocuk işçiliğini önlemek için yeterli olmamakta, mevcut çocuk işçiliğini azaltmamakta ve kayıt dışı ve denetimsiz faaliyetlerin çoğalması gibi büyük bir sorun yaşanmasına neden olabilmektedir.

ILO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları, örgütün başlangıcından bu yana ulusal parlamentoların onayından geçerek uygulanmaktadır ve ulusal hükümetlerin bunları uygulamaktan kaçması konusunda hiçbir engel bulunmamaktadır. Bu durum ILO'nun meşruiyeti konusunda da ciddi bir sorun teşkil etmektedir (Kott, 2019: 4).

Çalışan çocukların korunmasına yönelik 4857 sayılı Kanun'un karşılaştığı bir diğer sorun da kanunda öngörülen cezaların caydırıcı olmamasıdır. Kanunda öngörülen çeşitli cezalar ağırlıklı olarak idari para cezalarından oluşmaktadır. Ancak kanunda belirtilen bu cezaların miktarı, çocuk işçilere işverenler tarafından verilen ücrete göre oldukça düşük olması cezaların caydırıcı olmasının önüne geçmektedir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programının İzleme ve Değerlendirme Kurulu tarafından toplantılar yapılmış olmasına rağmen toplantının yapıldığına dair bir bilgi dışında herhangi bir başka bilgi bulunmamaktadır. Bu durum planlanan programın değerlendirilmesini engellemektedir.

Güvenilir ve doğru verilerin bulunmaması, çocuk işçiliğine yönelik önlemlerin uygulanmasını ve etkili önlemlerin planlanmasını engellemektedir. TÜİK'in Türkiye'de çocuk işçiliğinin durumuna ilişkin şu ana kadar sunduğu veriler oldukça az ve bazı açılardan sorunludur. Bu nedenle kapsamlı bir yeniden değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle vurgulanması gereken husus, TÜİK'in çocuk işçiliği araştırmalarının 5 yıllık aralıklarla yapılmasıdır. Bu uzun aralıklar, aradan geçen yıllardaki değişikliklerin karşılaştırılmasını engellemektedir. Makroekonomik düzeyde etkili program ve politikaların formüle edilebilmesi için çocuk işçiliği durumunun boyutunu ve doğruluğunu gösteren resmi istatistiklere ilişkin bilgilerin sağlanması gerekmektedir (Yıldırım, 2008: 94).

Ayrıca belirli bir grup çocuk işçinin yaşam ve çalışma koşullarının da kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Genel olarak hedef grubun ihtiyaçları, baskıları ve fırsatları hakkında veri yoksa çocuk işçiliği planının başarılı olması beklenemez. Çünkü niteliği yüksek bilgiye sahip olmak problem çözme açısından çok büyük avantaj sağlamaktadır. Çocuk işçiler karmaşık prosedürlerle uğraşmak, uzun başvuru formları doldurmak ve çeşitli kurumlardan belgeler almak zorunda kalmaktadır. Bu durum en savunmasız kişiler olan çocuklar için çok zorlu bir süreç olarak karşılanmaktadır. Bu kişilerin zamanları, yetkililere ödeme yapacak kaynakları, gerekli belge ve izinler konusunda yetkililerle görüşecek sosyal

ve politik bağlantıları yoktur. Kayıt için gerekli belgelerin sunulması maliyetli ve zaman alıcı olabilmektedir(Yıldırım, 2008: 98).

2.3.1.1 Mevzuat Eksiklikleri

Türkiye aynı zamanda uluslararası anlaşmaları ve yönergeleri başarıyla ulusal yasalara aktararak çocuk işçiliği karşıtı yasaların oluşturulması için çaba göstermektedir. Ancak bu uygulama 4857 sayılı İş Kanunu ve çocuk işçilerle ilgili yönetmeliklerle sınırlıdır. Kanun hükümleriyle korunan çocuk işçi sayısının az olması, Türkiye'nin çocuk işçiliğini önlemeye yönelik kanun çıkarma konusunda çabasının yeterli olmadığını göstermektedir. Türkiye'de bağımlı işlerde ücretsiz çalışan çocuk sayısı çok yüksektir. Özellikle ücretsiz aile işçisi olarak çalışan bu çocuklar, iş sözleşmelerinin yasal bir parçası olan ücretlerinin ödenmemesi nedeniyle 4857 sayılı Kanun'a tabi değillerdir. Çocuklar, iş sözleşmesine göre işlerini yapsalar bile, örneğin 3 kişinin çalıştığı bir iş yerinde çalışıyorlarsa, 507 Sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Kanununun 2. maddesinde geçen kapsama göre 4857 sayılı Kanunun koruması dışında kalmaktadırlar (Centel, 2000: 659-669).

4857 sayılı İş Kanunu'nun 4'üncü maddesi uyarınca tarım ve ormancılıkla uğraşan ve 50 veya daha az işçi çalıştıran işyerleri denetimden muaftır. Hatta tarım sektöründe çalışanların yüzde 98'inin küçük tarım işletmelerinde çalışması, sektörde çocuk işçiliğinin yönetilmesini zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak, zayıf yasalar, uygulama eksikliği ve iş yeri denetimlerinin eksikliği, işletmeleri ve aileleri çocuk işçiliğine teşvik etmektedir.

2.4 Türkiye'de Uygulanan Çocuk İşçiliği ile İlgili Kamu Politikaları

2.1.1 Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Politika ve Programlar

Türkiye'de çocuk işçiliğini korumaya yönelik kanunların bir asırdan fazla bir geçmişe sahip olmasına rağmen, bu kanunlar çocuk işçiliğiyle mücadeleye yönelik etkili bir politikanın sonucu değildirler. Çocuk işçiliğiyle mücadele 1989 yılından bu yana Türkiye'nin gündemindedir. Bu tarihten önce çocuk işçiliğine ilişkin çok az sayıda uluslararası anlaşmanın onaylandığı görülmektedir.

Ulusal Çocuk Politikaları Kongresi, 23-24 Mart 1989 tarihlerinde Ankara'da, Cumhurbaşkanı, Başbakan, bazı bakanlar, uzmanlar ve çeşitli uluslararası kuruluşların temsilcilerinin katılımıyla yapılmıştır ve rapor Aralık 1989'da yayımlanmıştır. Çocukların sorunlarının eğitimden sağlığa birçok açıdan ele alındığı ve çözüm önerilerinin sunulduğu konferansta, çalışan çocuklarla ilgili çalışma grubunun raporuna da yer verilmiştir (Çocuk ve Gençlik Özel İhtisas Komisyonu, 1989: 139).

2.4.1.1 Uluslararası Çalışma Örgütü - Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)

Uluslararası Çalışma Örgütü, çalışan çocukların korunması ve çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine ilişkin uluslararası kabul görmüş kuralların daha etkin bir şekilde uygulanması amacıyla 1992 yılında Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Programı (IPEC) hayata geçirmiştir. IPEC programının amacı, ülkelerin uzun vadede çocuk işçiliğini önlemeye yönelik ulusal programlarını hazırlamalarına yardımcı olmak, kısa vadede ise çalışan çocukların çalışma koşullarını iyileştirerek çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin önlenmesine yardımcı olmaktır. Bu doğrultuda 1992 yılında altı ülkenin katıldığı IPEC programı başlatılmıştır (UÇÖ Ankara Ofisi, 2007).

Projeye katılan ülkelerde çocuk işçiliğini kaldırmak amacıyla kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (sendikalar, iş müfettişlikleri, işveren örgütleri, öğretmenler, basın, aile, çocuklar vb.) tarafından ulusal araştırmalar yapılmaktadır. IPEC stratejisi, yetkililerin çocuk işçiliğiyle mücadele konusundaki siyasi iradesini ve kararlılığını ortaya koymak ve çalışanlar, işverenler ve gönüllü kuruluşlarla iş birliği içinde en üst düzeyde gelişime katkı sağlamak olarak özetlenebilir (Kocabay, 2002: 27).

Türkiye, 1992 yılında IPEC programını imzalayan ilk ülkelerden biri olarak çocuk işçiliğini önleme konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur. Türkiye'nin çocuk işçiliğiyle mücadeleye yönelik uluslararası kuruluşların plan ve programlarına dahil edilmesinin sonuçlarından biri de çocuk işçiliğinin niteliğine ilişkin ilk kez bilgi toplanmasıdır. Türkiye'nin çocuk işçiliğiyle mücadele konusundaki kararlılığı, IPEC programının başlatılması

için ILO ile 1992 yılında imzalanan mutabakat zaptının 1996 yılında imzalanan anlaşma ile 2001 yılına kadar, 2001 yılında imzalanan yeni bir anlaşma ile de 12 Eylül 2006 tarihine kadar uzatılmasını sağlamıştır (ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü, 2007). 1992-2001 döneminde IPEC programı kapsamında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Dairesi Başkanlığı koordinasyonunda 101 proje hayata geçirilmiştir.

IPEC programının kısa vadeli hedefleri arasında çalışan çocukların çalışma koşullarını iyileştirmek, ağır koşullarda çalışmak zorunda olan, ailesi tarafından eğitim masrafları veya çeşitli durumlar sebebiyle okuldan uzaklaşmış olan çocukları çalışma hayatından çekerek okula göndermek vardır. Ancak çocuk işçiliğinin sosyal ve ekonomik nedenlerinin çözülmesi uzun vadeli araştırmalar gerektirdiğinden, IPEC programı 182 Sayılı ILO Sözleşmesi uyarınca çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin önlenmesine öncelik vermektedir. Her ülkenin kendine has ekonomik ve sosyal özellikleri olduğundan, IPEC programı ülkelerin çocuk işçiliğini önlemeye yönelik ulusal plan ve stratejiler geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Türkiye'de IPEC programı kapsamında 1992 yılından bu yana çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiş, kamu kurumları, işçi ve işveren kuruluşlarının yanı sıra çocuklara yönelik sivil toplum kuruluşlarının da duyarlılık düzeyi artmıştır. IPEC programı çerçevesinde çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocuk işçiliğinin korunması önemli ölçüde artmıştır ve ortak çaba kapsamında yüze yakın proje hayata geçirilmiştir (ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü , 2006).

2.4.1.2 Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi (ZBPPÇ)

Çocuk işçiliğini önleme programı 1990'lı yıllarda oluşturulmuş olsa da büyük ölçüde uluslararası kuruluşlar ile merkezi otoriteler ve kurumlar arasında gerçekleşen bir süreçti ve çoğu zaman eğitim, denetim ve iletişim faaliyetleri dışında hareket etmemekteydi. Ülkenin merkezi idaresinde 2000'li yılların başında oluşturulan program henüz yetkililere ve taşradaki STK'lara yayılmamıştır. Çocuk işçiliğiyle mücadelede bu programın taşraya

yaygınlaştırılmasının ülke çapında mücadele için gerekli olduğu düşünülerek, ZBÇÇP adı verilen bir politika belgesi hazırlanmıştır (Gülcan, 2021: 76).

Çocuk işçiliğine ilişkin ulusal düzeydeki ilk politika belgesi olan bu belgede, sokakta çalışan çocuklar, küçük işletmelerde ağır ve tehlikeli işler yapan çocuklar ve tarımda çalışan çocuklar mücadelede ana grubu oluşturmaktadır. Politika belgesinde, bu alanlarda çalışan çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesi nedeniyle hükümetin 10 yıllık bir dönemde (2005-2015) bu olumsuzlukları yasaklayacağı ulusal bir stratejinin oluşturulması gerektiği belirtilmektedir (Gülcan, 2021: 28-30).

Çocuk işçiliğinin önlenmesi için ZBPPÇ olarak oluşturulan ve ulusal strateji olarak kamuoyuna sunulan bu politika belgesine baktığımızda belgenin bir eylem planının olmadığı görülmektedir. Bu belge bir eylem planı olarak yazılmış olup, çocuk işçiler ve ailelerinin gelirlerinin artırılması ve sürdürülmesine yönelik somut tedbirler içermemektedir. Bunun yerine toplumsal farkındalık oluşturma, halkı ve ilgili kurumları bilgilendirme hedefleri daha aktif olup, ilgili kurumlar bürokrasinin çocuklara yönelik faaliyetlerle mücadele çabalarını genişleterek sorunu çözmeye çalışmaktadır.

2.4.1.3 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı (2005-2015)

Önerilen program, hükümetin ulusal kalkınma çabalarının ayrılmaz bir parçası olarak çocuk işçiliği politikasının uygulanması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu alandaki ulusal öncelikleri belirleyerek çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine ilişkin faaliyetlerin kapsamlı, katılımcı ve planlı bir çerçevede yürütülmesini amaçlamaktadır. Hükümet, 10 yıllık bir süre içinde çocukların işgücüne katılmasının temel nedeni olan yoksulluğu ortadan kaldırmayı, ferahı ve eğitime erişimi artırmayı, toplumsal farkındalığı artırmayı ve en kötü çocuk işçiliği biçimlerini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Programda detaylandırılan ilgili kurum, kuruluş ve gönüllü kuruluşların görüşleri 2005-2015 dönemi için geçerli olan kapsamlı tedbirlerle ve önlemenin ana hedef olarak ele alınmasıyla gerçekleştirilmektedir.

Bugüne kadar hayata geçirilen projeler birçok kuruluşun deneyim kazanmasına, altyapı oluşturmasına ve kapasite geliştirmesine yardımcı olmuştur. Ancak bu kapasitenin ilave bir düzeye çıkarılması gerekmektedir. Özellikle örgütler çevrelerini etkileyebilmeli ve amaçlarına ulaşabilmek için çevreyi değiştirebilme becerisi kazanmalıdır. 1990'lı yıllarda çocuk işçiliği konusu kamuoyunun gündemine taşınmış ve bazı faaliyetler bilinçlendirme kampanyalarıyla desteklenmiştir. 138 Sayılı ILO Sözleşmesi ile birlikte 182 Sayılı Sözleşme de onaylandığı için eylem programlarının ve faaliyetlerinin bu alanlara daha fazla odaklanması gerekmektedir. Merkezi kurum ve kuruluşlardan gelen duyarlılığın taşra yetkililerine aktarılması programın ülke genelindeki başarısı için bir zorunluluk gibi görünmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2005).

2.4.1.4 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı (2017-2023)

Belirlenen öncelikli hedef gruplar "*sokak işleri, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır, tehlikeli işler, geçici ücretli tarım işleri ve ev işleri dışında tarım işçiliği*" olarak belirlenmiştir. Bu program ile çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişimlerini ciddi şekilde olumsuz yönde etkileyen çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine yönelik faaliyetlerin kapsamlı ve katılımcı bir ulusal program çerçevesinde hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017).

Program kapsamında çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik temel strateji ve faaliyetler ile bunları yürütecek kurum ve kuruluşlar belirlenmiştir. Söz konusu güncellemede, 2005-2015 politikasında ele alınan çocuk işçiliğini önleme stratejilerine ve çocukların işgücüne katılmasının temel nedeni olan yoksulluğun ortadan kaldırılmasına daha pratik ve kapsamlı bir yaklaşım sunulmuştur. Eğitimin kalitesini ve erişilebilirliğini artırmak, toplumsal farkındalık ve duyarlılığı artırmak ve çocuk işçiliğinin, özellikle de en kötü biçimleri olan çocuk işçiliğinin, çocuk işçi sayısının artmasına karşı kapsamlı tedbirlerle önlenmesi temel amaç olmuştur (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017).

Küresel sanayi tarım kadar eski olmasa da çocukların çalıştığı önemli bir sektördür. Özellikle ülkelerin artan sanayileşme hızı ve yüksek kar elde etme isteği çocukların bu alanda çalıştırılmasına yol açmıştır. Çalışan çocuklar; tehlikeli makineler, yetersiz sıcaklık koşulları (sıcak ve soğuk çalışma), uzun çalışma saatleri, toz, boya, cila vb. kimyasal maddelere maruz kalma, ağır yük taşıma, gürültülü ortamlarda çalışma, uzun süre ayakta kalarak çalışma, tehlikeli ekipmanlar gibi çevre ve çalışma koşullarına bağlı birçok tehlikeyle karşı karşıya kalmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017).

Çocuk İşçiliğini Önleme Ulusal Programı (2017-2023) ile en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini önlemeye yönelik (2005-2015) çerçevesi arasındaki en önemli fark, "2018 Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Yılı" olarak ilan edilmesi, uluslararası kuruluşların bu programa destek vermesi ve Türkiye'deki kamu idareleri ile daha fazla iş birliği yapılması sonucudur.

Yaklaşık 7 yıllık süreçte çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik geliştirilen programların yeterli kamu desteği almadığı, çalışan çocuk sayısında ciddi oranda azalma olmadığı ve alınan tedbirlerin etkili olmadığı anlaşılmıştır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017).

2.4.1.5 Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023)

Ulusal İstihdam Stratejisi, Türkiye ekonomisinin gelişmesi için istihdam yapısına ilişkin gerekli konuların belirlenmesi ve uygulanması amacıyla oluşturulan bir belgedir. Belgede işgücü piyasasını daha verimli hale getirmek ve işgücü verimliliğini artırmak için alınması gereken önlemler sıralanmaktadır. İstihdamla ilgili hedeflere ulaşmak için; "eğitim-istihdam bağının güçlendirilmesi, istihdam-sosyal koruma bağının korunması" gibi politikaların hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan belgede, Asıl amaç, "*çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin tamamen ortadan kaldırılması ve diğer sektörlerdeki çocuk işçiliğinin yüzde 2'nin altına indirilmesidir*" (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017: 95).

2.4.1.6 Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) Programı

Sosyal yardımların Türkiye'deki tarihine bakıldığında bu alandaki en kapsamlı ve yenilikçi uygulamalardan birisi de şüphesiz ŞNT'dir. ŞNT, yoksul ailelerin çocuklarına düzenli olarak okula gidebilmeleri ve temel sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşamamaları amacıyla verilen bir mali hibedir. ŞNT programının kısa vadeli hedefi, finansal destek yoluyla yoksulluğun hızlı ve etkili bir şekilde azaltılmasıdır. Bu programın uzun vadeli hedefi yoksul ailelerin sağlık, gıda ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını sağlayarak insana yatırım yapmaktır. 2001 yılında Türkiye'yi etkileyen krizin olumsuz etkilerine karşı, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu" himayesinde "Sosyal Riskin Azaltılması Projesi (SRAP)" çerçevesinde uygulamaya başlanmıştır (Ortakaya, 2009: 9).

2002 yılından bu yana bazı illerde ve bazı ilçelerde ŞNT programları uygulanmaktadır. ŞNT programları eğitim ve sağlığı kapsamaktadır. Bunun nedeni, yoksulluğu önlemenin en önemli yolunun çocukları iyi eğitmek, onları sağlıklı tutmak ve sağlıklı nesiller yetiştirmektir (Şentuna, 2019: 70).

2004 yılından bu yana ŞNT programı ülke genelinde uygulanmaktadır. SRAP 2007 yılında sona erdiğinden ŞNT çerçevesindeki tüm faaliyetler “Sosyal Yardım Genel Müdürlüğü” (SYGM) tarafından yürütülmektedir (Çoğurcu, 2010: 8).

2.4.1.7 Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) Programı

2003 yılında uygulamaya konulan Şartlı Eğitim Yardım Programı (ŞEY), çocukların düzenli olarak okula gitmeleri halinde nakit yardımı sağlamaktadır. 2017 yılında kapsamı, geçici/uluslararası koruma kapsamındaki ve okul çağındaki mülteci çocukları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Çocukları bir ay boyunca düzenli olarak (en az %80) devam eden ailelere iki ayda bir nakdi yardım yapılmaktadır. Gerekli risk değerlendirmesinin ardından ihtiyaç sahibi hanelere yardım ve destek sağlanmaktadır (UNICEF).

2.4.1.8 Fişek Modeli

Fişek Enstitüsü'nün uyguladığı modelde toplum hekimliği kavramı uygulanmaktadır. Kuruluşu 1982 yılında başlamış ve 1992 yılında ILO/IPEC desteğiyle hayata geçirilmiştir. Çocuk işçiliğinin en yaygın olduğu küçük sanayi işyerlerine tıbbi hizmet sağlanması amaçlanmaktadır. Düzenli sağlık kontrollerinin ve iş kazası durumunda acil müdahalenin sağlanması amacıyla ikili sistem oluşturulmuştur. Tıbbi hizmetler, sanayi bölgelerinde kurulan "sağlık merkezleri" ve işyerlerini gezen "yürüyen klinikler" aracılığıyla verilmektedir. Ayrıca sanayide "mesleki eğitim merkezleri" de kurulmuştur. Bu model Ankara, İstanbul ve Denizli illerinde uygulanmıştır (Fişek, tarih yok).

2.4.1.9 Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi (2000-2001)

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın çocuk işçiliği sorununa yönelik yürüttüğü projelerin temel amacı, bu soruna daha fazla dikkat çekmek ve bu alanda birimler oluşturmak ve istatistiki olarak veri elde etmek olmuştur. 1999'dan bu yana araştırmalarda birçok değişiklik olmuş ve programlar giderek daha yaygın hale gelmiştir. Bu bağlamda 2000-2001 yılları arasında ÇSGB tarafından çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik bir politika ve çerçeve hazırlanmıştır. Bu yeni politikanın temel hedefleri; kapsamlı, işbirlikçi, çok disiplinli ve takvime dayalı bir ülke kalkınma planı ile çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini tespit etmek ve bu tür çalıştırmaları bir süreliğine önlemek ve bu tür çalışmalara yönelik gereken görevleri belirlemektir (ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü , 2006: 49).

Bu programın değişmesinde Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1999 yılında kabul ettiği En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi'nin etkili olduğu söylenebilir. 182 Sayılı Sözleşme'nin sağladığı politika, ILO'nun çocuk işçiliği konusunda yeni bir strateji geliştirdiğini göstermektedir.

2.4.1.10 Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi (2005-2007)

Projenin ana hedefi tehlikeli koşullarda çalışan çocukların bu tür işlerden kurtarılması, çocukların bu tür işlerde risk altında kalmasının önlenmesi ve eğitim hizmetlerinin sağlanması için ulusal düzeyde kapasitenin artırılmasıdır (UÇÖ, 2007: 4).

ILO tarafından 7 pilot ilde uygulanmıştır. Çocuk işçiliği konusundaki bilgilerin artırılarak bilgi boşluğunun doldurulması amaçlanan proje sonucunda her il için birer tane olmak üzere 7 ayrı rapor ve 1 ortak rapor hazırlanmıştır. Projeye göre eğitim, beslenme ve sağlık gibi ihtiyaçlar giderilmiştir. 4.858 çocuğa destek verilmiştir. Proje kapsamında eğitim masraflarının karşılanması amacıyla çeşitli kırtasiye ürünleri de temin edilmiştir. Kırtasiye ürünlerinin yanı sıra sağlık ürünlerinin de sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır (Avşar & Öğütoğulları, 2012: 35).

Çocuk işçiliği izleme sistemi hayata geçirilmiştir. Çocukların iş hayatından uzak kalmaları için okullarıyla da irtibat sistemleri kurulmuştur. Proje kapsamındaki illerde yaşayan 2.153 çocuğun okula kayıtları ve giderleri destek programı kapsamında desteklenmiştir (Avşar & Öğütoğulları, 2012: 38).

2.4.1.11 Sosyal Güvenlik Sistemi ve Yoksullukla Mücadele Programları

Dünyada ve ülkelerimizde çocuk işçiliğinin temel nedeni olan yoksulluk, ülkelerin çocuk işçiliğiyle mücadelesinde en zorlu alandır. Dünyanın her yerinde ailelere yeterli gelir sağlayacak ve gelecek kaygılarını giderecek bir sosyal güvenlik sistemine ihtiyaç vardır. Güçlü bir sosyal güvenlik sisteminin yanı sıra, özellikle yoksul ailelere odaklanılarak çalışan çocukların ebeveynlerine yönelik istihdam programlarının uygulanması ve gelirin artırılması da çocuk işçiliğiyle mücadele için oldukça önemlidir (Baştaymaz, 1994: 295).

TESK ve TKV, Türkiye'de uygulanan IPEC programını esas alarak Sinop, Diyarbakır ve Mersin'de yoksul ailelere yönelik gelir artırıcı

programlar başlatarak yoksul ailelerin çocuklarını çalışmaya göndermesini engellemeye çalışmıştır (ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü , 2006: 47).

Türkiye'de çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin önlenmesine yönelik proje kapsamında Erzurum, Elâzığ, Kastamonu, Ordu, Çankırı, Sinop ve Van olmak üzere Türkiye'nin 7 ilinde benzer eylemler gerçekleştirilmiştir. Bu plan çerçevesinde İş-Kur'a kayıt olabilecek aile bireylerine mesleki eğitim kursları verilmiş, farklı etkinliklerle iş becerileri artırılmaya çalışılarak istihdam olanakları artırılmaya çalışılmıştır (UÇÖ, 2007: 23-24).

2.4.1.12 Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri (SED)

Sosyal ve Ekonomik Destek hizmeti aile odaklı hizmetlerin temelidir. Program ailelere sosyal ve maddi destek sağlayarak aile birlik ve bütünlüğünü sağlamayı amaçlamaktadır. Çocukların kurumlara alınmadan çocuklara aileleri veya akrabaları tarafından destek olunması temel alınmaktadır. Aile tarafından desteklenmeyen çocuklara "koruyucu aile ve evlat edinme hizmetleri" sunulmakta olup, aile ortamını, sıcaklığını hissetmeyi ve deneyimlemeyi amaçlamaktadır. Ailenin ihtiyaçları dikkate alınarak SED hizmetleri çerçevesinde kısa vadeli ve uzun vadeli finansal destek sağlanmaktadır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020: 96).

2.4.1.13 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Tarafından Çocuklara Yönelik Sosyal Yardım Programları

Bu sosyal yardım programları altı ana başlıkta toplanmaktadır; Sağlık yardımı, eğitim yardımı, aile yardımı, yaşlı ve engelli yardımı, proje desteği ve istihdam yardımı ve özel yardımlar bulunmaktadır. Şartlı sağlık ve gebelik yardımı sağlık yardımları, eğitim materyali yardımları, Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY), öğle yemeği yardımı, ücretsiz ders kitabı yardımı, öğrenci taşıma, barınma ve iaşe yardımı, engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması gibi yardımlar eğitim yardımları, gıda yardımları, barınma yardımları, yakacak yardımları, muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlar, doğum yardımı, muhtaç asker çocuğu yardımı, öksüz ve yetim yardımı gibi yardımlar aile yardımına örnek gösterilebilir.

2.4.1.13.1 Aile Yardımları

Gıda yardımları, barınma yardımları, yakacak yardımları, muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlar, doğum yardımı, muhtaç asker çocuğu yardımı, öksüz ve yetim yardımı gibi yardımlar aile yardımları arasında değerlendirilebilir.

2.4.1.14 Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Çocuklara Yönelik Yardımlar

Bu yardımlardan ilki anne ya da babası olmayan çocuklar ve engellilik oranı %40 ve üzeri olan kişilere verilen muhtaç aylığıdır. Bireylerin sosyal güvencesi olmama, herhangi bir gelir ve aylığa sahip olmama, mahkeme kararı veya kanunla bakıma alınmamış olma ve kişinin herhangi bir geliri ve taşınır veya taşınmaz malı bulunmaması veya aylık ortalama maaşın kanunlarda belirlenen emeklilik maaşı tutarını aşmaması durumunda bireylere bu aylık bağlanmaktadır (VGM, tarih yok).

VGM, sözleşmelerinde belirtilen hayırseverlik ilkelerinin yerine getirilmesi çerçevesinde, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokul, ortaokul ve liselerde öğrenim gören öğrencilere eğitim yardımı, üniversitelerde öğrenim gören yükseköğrenim öğrencilerine ise burs hizmeti vermektedir (VGM, tarih yok).

Sosyal güvencesi olmayan veya geliri asgari ücreti aşmayan ve " Yoksul, Engelli ve Yetim Türk Vatandaşlarının Aylıkları Hakkında Kanun" çerçevesinde aylık alan kişilere verilir.

Asgari geçim indirimi, evlilik türüne, çocuk sayısına, eşlerin çalışıp çalışmamasına bağlı olarak 16 yaşını doldurmuş kişilerin elde ettiği gelirin asgari geçimi sağlamaya yetecek bir kısmından vergi muafiyeti sağlanmasıdır.

2.4.2 STK'ların Çocuk İşçiliğiyle Mücadeledeki Rolü ve Katkıları

2.4.2.1 TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu)

1993 yılında IPEC programı çerçevesinde liderlerini yetiştirmek amacıyla çalışmalara başlayan TİSK, tüm faaliyetleri koordine etmek üzere 22 Nisan 1999'da Çalışan Çocuklar Ofisi'ni kurmuştur. Zorunlu eğitim

çağındaki çocukların ders çalışmasına rehberlik etmiştir. Zorunlu eğitim yaşı sonrasında yasal olarak çalışmak zorunda olan çocuk işçiler için işverenlerin ve işle ilgili ortamların farkındalığını artırarak çalışma koşullarını iyileştirme çalışmalarında bulunmuştur. IPEC programları çerçevesinde çocuklara, ailelerine ve işverenlere sağlık, eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması gibi konuları ele almıştır. İşyerlerinde çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasından ziyade TİSK'in genel olarak çocuk işçiliğine yönelik tutumunun, farkındalığın artırılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi politikalar olduğu görülmektedir (TİSK, tarih yok).

2.4.2.2 TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu)

TÜRK-İŞ'in IPEC çerçevesindeki ilk adımı 1990'lı yılların başında çocuk işçiliği kurumunun kurulması oldu. Bölümün amacı sendikanın çalışmalarını organize etmek ve çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için gerekli politikaları oluşturmaktır. Üyeleri arasında çocuk işçiliği konusunda farkındalık yaratmak ve zor durumdaki çocuk işçileri tespit ederek onları bu tür işlerden uzaklaştırmak için kapasite oluşturmak amacıyla çalışmalar yapmıştır. TÜRK-İŞ' in bir diğer amacı da çocuk işçiliğiyle mücadelede toplumsal farkındalığı artırmak ve yasama, yürütme, yargı organları üzerinde baskı yaratmaktır (Dayıoğlu & Hoşgör, 2010: 84).

2.4.2.3 TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu)

TESK, 1991 yılında temel kanunu olan 507 Sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Kanununda değişiklik yaparak, Türk mesleki eğitim sistemine yeni "olmazsa olmaz" kurallar getiren eğitim yönetmelikleri yayınlamıştır. "Kabul edilen en önemli yasalardan biri" çırak, kalfa ve stajyer olarak eğitime katılan gençlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesini amaçlayan özel bir yönetim sisteminin oluşturulmasıdır. Bu yasa, işletmelerde verilen mesleki eğitimin çeşitli durumlara uygun olup olmadığını kontrol etmek üzere TESK' e bağlı İşyeri Denetleme ve Danışmanlık Grupları (İDDG) kurulmasını zorunlu kılmaktadır. İDDG, Türkiye'de küçük işletmelerde çalışan çocukların daha iyi çalışma koşulları sağlanması amacıyla bir sivil toplum kuruluşu tarafından kurulan ilk izleme birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İDDG'ler aynı zamanda TESK' e bağlı odalara üye olan esnaf ve sanatkârlara mesleki eğitim

kalitesinin korunması ve çalışma koşullarının iyileştirildiğini belgelendirme konusunda otomatik bir kontrol sistemidir (TESK, tarih yok).

2.4.2.4 DİSK (Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu)

DİSK, çocuk işçiliğinin önlenmesi alanında çalışmalarına siyasi ve ekonomik girişimlere karşı çıkarak başlamaktadır.

Bu durum için DİSK:

> "*Uygulanan ekonomi politikaları ve sosyal hukuktan uzaklaşma sonucunda oluşan eşitsizlik, sosyal adaletin gerilemesine yol açabilmektedir. Yapısal gelişme ve kırsaldan kente göç gibi faktörler çocukları etkilemektedir. Bu durum yetişkinlerin işlerini kaybetmesine ve yerlerini itaatkâr çocuk işçiliğinin almasına yol açmaktadır*" (DİSK, tarih yok) şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır.

DİSK ayrıca, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı anlaşmaların uygulanmasını da eleştirmektedir (DİSK, tarih yok). Tüm bunların ışığında DİSK, çocuk haklarının güvence altına alınması gerektiğini vurgulamakta ve yetkilileri çocuk işçiliğiyle mücadele etmeye çağırmaktadır. Çocukların hayatın yükünü omuzlarında taşımak yerine, çocuk neşesi ve coşkusuyla büyüyebilmeleri için herkesin üzerine düşeni yapması gerektiğini vurgulamaktadır (DİSK, tarih yok).

2.4.2.5 Diğer STK'lar

Çocuğun sosyal, kültürel ve eğitimsel gelişimine yardımcı olmayı amaçlayan Çocuk Vakfı'nın yaptığı çalışmalar, konunun kaynağı olan çocukların fikirlerinin dâhil edilmesi ve çocuk hakkında bilgi verilmesi açısından dikkat çekicidir. İş ve çocukla ilgili konuları bu alanda uzman kişiler vakfın bünyesinde yer almaktadır. Çocuk Vakfı, amacı itibariyle çeşitli ulusal/uluslararası konferans ve forumlarda çocukları ve çocuk çalışmalarını araştırmakta ve politika önerilerinde bulunmaktadır.

Çocuk Hakları Derneği (ÇHD) ise çocuk işçiliği konusunda toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla çeşitli eğitim etkinlikleri ve bilgilendirme programları düzenlemektedir. Bu çalışmalar özellikle kırsal kesimde yaşayan aileler arasında çocuk işçiliğinin tehlikeleri hakkında bilgi vermektedir. İnsan Hakları Derneği (İHD) de çocuk işçiliği konusunda bilinçlendirme kampanyaları düzenleyerek toplumun bu konuya dikkat etmesini

sağlamaktadır. İHD, medya aracılığıyla geniş bir kitleye ulaşmayı amaçlayan reklam kampanyalarını yönetmektedir.

Genel olarak baktığımızda çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorununun her geçen gün artması nedeniyle hükümet, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorunuyla STK'ları destekleyerek mücadele etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği konusunda çalışan STK'ların bu soruna yönelik önemli araştırma ve çalışmaları vardır. Yukarıda adı geçen tüm STK çalışanlarının çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğunu ortak bir olgu olarak değerlendirdikleri gözlenmiştir. Türkiye, 18.300 çocuğa ve 5.000 aileye ulaşarak ayni yardım (eğitim kaynakları, sağlık sigortası, kıyafet, ayakkabı, gıda desteği) sağlamayı amaçlayan Uluslararası Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı ile bu hedefi yerel düzeyde desteklemektedir. Bu proje çerçevesinde yaklaşık 1.800 STK çalışanı ile çalışılmış ve çalışmaya devam edilmektedir (ILO, 2023).

Toplumdaki sivil toplum kuruluşlarının çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğuyla mücadeleye yönelik çalışmalarının çocuklara ve ailelere yönelik çalışmalara göre daha az olduğu tespit edilmiştir (Yolcuoğlu, 2014: 167). Toplumun faaliyetlerinin farkındalığı artırmaya ve yaygınlaştırmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer ana başlık STK'ların çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği sorununun çözümünde karşılaştıkları sorunlardır. Ailelerin de yoksul olması, ailelerin çocukların çalışmasını normal görmesi ve yürürlükte olan mevzuatların uygulamada karşılığının olmaması ile ilgili sorunlar en başta gelmektedir. İlk sorun şüphesiz yoksul aileler ve çalışarak eve getirebilecekleri paraya ihtiyaç duyulan çocuklardır ki bu da STK'ların çocuk yoksulluğu ve istihdamıyla mücadelede karşılaştığı en büyük zorluktur. STK'lar, genellikle sınırlı finansal kaynaklarla çalışmaktadır ve bu durum, projelerin kapsamını sınırlayabilir. Hukuki reformların sağlanması, bazen siyasi engeller ve bürokratik zorluklarla karşılaşabilir. Bu durum, çocuk işçiliği ile mücadelede sürdürülebilir ilerlemeyi kısıtlayabilmektedir.

STK'ların çocuk işliği konusundaki çözüm önerileri de oldukça önemlidir. Çocuk işçiliği konusunda faaliyet gösteren sivil toplum

kuruluşlarının sorunun çözümüne yönelik önerileri, eğitim sisteminin iyileştirilmesi, ailelerin bilinçlendirilmesi ve yoksul ailelere maddi destek sağlanması olmak üzere üç alt kategoride değerlendirilebilir.

STK'ların çocuk işçiliğini önlemeye yönelik farklı stratejileri olsa da birçoğu farkındalık yaratmayı bir strateji olarak kullanmaktadır. Çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğuyla mücadelede STK'ların ailelerle birlikte çalışması, gerekli kaynak ve becerileri sağlamaya yönelik stratejiler oluşturması gerekmektedir. Annelerin eğitim düzeyinin artırılması, çocukların işgücüne katılmasını engelleyebileceği gibi, çocukların ve ailelerin sorunlarının çözümünde olumlu etki yaratabilecek daha birçok alan vardır. Farkındalık yaratma ve eğitim faaliyetlerinin uzun vadede çocuk yoksulluğuyla mücadeleye yardımcı olacağına inanılmaktadır. Yoksul ailelere devletten maddi destek sağlanması, çocukların eğitimlerine devam edebilmeleri için önemli bir destektir.

Sonuç olarak, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliği ile mücadelede, ilgili kanunların uygulanmasında sivil toplum kuruluşları önemli aktörlerdir. Bu alanda sivil toplum kuruluşları tarafından çalışmalar yapılmış olmasına rağmen çocuk işçiliği ve çocuk yoksulluğu konusu yıllardır en önemli toplumsal sorunlardan biri olmuştur. Öte yandan STK çalışmaları bu alandaki farkındalığın artırılması ve güncel sorunlara faydalı çözümler sunup, bu yolda çocuk işçiliği sorununa ışık tutması açısından büyük önem taşımaktadır.

2.4.3 Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Zorluklar ve Engeller

Çocuk işçiliğini önleme çalışmalarında birçok engel ve zorluk bulunmaktadır. Karşılaşılan engel ve sorunlar da çocuk işçiliğinin ortaya çıkış nedenleriyle paralellik göstermektedir.

Literatürde kavramsal zorlukları göz ardı etme eğilimi vardır. Çocuk işçiliği bağlamında "çocuk" ve "işçi" ya da "çocuk" ve "emek" terimlerinin ayrı ayrı tanımlanması ve bu tanımların birleştirilmesi gibi bir eğilim söz konusudur. Bu biçimsellik, sorunu olgusal düzlemden ayırmaktadır. Ancak çocuk emeği ya da çocuk işçiliği olgusu, çocuğun doğduğu koşulları yaratan üretim, dağıtım ilişkilerinin ardındaki öznenin iş birliğini içeren yapısal bir sorundur.

Çocuk işçiliğinin önlenmesinde en büyük zorluklardan biri olan çok paydaşlık, ancak ortak bir dil kullanılarak ve çocuğun ihtiyaçları dikkate alınarak çözülebilir. TÜİK verileri başta olmak üzere, çocuktan yetişkine süreçlerin ve çeşitli araştırma yöntemlerinin takip edilerek bütün verilerin toplanmasının önemli olduğunu belirtmek gerekir. Veriler ne kadar düzgün ise çözüm için o kadar doğru adımlar atılabilir.

2.4.3.1 Ekonomik Zorluklar ve Engeller

Gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğun bir sonucu olarak çocuklar, ailenin hayatta kalması için en önemli ekonomik varlık olarak görülmekte, dolayısıyla çocukları çalışmaya teşvik etmektedir. Kontrol edilemeyen yoksulluk, çocuk işçiliğinin yeniden yükselmesi noktasında önemli bir etkendir. (Boyden & Myers, 1995: 2).

Mali politikalar dengeli büyümenin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple yoksullukla mücadele programlarının azaltılması veya ortadan kaldırılması yoksul aileler üzerinde olumsuz etki yaratacak ve çocuk işçiliğini azaltma çabalarını engelleyecektir.

Deneyimler, sosyal hizmetlere yapılan yardımların adil ve sürdürülebilir insani gelişmeyi sağladığını ve çocuk işçiliğiyle mücadeleye önemli katkı sağladığını göstermiştir. Bu nedenle kamu harcamalarında reform yapılarak bazı projelerin korunması ve güçlendirilmesi gerekmektedir (Oy, 2001: 108).

Bireylerin ve yetkililerin bu değişime kendi katkılarını sağlamaları ve yoksulluk, sosyal adaletsizlik gibi sorunları çocukların çalıştırılma nedeni olarak göstererek sorumluluklarından kaçmamaları önemlidir. Yoksullukla, toplumsal eşitsizlikle ve işlevsiz ekonomik sistemle mücadele edilmeden çocuk işçiliğinin durdurulamayacağı gözler önüne serilmektedir.

2.4.3.2 Eğitim kaynaklı zorluklar

Çocuklar okula gitmenin çok zaman ve para gerektirdiğini, mezun olduktan sonra iş fırsatlarının olmadığını düşünmektedir. Eğitim normları ve standartları değişmeye devam ettikçe çocuklar da uyum sağlamakta zorlanmaktadırlar.

Eğitim olanaklarına erişimde zorluk, eğitim kurumlarındaki fiziki koşulların yetersiz olması, iş hayatına giriş için üniversite okumanın yetersiz olmasının düşünülmesi, özellikle yoksul ailelerin çocuklarının eğitimini ek bir maliyet olarak düşünmeleri, ailelerin eğitim konusunda bilgi eksikliği gibi konular da çocuk işçiliğinin önlenmesini zorlaştıran diğer faktörlerdir.

Eğitim altyapısının sınırlı gelişimi ve çocukların eğitim hizmetlerinden yararlanmasını engelleyen faktörler sonucunda eğitim sistemine erişemeyen çocuklar işgücüne katılmakta ya da işsiz kalmaktadır.

2.4.3.3 Kayıt Dışı İstihdam

Çocuk işçiliği konusundaki diğer bir faktör, çocuk işçiliğini ve diğer yasal müdahale türlerini önlemeye ve izlemeye yönelik hükümet önlemlerinin bulunmamasıdır. Kayıt dışı işgücü uygulamaları yaygınlaştıkça çocuk işçiliği kontrol edilemez hale gelmektedir. Kayıt dışı sektör, kanun kapsamı dışında kalan ve denetlenmeyen iş faaliyetleri ve üretimi kapsamaktadır. Gelişmiş ülkelerde çocuk işçiliğiyle mücadele çabaları, tekstil gibi çocukların çalıştığı sektörlerin, gelişmekte olan ülkelere taşınmasına yol açmaktadır (Bequele & Boyden, 1995: 3).

Kayıt dışı ekonomide çalışan pek çok işçi, sosyal güvenlik ve iş hukuku gibi mevcut yasal çerçeveler tarafından tam olarak korunmamaktadır. Kayıt dışı ekonomideki işçiler, ekonominin sektörlerinde, işlerinde veya yasal çerçevenin dışındaki iş türlerinde çalışmaktadır. Örneğin; Sosyal Güvenlik Yasası, tarım işçilerini, ev işçilerini, serbest meslek sahibi çalışanları veya beşten az çalışanı olan işyerlerindeki işçileri kapsam dışı bırakabilmektedir.

Çocuk işçiler tarım başta olmak üzere pek çok dağınık yerde, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu durum çocukların faaliyetlerinin izlenmesini ve kontrolünü zorlaştırmaktadır.

İşverenler bu kontrol eksikliğinden yararlanarak daha fazla para kazanmak için daha ucuz işçilere yönelmektedir. Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik tüm çabalara rağmen sonuç alınamamasının temel nedenlerinden biri olarak yasa dışılığın yüksekliğine dikkat çekilmesinde son derece önem vardır. Ayrıca dijital platformlarda çalışanlar gibi "yeni çalışma

biçimleri"nde çalışanlar da kapsam dışında kalabilmektedir (Behrendt & Nguyen, 2018: 30-31).

Kırdan kente göçün de artmasıyla paralel bir şekilde artış gösteren kayıt dışılık, çoğu vasıfsız işler olduğundan, bu sektörlerdeki işgücünün düşük ücretli işçilerin istihdamına yol açmaktadır. Bu sektörde sınıflandırılan merdiven altı olarak tanımlanan işyerlerinde çalışan işçilerin çoğunluğu çocuk olmasına rağmen kayıt altına alınamamaktadır. Bu kayıtsızlık hem tehlikeli işlerde çalışan çocukların sayısını artırmakta hem de çocuk işçiliğinin gerçeklerini görmemizi engellemektedir (Günöz, 2007: 12).

Ekonomik açıdan sosyal güvenlik ödemeleri işgücünün kayıt altına alınmasını engelleyebilmektedir. Kayıt dışı işçiler veya kayıt dışı işverenler için sosyal güvenlik maliyetlerinin yüksek olduğu düşünüldüğünden, işverenler gerektiğinde maliyetleri azaltmak için kayıt dışılığa başvurmaktadır (Ulrichs, 2016: 21).

Kayıt dışı ekonominin genişlemesi çocuk işçiliğinin artmasıyla paralellik göstermektedir. Çok uluslu pek çok şirketin ve işletmenin fason ve taşeron üretimleri için çocuk işçiliğinin yasadışılığından yararlandıkları iddia edilmektedir. Bu incelemeler aynı zamanda yoksullukla bağlantılı çocuk işçiliğinin ve kayıt dışı çalışmanın bir uzantısı olarak çalışan çocukların günümüz ekonomik sorunlarından ve ekonomiden bağımsız olmadığını da ortaya koymaktadır (Uğurlu , 2001: 219).

3. BÖLÜM
BULGULAR
ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUK İŞÇİLERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR (KIRKLARELİ İLİ ÖRNEĞİ)

Çalışmanın bu bölümü 14 katılımcıyla kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yüz yüze derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışmanın evreni Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesinde çalışan çocuk işçilerden oluşmaktadır. Kolayda örnekleme yönteminin kullanılmasındaki amaç, verilerin, ana kütleden en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanılması hedeflenmiş olmasıdır.

Araştırma, maliyet ve ulaşım güçlükleri nedeniyle Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan çocuk işçilere ulaşılması mümkün olmadığından Kırklareli'nde ikamet eden, 13-18 yaş arasındaki 14 çocuk işçiyle sınırlandırılmıştır.

Elde edilen verilerin sentezlenmesi ve yorumlanabilmesi için tam metin haline getirilip MAXQDA programı ile tematik içerik analizi yönetimi kullanılmıştır. Hem bir başka araştırmacı hem de danışman tarafından veriler kodlanarak "kodlayıcılar arası güvenlik" sağlanmıştır.

Gidilen iş yerlerinde işverenler tarafından hoş karşılanmamak ve çalışanlarla görüşmenin engellenmeye çalışılması temel zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların iş hayatlarıyla ilgili sorulan sorulara cevaplarının korkarak verilmesi ve bundan dolayı cevapların en kısa şekilde verilmeye çalışılması da karşılaşılan temel zorluklardan biridir. 4 işletmede başka bir sahaya hâkim işletme sahibi ile birlikte gidildiği takdirde görüşmeye izin verilmiştir. Bazı işverenlere neden böyle olduğu sorusuna "*Bazen sigorta denetimi, iş yeri denetimi gibi denetim için gelenler oluyor. Seni de öyle sandıkları için görüşmeye engel oluyorlardır.*" (İşveren) cevabı alınmıştır.

Araştırma kapsamında Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerle yapılan görüşmelerde 14 kişiyle görüşme

sağlanmıştır. Bazı çocuk işçilerin görüşmek istememesi, işverenlerin görüşmeye izin vermemesi ve çıraklık meslek eğitimi alan öğrencilerin 3308 sayılı Kanun kapsamında stajyer olarak meslekleri icra etmeleri araştırmanın görüşme yapılabilecek kişilerin sayısını sınırlandırmıştır. Ancak 14 görüşmeci ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda literatürde nitel çalışmalarda örneklem büyüklüğü üzerine yapılan tartışmalarda belirtilen veri doygunluğuna ulaşılmıştır (Luborsky ve Rubinstein, 1995).

3.1.Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesi Çocuk İşçilerle Görüşmeler ve Analiz

Bu bölümde Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilere dair bulgular 10 başlık altında sıralanmaktadır ve her başlık kendi içerisinde detaylandırılmıştır.

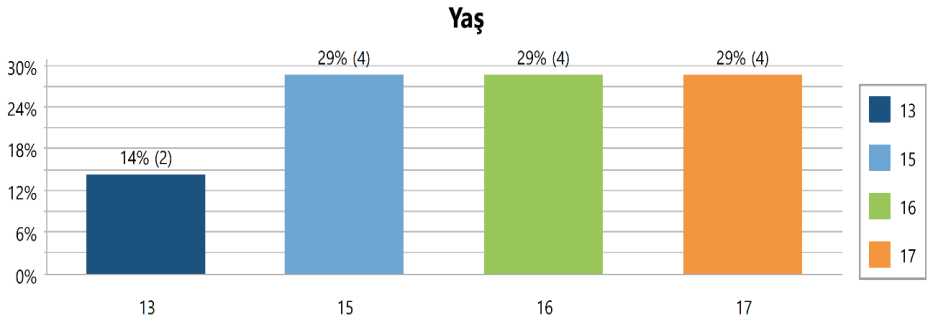

Şekil 2: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin yaşları

Katılımcıların yaşlarının 13-17 arasında olduğu belirlenmiştir. İki katılımcının yaşlarının 13 olması Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik tarafından belirlenen yaş kanunlarına uyulmadığını göstermektedir (Resmi Gazete 25425, 2004).

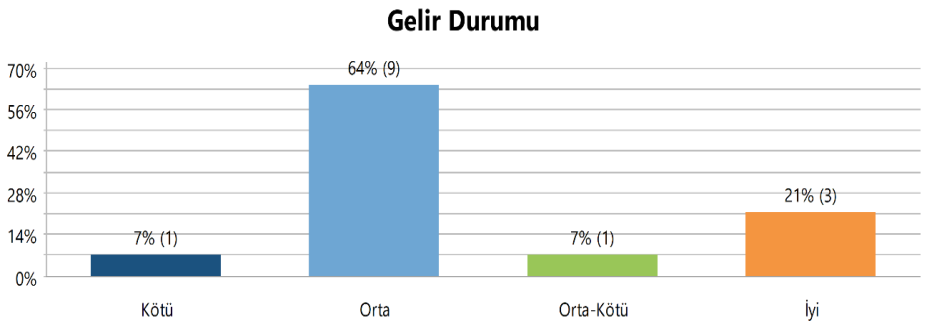

Şekil 3: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin hane gelirleri

Katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından hane gelirlerinin sorulduğu soruya *orta halli* cevabı verilmiştir.

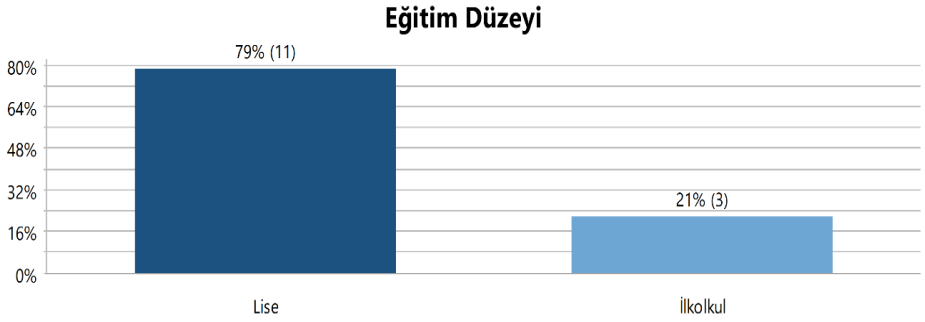

Şekil 4: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin eğitim gördükleri son kurum

Eğitim düzeylerinde çocukların (çoğunluğunun 11) en son lise eğitimi aldığı karşımıza çıkmaktadır.

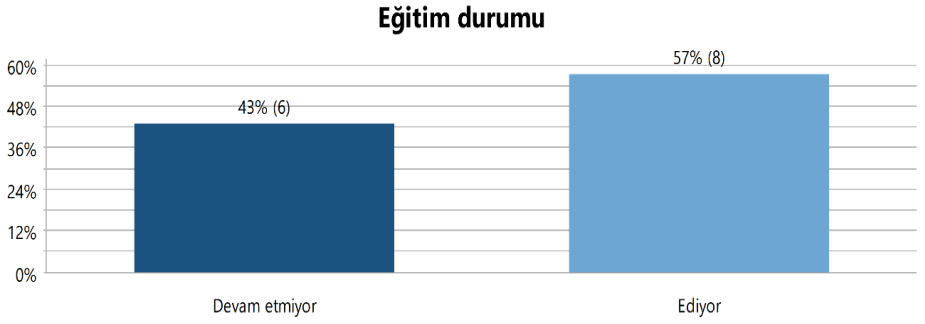

Şekil 5: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin eğitime devam etme durumları

Çeşitli sebeplerden dolayı 6 kişi eğitim hayatlarını sonlandırmış, 2 kişi ise örgün öğretimlerini sonlandırıp açık lisede eğitimlerini sürdürmektedir. Bu sebepler Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin eğitim durumları başlığı altında detaylandırılacaktır.

3.1.1. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Ailedeki Çocuk Sayısı	Göç Durumu
Katılımcı 1	13	3	Yaşanmadı
Katılımcı 2	17	2	Yaşanmadı
Katılımcı 3	16	2	Yaşanmadı
Katılımcı 4	15	2	Yaşanmadı
Katılımcı 5	17	2	Yaşanmadı
Katılımcı 6	15	2	Bilinmiyor
Katılımcı 7	13	3	Yaşanmadı
Katılımcı 8	17	2	Yaşanmadı
Katılımcı 9	17	1	Yaşanmadı
Katılımcı 10	15	4	Yaşandı
Katılımcı 11	16	3	Yaşandı
Katılımcı 12	15	4	Yaşanmadı
Katılımcı 13	16	2	Yaşanmadı
Katılımcı 14	16	1	Yaşanmadı

Tablo 2: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin demografik özellikleri

Araştırma kapsamında görüşme yapılan çocuk işçilerin ikisi 13, dördü 15, dördü 16 ve geri kalan dördünün 17 yaşında görülmektedir. Göç durumları incelendiğinde sadece iki katılımcının göç yaşadığı belirlenmiştir. Biri göç durumuna neden belirtmezken bir diğeri göçün ekonomik nedenlerden dolayı gerçekleştiğini söylemektedir.

Evet, yaşandı. Ben 6 yaşındayken Erzurum'dan geldik (Katılımcı6).

Köyde yaşıyorduk daha sonra merkeze taşındık, Köyde fazla imkânımız yoktu buraya gelince daha rahat yaşayacağımızı düşündük (Katılımcı 10).

3.1.2. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Ebeveynlerine İlişkin Bilgiler

Katılımcılar	Ebeveyn Yaşamı	Ebeveyn Birlikteliği	Hane Halkı	Ebeveyn İş Durumu	Ebeveynlerin Çalışmaya Tepkisi
Katılımcı 1	Anne yaşıyor / Baba yaşamıyor	Birlikte değiller	Anne ve kardeşler	Anne dilencilik / Baba -	Nötr
Katılımcı 2	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikte değiller	Baba	Anne - / Baba sanayi	Çok olumlu
Katılımcı 3	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikte değiller	Anne ve abi	Anne tekstil / Baba tekstil	Olumlu
Katılımcı 4	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikteler	Aile	Anne fabrika / Baba sanayi	Olumlu
Katılımcı 5	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikteler	Aile	Anne servis / Baba tesisat	Çok olumlu
Katılımcı 6	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikteler	Aile	Anne ev hanımı / Baba sanayi	Zorunluluk
Katılımcı 7	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikteler	Aile	Anne ev hanımı / Baba fabrika	Olumlu
Katılımcı 8	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikte değiller	Anne ve abi	Anne ev hanımı / Baba -	Zorunluluk
Katılımcı 9	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikteler	Aile	Anne ev hanımı / Baba benzinlik	Olumlu
Katılımcı 10	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikteler	Aile	Anne ev hanımı / Baba fabrika	Zorunluluk
Katılımcı 11	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikteler	Aile	Anne ev hanımı / Baba sanayi	Olumlu
Katılımcı 12	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikteler	Aile	Anne ev hanımı / Baba çiftçi	Zorunluluk
Katılımcı 13	Anne/ Baba yaşıyor	Birlikte değiller	Anne ve kardeş	Anne işçi / Baba emekli	Zorunluluk
Katılımcı 14	Anne yaşıyor / Baba bilinmiyor	Birlikte değiller	Anne	Anne ev hanımı / Baba -	Olumlu

Tablo 3: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin ebeveynlerine ilişkin bilgiler

Ebeveynlerinden biri vefat etmiş veya ebeveynleri boşanmış çocuklar aileye destek olmak için çalışmak zorunda kalmaktadır. Tablo 4 ve

devamında yer alan çocukların çalışma nedenlerine bakıldığı zaman aynı sonuca ulaşmak mümkündür.

Ebeveynlerden sadece birinin gelir getiren bir işte çalışması, çocukların istihdama katılmasına sebebiyet veren en önemli faktördür. Tablo incelendiğinde yine aynı kapsam altında ebeveynlerin düşük gelirli işlerde çalıştığı görülmektedir. Hane gelirinin düşük olması çocukların çocuk işçi olarak istihdama katılımları ile paralellik gösterdiği şeklinde yorum yapılabilme mümkündür.

Ailelerin çalışma hayatlarına bakıldığında ebeveynlerin eğitim ve nitelik gerektirmeyecek mesleklerde çalıştıklarını ebeveynlerin de küçük yaştan itibaren zor koşullarda çalışma hayatlarına başlamış ve bu işlere devam ediyor olduklarını göstermektedir. Buradan yola çıkarak anne ve babaların küçük yaşta çalışma hayatına atılmaları çocuklarını da etkilemektedir.

Çoğu ebeveyne göre okulun yanında zanaat öğrenmek "altın bilezik" düşüncesiyle çocuğun aslında gelecekte bir iş hakkında bilgi sahibi olmasını, devam etse de etmese de mesleğe hâkim olmasını istemelerinden meydana gelmektedir. "*...ileride herkesin dediği gibi bir altın bileziğim olacak. Hiçbir şey yapamazsam bu mesleği yaparım*" (Katılımcı 4).

Çoğu çocuk işçi, ebeveynlerinin çocuklarının erken yaşta çalışma hayatına başlamalarından hoşnut olduğunu belitmektedir.

Çalışmamdan rahatsız değiller aksine çalışmamı istiyorlar (Katılımcı 3).

Onlar çalışmamı istiyor fakat ben çalışmak istemiyorum. Babama yardım ettiğim için o ekstra mutlu (Katılımcı 4).

Çalışmamı destekliyorlar (Katılımcı 9).

Normal karşılanıyor, para kazanıyorum mutlular (Katılımcı 11).

Ailem çalışmamı destekliyor. Bizim ailede herkes çalışkandır. Annem tembel insan sevmez ve boş durmamıza müsaade etmez. Biraz da hayat şartlarından dolayı da ailemin maddi manevi yanındayım o şekilde (Katılımcı 12).

Çalışmam aile tarafından iyi karşılanıyor (Katılımcı 14).

Çocukların aileye destek amacıyla çalışması aynı zamanda kendi paralarıyla kendi ihtiyaçlarını karşılaması, hem hane giderlerini azaltmakta hem de ailenin çocuğun kişisel ihtiyaçlarını karşılamadaki yükünü hafifletmektedir. Yapılan görüşmelerde çalışan çocukların büyük bir kısmı ailesine yardımcı olmak ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştıklarını belirtmektedir. *...aileme katkıda bulunmak için ve kendi ihtiyaçlarımı karşılamak için* (Katılımcı 10), *Motor alacağım için çalışıyorum. Ayrıca babam yalnız çalışıyor parası da çok az, destek oluyorum* (Katılımcı 11). Bu iki durumda da çalışmalarının bir zorunluluk olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Çocuklar çalışmadıkları takdirde hanenin ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluklar çıkacağının veya hiç karşılanmayacağının bilincindedir.

Ailelerin, çocuklarının çalışmalarına verdikleri tepkilere bakıldığında kendi için değil ailesi için çalışmak zorunda olan çocuklar bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aileme destek olmak için çalışıyorum, kimse bir şey demiyor (Katılımcı 1).

Çok iyi karşılanıyor. Bana mecburlar (Katılımcı 7).

Mecbur olduğum bir şey bu (Katılımcı 8).

Dediğim gibi çalışmak zorundayım çalışmazsam olmaz (Katılımcı 10).

Mecbur olduğum söyleniyor (Katılımcı 13).

Verilen cevaplara bakıldığında neredeyse hepsinde çalışmanın bir mecburiyet olduğu söz konusudur.

3.1.3. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Hane Gelir Durumu

Katılımcılar	Aile Geliri	Ev Sahipliği	Çalışmanın Hane Halkına Katkısı	Çalışma Nedeni	Çalışan Kardeş Sayısı
Katılımcı 1	Kötü	Kira	Var	Ekonomik	0
Katılımcı 2	İyi	Ev sahibi	Yok	Çalışmayı sevmek	0
Katılımcı 3	Orta	Kira	Var	Ekonomik	0
Katılımcı 4	Orta	Ev sahibi	Yok	Babasının istemesi	0
Katılımcı 5	Orta	Ev sahibi	Yok	Kendi isteği	0
Katılımcı 6	İyi	Ev sahibi	Yok	Babasının istemesi	0
Katılımcı 7	Orta	Kira	Var	Ekonomik	0
Katılımcı 8	Orta	Kira	Var	Ekonomik	1
Katılımcı 9	Orta	Ev sahibi	Yok	Ekonomik	0
Katılımcı 10	Orta	Kira	Var	Ailesinin isteği	0
Katılımcı 11	Orta - Kötü	Kira	Var	Ekonomik	0
Katılımcı 12	Orta	Kira	Var	Ekonomik	2
Katılımcı 13	Orta	Kira	Var	Ekonomik	1
Katılımcı 14	İyi	Ev sahibi	Var	Ekonomik	0

Tablo 4: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin hane gelir durumu

Yapılan görüşmelerde katılımcıların ailelerinin maddi durumu değerlendirildiğinde "*orta halli*" cevabı çoğunluktadır. Fakat günümüz ekonomisinde özellikle artan ev kiraları, hane halkından tek ebeveynin çalışmasının yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu koşullarda aileye destek amaçlı hane gelirine ikinci bir ek gelir sağlanması

kaçınılmazdır. Yapılan görüşmelerde çocuklar gelirlerinin bir kısmı ile ailesine yardımcı olmakta bir kısmı ile de kendi ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Neden çalıştığımı söylemiştim, aileme katkıda bulunmak için ve kendi ihtiyaçlarımı karşılamak için (Katılımcı 10).

Motor alacağım için çalışıyorum. Ayrıca babam yalnız çalışıyor parası da çok az, destek oluyorum (Katılımcı 11).

Para için, her genç gibi ben de gezmek isterdim ama parasız pek de mümkün değil (Katılımcı 12).

Görüşmelerde konuyla ilgili çıkarılacak diğer bir sonuç ise çocukların kira, gıda, faturalar gibi harcamaları karşılamak için gelirlerini ailelerine vermeleridir.

Aileme ekmek götürmek için (Katılımcı 1).

Aileme destek amaçlı çalışıyorum (Katılımcı 3).

Evi geçindirmek için çalışıyorum. Annemin hastalığından dolayı ona iş yaptırmak istemiyorum. Kendim geçindiriyorum evi (Katılımcı 14).

Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda büyük çoğunluğun (8 katılımcı) çalışma nedenlerinin hane halkına katkı olduğu görülmektedir.

Çocukların çalışmalarındaki bir diğer etken ise, annelerinin ev hanımı olarak ev işleriyle ilgilenmeleri gerektiği için ek geliri sağlayan kişinin çocuk olması gerekmektedir düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

3.1.4. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Eğitim Durumları

Katılımcılar	Son Okuduğu Okul Düzeyi	Çıraklık Okulu	Çalışmanın Okul Devamsızlığına Etkisi	Çalışmanın Eğitim Hayatına Olumsuz Etkisi
Katılımcı 1	4. Sınıf / Devam etmiyor	Gidilmedi	-	Var
Katılımcı 2	Lise / Devam ediyor	Gidilmedi	Yok	Yok
Katılımcı 3	Lise/ Devam ediyor	Gidilmedi	Var	Var
Katılımcı 4	Lise / Devam ediyor	Gidilmedi	Yok	Yok
Katılımcı 5	Lise / Devam ediyor	Gidilmedi	Yok	Yok
Katılımcı 6	Lise / Devam ediyor	Gidilmedi	Yok	Yok
Katılımcı 7	İlkokul / Devam etmiyor	Gidilmedi	Var	Var
Katılımcı 8	Açık Lise / Devam ediyor	Gidilmedi	Yok	Var
Katılımcı 9	Lise / Devam etmiyor	Gidilmedi	Var	-
Katılımcı 10	İlkokul / Devam etmiyor	Gidilmedi	Var /Bırakma nedeni devamsızlık	Var
Katılımcı 11	Lise / Devam etmiyor	Gidilmedi	-	Var /Bırakma nedeni olumsuz etkiler
Katılımcı 12	Lise / Devam ediyor	Gidilmedi	Var /Bırakma nedeni devamsızlık	Var
Katılımcı 13	Lise / Devam etmiyor	Gidilmedi	Var	Okulu bıraktığı için yok
Katılımcı 14	Açık Lise / Devam ediyor	Gidilmedi	Var	Var

Tablo 5: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin eğitim durumları

Yapılan görüşmeler kapsamında hiçbir katılımcının çıraklık okuluna gitmediği belirlenmiştir. Araştırma kapsamındaki çocuk işçilerin, çocuk işçi olarak tanımlanması için 4857 Sayılı İş Kanunu kapsamına dâhil olması gerekmektedir. Çıraklık okuluna gitmeyen çocuklarla görüşülmesi konusunda dikkat edilmiştir.

Eğitim hayatlarına devam eden katılımcı sayısı 8, eğitim hayatlarına devam etmeyen katılımcı sayısı ise 6 olarak tespit edilmiştir. Okul ve çalışmayı beraber yürütmeye çalışan çocukların 4'ü bunu yaparken zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Evet, etkiliyor derslere kendimi veremiyorum (Katılımcı 3).

Evet, olumsuz etkileniyor (Katılımcı 7).

Tabi ki, derslere çok vakit ayıramıyorum (Katılımcı 8).

Etkileniyor, çok yoğun ve yorgun olduğum günler okulda uyuyorum bu zamana kadar iş hayatı daha ön planda kaldı ya da ben bunu tercih ettim ikisi aynı anda olmadı (Katılımcı12).

Okul hayatına devam etmeyen katılımcıların tümü hem eğitim hem de çalışma hayatlarına devam ettikleri esnada çalışma hayatının eğitim hayatına engel olduğunu söylemişlerdir.

Okul hayatlarına dair yapılan bu konuşmada bir katılımcı okul hayatı ile çalışmayı bir arada yürütemediğinden dolayı okulu bırakma kararı aldığını belirtmiştir.

Evet, okulu bırakmak zorunda kaldım (Katılımcı 11).

Okula devam etmenin sürdürülebilmesi açısından durum incelendiğinde, devamsızlık problemi yaşadığını söyleyen katılımcı sayısı 10 olarak büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. İki katılımcı ise sadece okulun kapalı olduğu dönemler çalıştıkları için devamsızlık problemi yaşamadıklarını söylemişlerdir.

Normalde haftada altı gün ama okulum olduğu için beş günde iki gün geliyorum (Katılımcı 2).

Yok, sadece yazları çalıştığım için bir problem yaşamıyorum (Katılımcı 4).

Yine devamsızlık konusunda sorun olmadığını belirten bir katılımcı bunun sebebinin açık lise okuyarak eğitim hayatına devam ettiği için olduğunu belirtmiştir.

Açıktan okuduğum için sorun olmuyor (Katılımcı 8).

Eğitime devam etme konusuna istinaden ek bilgi veren 3 katılımcı devam problemleri yüzünden okulla ilişkisini kesmek zorunda kaldıklarını bildirmiştir. Bu durumun 3 katılımcıda görülmesi sorunun ne kadar ciddi bir boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir.

Okulu bıraktım (Katılımcı 1).

İkisini bir arada götüremediğim için bıraktım zaten (Katılımcı 10).

Okulu bırakmak zorunda kaldım (Katılımcı 13).

3.1.5. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Çalışma ve Sosyal Hayat İlişkileri

Katılımcılar	Paranın Harcanması	Çalışmanın Boş Vakitlere Etkisi	Çalışmanın Sosyal Hayata Etkisi	Çalışılmadığı Takdirde Ne Yapılacağı
Katılımcı 1	Aile	Yok	Yok	Okula devam etmek
Katılımcı 2	Kişisel	Yok	Yok	Gelir getirebilecek başka durumlar
Katılımcı 3	Aile / Kişisel	Var	Var	Dinlenmek
Katılımcı 4	Kişisel	Var	Var	Gezmek
Katılımcı 5	Kişisel	Yok	Var	Yine çalışmak
Katılımcı 6	Birikim	Yok	Yok	Gezmek
Katılımcı 7	Aile	Var	Var	Gezmek
Katılımcı 8	Aile / Kişisel	Var	Var	Gezmek
Katılımcı 9	Kişisel	Var	Var	Dinlenmek
Katılımcı 10	Aile	Var	Var	Gezmek
Katılımcı 11	Aile / Kişisel	Var	Var	Tatil
Katılımcı 12	Aile / Kişisel	Var	Var	Tatil
Katılımcı 13	Aile	Var	Var	Yatmak
Katılımcı 14	Aile	Var	Var	Gezmek

Tablo 6: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin çalışma ve sosyal hayat ilişkileri

Yapılan görüşmeler sonucunda, çocukların elde ettiği gelirin harcanması konusu farklılıklar göstermektedir. Katılımcıların çoğunluğu (9) gelirini ailenin ihtiyaçlarını karşılamaya ayırmaktadır.

Yok ya hiç öyle gezip dolaşayım yok. Evin geçimi için anneme veriyorum (Katılımcı 14).

Aileme destek oluyorum, kardeşlerime hediyeler alıyorum. Kendime harçlık kazanıyorum ve motor alacağım para biriktiriyorum (Katılımcı 11).

Kendi ihtiyaçlarımı karşılıyorum (Katılımcı 9).

Katılımcıların boş vakitlere ayırdığı sürelere bakıldığında çalışan ve aynı zamanda eğitim hayatına devam eden çocukların dinlenme sürelerinin çok kısıtlı bir zaman olduğu da göze çarpan noktalar arasındadır.

Günlük çalışma saatlerinin yaklaşık 10 saat olması çocuklar açısından oldukça yorucu olmakta ve iş çıkışlarında ancak boş vakitlerini dinlenmek ve uyumakla değerlendirdiklerini belirtmektedirler.

Bazı akşamlar çok yorgun olmadığım zaman ayırabiliyorum (Katılımcı 4).

Sadece ailemle vakit geçiriyorum. Zaten öyle bir zamanım yok, yoruluyorum (Katılımcı 10).

Kendime ayıracak bir zamanım yok. Akşamları birkaç saat film izlemek dışında (Katılımcı 12).

Uyumaya bile vaktim kalmıyor abi ne eğlenmesi (Katılımcı 13).

Ayırıyorum ama çoğunlukla ayıramıyorum (Katılımcı 14).

Sosyal hayatlarına bakıldığı zaman çocukların yine nadir olarak kendilerine aktivite yapmak için zaman ayırabildiklerini, bu sürenin ise yorgunluktan dolayı çok sınırlı kaldığını özellikle belirtmişlerdir.

Herhangi bir sosyal hayatım yok okul ve iş dışında çünkü vaktim olmuyor (Katılımcı 3).

Olumsuz yönde etkiliyor. Arkadaşlarım sürekli gezip dolaşırken benim burada olmam canımı sıkıyor (Katılımcı 4).

Sosyal hayat pek kalmıyor istemsiz (Katılımcı 7).

Sosyal hayatım pek yok zaten yoruluyorum eve gidince belki bazen dışarı çıkıyorum genelde evdeyim (Katılımcı 10).

Açıkçası gezmeye zaman bulamıyorum, eve gidip yemek yiyorum. Hemen uykum geliyor zaten (Katılımcı 11).

Çalışırken sosyal hayat pek de mümkün olmuyor. Çünkü sadece çalışmıyorum okula gidiyorum. Okuldan sonra işe. Akşam olunca da evime, arkadaşlarıma vakit ayıramıyorum, çok nadir (Katılımcı 12).

Sosyal bir hayatım yok sabah işe gidiyorum gece çıkıyorum yorgunluktan hemen uyuyorum (Katılımcı 13).

Çoğu akranı gibi tatil yapmak, gezmek ve dinlenmek gibi kendine ayıracağı boş zamanların olmasının istenmesi yine görüşmeler sonucunda belirlenmiştir.

Şu an çalışmıyor olsam kendime vakit ayırıp bol bol dinlenip gençliğimi yaşamak isterdim hobiler edinip her gün farklı bir şey yapmak isterdim (Katılımcı 3).

Ben de diğerleri gibi gezmek dinlenmek daha güzel bir hayat yaşamak isterdim tabi (Katılımcı 10).

Antalya'da sahilde oturmak, denize girmek isterdim (Katılımcı 11).

Maddi açıdan kendilerini çalışmak mecburiyetinde hisseden bir kısım katılımcı ise yine para kazanmak için çalışacağını ve dinlenme, tatil yapma gibi düşüncelerde olmadıklarını belirtmektedir.

Gelir getirebilecek başka durumlar düşünürdüm (Katılımcı 2).

Yani yine çalışmak isterdim büyük ihtimal (Katılımcı 5).

3.1.6. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin İş Deneyimleri

Katılımcılar	Çalışılmış İşkolları	Sanayide Çalışılan Süre	Çalışmaya Başlama Yaşı	Çalışmanın Geleceğe Olumlu Etkisi	Gelecekte Mesleği Sürdürme
Katılımcı 1	Sanayi	3 Yıl	10	Düşünüyorum	Düşünüyorum
Katılımcı 2	Sanayi	3 Yıl	15	Düşünüyorum	Düşünüyorum
Katılımcı 3	Sanayi	2 Yıl	14	Düşünüyorum	Düşünüyorum
Katılımcı 4	Sanayi	3 Yıl	12	Düşünüyorum	Düşünmüyorum
Katılımcı 5	Araba tesisatı / Bisiklet Tamiri / Oto Yıkama	1 Ay	13-14	Düşünüyorum	Belli değil
Katılımcı 6	Sanayi	4 Yıl	11	Düşünüyorum	Düşünüyorum
Katılımcı 7	Çaycı / Sanayi	4 - 5 Yıl	9	Düşünüyorum	Düşünmüyorum
Katılımcı 8	Sanayi	2 Yıl	15	Düşünüyorum	Düşünüyorum
Katılımcı 9	Sanayi	3 - 4 Ay	17	Düşünmüyorum	Düşünmüyorum
Katılımcı 10	Sanayi	3 Yıl	12	Düşünüyorum	Düşünüyorum
Katılımcı 11	Sanayi	2 - 3 Yıl	13-14	Düşünüyorum	Düşünüyorum
Katılımcı 12	Bakkal / Sanayi	2 Yıl	13	Düşünüyorum	Düşünüyorum
Katılımcı 13	Sanayi	9 Yıl	7	Düşünüyorum	Düşünüyorum
Katılımcı 14	Sanayi	3 Yıl	13	Düşünüyorum	Düşünmüyorum

Tablo 7: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin iş deneyimleri

Araştırma kapsamında görüşme yapılan çocukların hepsi sanayi bölgesinde farklı iş kollarında çalışmaktadır. Sanayi sektörü çocuk işçiliğinin en yaygın olduğu sektörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple çocukların hemen hemen ilk iş deneyimi sanayi bölgesindeki küçük işletmelerde gerçekleşmektedir. Genel bağlamda işe başlama yaşları 14-15 yaş olarak gözlemlenmiş olup daha erken yaşta başlayan çocukların da olduğu görünmektedir. Sanayi bölgesinde çalışan çocuklarla yapılan görüşmelerde

çocukların, çalışmaya başladıkları iş kolunda devam ettikleri, o işi öğrenmeye gayret gösterdikleri ve genel olarak öğrenmekte oldukları işi benimsedikleri gözlemlenmiştir. Bazı çocukların ise farklı iş kollarını deneyimleyip, kendi merakının olduğu, ileride zanaat konusunda kendini geliştirebileceği farklı bir mesleğe yönelmek istediği gözlemlenmiştir.

Bu mesleğe devam etmek istemiyorum, belirli bir zamandan sonra tabi ki de doğru düzgün bir işe girip çalışmak istiyorum (Katılımcı 14).

Evet, düşünüyorum bu meslek olmasa bile sanayide bir işte çalışmak istiyorum kendi dükkânım olması güzel bir şey olurdu (Katılımcı 10).

Çocukların yine büyük çoğunluğu (8) şu an öğrenmeye başladıkları işe devam etmeyi düşünmektedir.

Nasipse askerden sonra dükkân açmayı düşünüyorum (Katılımcı 1).

İmkânım olduğu sürece devam edeceğim (Katılımcı 8).

Kendi iş yerini açmak, meslek öğrenmek ve iyi bir gelir elde edecek olma düşüncesi çocuklar için erken hayata atılmış olmanın yükünü hafifletmektedir.

Evet, ileride zorluklarla daha kolay başa çıkabilirim (Katılımcı 1).

Evet, düşünüyorum çünkü erken yaşta çalışmak insanı olgunlaştırıyor sorumluluk alabiliyorsun (Katılımcı 3).

İleride çok para kazanacağım (Katılımcı 11).

Tabi abi 10 sene sonra kendi yerimi açarım para basarım (Katılımcı 13).

Katılımcıları 4'ü ise bu mesleğe devam etmek istememektedir. Nedenini zor ve yorucu koşullar olarak bildirmişler, maddi açıdan tatmin etse bile uzun yıllar yıpratıcı koşullarda çalışmak yerine basit işlerde çalışma erken yaşta sanayide çalışmaya başlayan çocuklar için daha cazip olmaktadır.

Yorucu olduğu için hayır (Katılımcı 9).

Çocukların bazıları bu mesleğe devam etmek istemeseler de mesleği öğrenmek istemektedirler.

Çok keyif aldığım iş değil ama edeceğim evet (Katılımcı 11).

Bunun sebebi ise eğitim hayatlarından sonra bir meslek edinip edinemeyecekleri düşüncesinden yola çıkarak, burada garanti bir tecrübe kazanmalarıdır.

Düşünüyorum, ileride herkesin dediği gibi bir altın bileziğim olacak. Hiçbir şey yapamazsam bu mesleği yaparım (Katılımcı 4).

Şu an edindikleri tecrübelerin hem iş hayatında hem de sosyal hayatta kendilerini olgunlaştırdığı katılımcıların ortak düşünce yapısıdır şeklinde yorum yapılabilmektedir. Maddi açıdan erken yaşta özgürlüklerini kazanmak çocukların aynı zamanda kendi öz bilinçlerinin de gelişmesini sağlamaktadır. Çalıştıkları işleri tecrübe ve deneyim olarak değerlendirmektedirler.

3.1.7. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları

Katılımcılar	Alınan Ücret Tatmini	Haftalık ve Günlük Çalışma	Günlük Mola	Haftalık Tatil	Maaş Aksaklığı	Fazladan Mesai ve Ücreti	Yemek İhtiyacı
Katılımcı 1	Yeterli	6 gün / 11 saat	Sadece yemek	Pazar günü	Yaşanmıyor	Mesai bazen / ekstra ücret yok	İşveren tarafından
Katılımcı 2	Yeterli	6 gün / -	3-4 saat	Pazar günü	Yaşanmıyor	Mesai yok	İşveren tarafından
Katılımcı 3	Tatmin etmiyor	6 gün / 9 saat	30 dakika	Pazar günü	Yaşanmıyor	Mesai yok	İşveren tarafından
Katılımcı 4	Tatmin etmiyor	6 gün / 8 saat	Sadece yemek	Pazar günü	Yaşanmıyor	Mesai yok	İşveren tarafından
Katılımcı 5	Yeterli	6 gün / -	-	Pazar günü	Yaşanmıyor	Mesai yok	İşveren tarafından
Katılımcı 6	Yeterli	3 gün / 3 saat	-	Cumartesi ve Pazar	Yaşanmıyor	Mesai yok	İşveren tarafından
Katılımcı 7	Tatmin etmiyor	6 gün / 10 saat	1 saat	Pazar günü	1-2 gün gecikme yaşanabiliyor	Mesai bazen / ekstra ücret yok	İşveren tarafından
Katılımcı 8	Tatmin etmiyor	6 gün / -	-	Pazar günü	Bazen gecikebiliyor	Mesai yok	İşveren tarafından
Katılımcı 9	Yeterli	6 gün / 11 saat	Sadece yemek	Pazar günü	Yaşanmıyor	Mesai bazen / ekstra ücret yok	İşveren tarafından
Katılımcı 10	Tatmin etmiyor	6 gün / 11 saat	1 saat	Pazar günü	Bazen gecikebiliyor	Mesai bazen / ekstra ücret yok	İşveren tarafından
Katılımcı 11	Yeterli	6 gün / 10-12 saat	Sadece yemek	Pazar günü	1-2 gün gecikme yaşanabiliyor	Mesai bazen / ekstra ücret yok	İşveren tarafından
Katılımcı 12	Yeterli	6 gün / 5 saat	Sadece yemek	Pazar günü	Yaşanmıyor	Mesai yok	İşveren tarafından
Katılımcı 13	Yeterli	6 gün / 12 saat	Sadece yemek	Pazar günü	Yaşanmıyor	Mesai bazen / ekstra ücret yok	İşveren tarafından
Katılımcı 14	Yeterli	6 gün 8-9 saat	3-4 saat	Pazar günü	Bazen gecikebiliyor	Mesai yok	İşveren tarafından

Tablo 8: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin çalışma koşulları

Yapılan görüşmelerde, çocuk işçilerin çalışma koşullarıyla ilgili bu bölümde ilk olarak alınan ücretin çocuklar tarafından tatmin edici olup

olmadığı sorulmuştur. Çocukların beşi aldıkları ücreti iyi bulmakta *İyi buluyorum yeterince* (Katılımcı 2),

Normal, iyi (Katılımcı 5),

İyi (Katılımcı 6),

Yeterli buluyorum (Katılımcı 9),

Yaşımdaki genç için iyi para (Katılımcı 11),

Dördü ise verilen ücreti yeterli bulmamaktadır.

Az paraya çok iş yaptığımı düşünüyorum ve bu parayı hak etmiyorum (Katılımcı 3),

Beni tatmin etmiyor (Katılımcı 4),

Yetersiz (Katılımcı 7),

Az çok kazanılan parayı bildiğimden bence daha fazla verebilir ama vermiyor burada çırak olduğum için her işi ben yapmıyorum tecrübem daha fazla olunca daha fazla kazanacağımı düşünüyorum (Katılımcı 10).

Geriye kalan beş katılımcı ise yapılan görüşmeler doğrultusunda ücretin az veya yeterli olmasını değerlendirmeyip, maddi açıdan her türlü gelire ihtiyaç duyduğundan ücreti de kabullenmiştir.

Allah bereket versin (Katılımcı 1),

Yetmiyor ama buna da şükür (Katılımcı 8),

İdare eder (Katılımcı 12),

İyi abi çok şükür çorba kaynıyor (Katılımcı 13),

Aldığım ücret bereket versin geçinmeye çalışıyoruz (Katılımcı 14).

Maaş konusundaki ikinci husus ise zamanında çalışma ücretlerinin karşılığını alabilme konusundadır ve hiçbir çocuk aksaklık yaşamamaktadır. Ücretlerini günlük veya haftalık alan çocuklar en fazla bir veya iki gün gecikme yaşadıklarını fakat bunun nadir bir durum olduğunu ve kendileri için bir sorun teşkil etmediğini özellikle belirtmişlerdir.

Bir iki gün gecikebiliyor (Katılımcı 7).

Arada geciktiği oluyor işlere bağlı (Katılımcı 8).

Bazen biraz geç maaş alıyorum birkaç gün sonra paramı veriyor usta ama aylarca alamadığım olmadı (Katılımcı 10).

Günlük aldığım için pek problem olmuyor. O gün veremezse bile iki gün içinde ödüyor (Katılımcı 11).

Çocukların hemen hemen hepsi haftanın 6 günü, günde ortalama 10 saat çalışmaktadır. İşin yoğunluğuna göre çalışma saatlerinin değişkenlik gösterdiğini söyleyen katılımcılar, yine genel olarak sabah 8 de iş yerinde olmaktadırlar. Akşam çıkış saatleri 7 veya 8 olan çocuklar, bazen daha erken çıktıklarını söylerken işe başlama saatlerinin de bazen sabah 9'u bulduğunu belirtmektedirler. Bu sebeple çocukların çalışma sürelerine dair bir netlikten söz edilemediği sonucu çıkartılabilmektedir. Günlük ortalama 10-11 saat çalışan çocukların mola süreleri konusunda değerlendirilmesinde ise yine net bir sonuç alınamamaktadır. 30 dakika öğle yemeği molaları dışında belirsiz zaman ve sürelerde işin yoğunluğuna bağlı olarak birkaç dakikadan bir saate kadar değişen mola süreleri olduğu belirlenmiştir. *Öğle yemeği yarım saat var. Gün içinde de bazen boşluk buldukça mola yapıyorum* (Katılımcı 4), *İş yoksa uzun sürüyor da, iş varsa az aralıklarla oluyor* (Katılımcı 5), *Yemek molam var onun dışında boşluk bulunca 10 dakika 15 dakika dinleniyorum bazen yarım saat* (Katılımcı 10). Uzun ve yorucu işlerde çalışan çocuk işçilerin yine de bu çalışma temposundan şikâyet etmedikleri de belirtilmelidir. Çocuklar yorulduklarında, işin yoğun olmadığı zamanlarda rahatlıkla dinlenebildiklerini, ustalarının da dinlenme süreleri açısından zorluk çıkartmadığını vurgulamışlardır. *Günlük molam, üç dört saat, arada iş gelmiyor falan oturuyoruz* (Katılımcı 14).

Yemek ücretlerinin işvereni tarafından karşılandığını söyleyen çocuklar genel bağlamda yemek konusundan memnunlardır.

Bazı iş yerlerinde mesaiye kalan çocukların akşam yemeklerinin de işveren tarafından karşılandığı belirlenmiştir. Fakat çoğu çocuk fazladan mesaiye kalmadıklarını söylese de fazladan çalışılan saatleri mesai olarak değil iş yoğunluğu olarak adlandırmaktadırlar. Fazladan çalışılan sürelerde

çocuklara mesai ücreti verilmediği onun yerine ustanın yiyecek, içecek gibi çocuğu kandıracak ve işe devam etmeye teşvik edecek şeyler yaptığı belirlenmiştir.

Bazen iş yoğun olduğu zaman daha geçe kaldığımız oluyor fazladan bir para almıyoruz (Katılımcı 1).

Çok sık kalmıyorum. Kaldığımda da ücreti almıyorum (Katılımcı 7).

Hayır, mesai yok ama bazen iş yoğunluğuna göre çıkış saati uzuyor (Katılımcı 9).

Arada çalışma saatimizi geçtiğimiz oluyor ama ek ücret almıyorum (Katılımcı 11).

Mesaiye kalınca ücret yok abi bir öğün daha yemek yiyoruz (Katılımcı 13).

3.1.8. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği

Katılımcılar	İşe Başlarken Sağlık Kontrolü	İş Yerinden Kaynaklı Sağlık Sorunları	İş Yerindeki Kazalar
Katılımcı 1	Yapılmadı	Var	Yaşandı
Katılımcı 2	Yapıldı	Yok	Yaşanmadı
Katılımcı 3	Yapılmadı	Var	Yaşandı
Katılımcı 4	Yapılmadı	Var	Yaşandı
Katılımcı 5	Yapılmadı	Yok	Yaşanmadı
Katılımcı 6	Yapılmadı	Yok	Yaşanmadı
Katılımcı 7	Yapılmadı	Yok	Yaşanmadı
Katılımcı 8	Yapılmadı	Var	Yaşandı
Katılımcı 9	Yapılmadı	Yok	Yaşanmadı
Katılımcı 10	Yapılmadı	Var	Yaşandı
Katılımcı 11	Yapılmadı	Var	Yaşandı
Katılımcı 12	Yapılmadı	Yok	Yaşanmadı
Katılımcı 13	Yapılmadı	Yok	Yaşandı
Katılımcı 14	Yapılmadı	Yok	Yaşanmadı

Tablo 9: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin iş sağlığı ve güvenliği

Çocuk işçilerin en büyük sorunlarından biri de iş sağlığı ve güvenliğidir. Çalışan çocukların hiçbiri işe başlamadan önce sağlık kontrolünden geçmemiştir. Hatta sağlık kontrolünün ne olduğu hakkında fikri olmayan katılımcılarla karşılaşılmıştır.

Hasta olunca sağlık ocağına gidiyorum. Onun haricinde bir muayene olmadı (Katılımcı 1).

Yapıldı. Ya işte evde babam ara sıra kontrol ediyor, dalgınlık malgınlık (Katılımcı 2).

Usta baktı bana olur senden dedi sayılıyorsa o oldu, sağlık kontrolü yapılmadı. (Katılımcı 13).

Vücut yapısı ve fiziki açıdan yeterliliği denetlenmeyen çocuklar iş kazalarının bir kısmını bu sebeple yaşamaktadır. Ağır materyalleri taşıyamayan çocuklardan ikisi ayağına iş aletini düşürmüş ve bu sebeple yaralanmalar yaşamışlardır.

Bir keresinde ayağıma çekiç düşmüştü ama çok bir etkisi olmadı (Katılımcı 1)

Ayakkabımın üzerine demir plaka düşmüştü, ayak başparmağım kırılmıştı. 10 gün evde yattım (Katılımcı 11).

Çocukların büyük bir kısmı ise yaptıkları işten kaynaklı iş yerinde bulunan kesici, delici aletlerle ellerini yaralamaktadırlar. Her ne kadar bu kesikleri hafif yaralanmalar olarak adlandırsalar da çocuklar sıklıkla bu tür kazalar yaşamaktadırlar.

Paslı demirle elimi kestim sonrasında başka bir yerde kesmişim gibi hastaneye gidip aşı oldum, Bir etkisi olmadı bence. İki üç gün sonra devam ettim çalışmaya (Katılımcı 3).

Çok ufak kazalar basit kesikler alışıyor insan bir süre sonra (Katılımcı 8).

Birkaç defa ufak yaralanmalar yaşadım büyük bir kaza olmadı ama dediğim gibi ufak kazalar çizikler vurmalar morluklar yaşıyorum ama ona da alıştım bir defa parmağımı sıkıştırmıştım kırık çatlak yoktu ama iyileşmesi birkaç ay aldı tam olarak parmağımı kapatamıyordum en acıtan o olmuştu (Katılımcı 10).

Elimizi falan kesiyoruz da ciddi bir şey olmadı daha (Katılımcı 13).

Yapılan görüşmeler sonucunda sadece 6 çocukta ufak tefek sorunlar diye belirttikleri sağlık sorunu yaşamış, çocukların çoğu çalışma koşullarından kaynaklı sağlık sorunu yaşamamıştır. Fakat iki çocuk işçi örneğinden yola çıkarak kışın soğuktan dolayı sıklıkla grip olduklarını, zor çalışma

koşullarının yanı sıra zorlayıcı hava koşulların da çalışmanın çocuklar için sorun teşkil ettiğini söylenebilir.

Kışın soğuk oluyor hastalanıyorum (Katılımcı 1).

Kışın soğukta üşüyorum o yüzden kışın daha zor, sık sık grip oluyorum ama yine de işe gelmek zorundayım (Katılımcı 10).

3.1.9. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin İş Yeri ve İşveren Değerleri

Katılımcılar	İş Yerindeki Kötü Alışkanlıklar	Çalışma Arkadaşlarıyla Sorun Paylaşımı	Meslegi Öğretme	Müşterilerle Olumsuzluk	Küfür ve Hakaret	Fiziksel Şiddet	Ayrımcılık
Katılımcı 1	Var	Paylaşmıyorum	Öğretiyor	Yaşanmadı	Var	Gördüm	Yok
Katılımcı 2	Yok	Paylaşıyorum	Öğretiyor	Yaşanmadı	Yok	Görmedim	Yok
Katılımcı 3	Yok	Paylaşıyorum	Öğretiyor	Yaşanmadı	Yok	Gördüm	Var
Katılımcı 4	Var	Paylaşıyorum	Yeterli değil	Yaşanmadı	Var	Görmedim	Yok
Katılımcı 5	Yok	Paylaşmıyorum	Öğretiyor	Yaşanmadı	Yok	Görmedim	Yok
Katılımcı 6	Yok	Paylaşıyorum	Öğretiyor	Yaşanmadı	Yok	Görmedim	Yok
Katılımcı 7	Var	Paylaşıyorum	Öğretiyor	Yaşandı	Yok	Görmedim	Yok
Katılımcı 8	Var	Paylaşıyorum	Öğretiyor	Yaşandı	Var	Gördüm	Var
Katılımcı 9	Var	Paylaşıyorum	Öğretiyor	-	Yok	Görmedim	-
Katılımcı 10	Var	Paylaşıyorum	Öğretiyor	Yaşandı	Var	Görmedim	Var
Katılımcı 11	Var	Paylaşıyorum	Öğretiyor	Yaşanmadı	Var	Gördüm	Yok
Katılımcı 12	Var	Paylaşıyorum	Yeterli değil	Yaşanmadı	Var	Görmedim	Yok
Katılımcı 13	Var	Paylaşıyorum	Öğretiyor	Yaşanmadı	Var	Gördüm	Yok
Katılımcı 14	Var	Paylaşıyorum	Öğretiyor	Yaşanmadı	Var	Görmedim	Yok

Tablo 10: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçiler iş yeri ve işveren değerleri

Çocuk işçilerin çalışma ortamını değerlendirecek olursak, genel olarak çocukların büyük bir kısmı ayrımcılığa maruz kalmamaktadır. Bu durum da iş yerinde kendilerini rahat hissetmelerini sağlamaktadır. Ayrımcılık

yaşandığını söyleyen iki katılımcı yaşlarından dolayı bunun yaşandığını dile getirmişlerdir.

Her zaman çok çalışırım az para alırım bu da ayrımcılık ve haksızlık çocuk olduğum için az veriyorlar (Katılımcı 3).

Yaşımdan dolayı görüyorum bazen (Katılımcı 7).

Çocukların çoğu iş yerindeki ve komşu dükkânlardaki kişilerin arkadaş, abi, kardeş, hatta bir aile ortamı gibi yakın olduğunu belirtmiştir. İş ile alakalı bir sorun olduğunda herkesle rahatlıkla paylaşabilen çocuklar ustalarıyla da rahat iletişim kurmaktan memnun olduklarını dile getirmiştir. İki katılımcı ise sorunlarını paylaşamadıklarını ifade etmektedir.

Ustaların, çıraklara işi öğretmedeki payına bakılacak olursa, çocukların gözlem yoluyla işi öğrendiğini ve hâlâ öğrenmeye devam ettikleri görülmektedir.

Onu izleyerek öğreniyorum (Katılımcı 1).

Çok öğretebildiğini düşünmüyorum. Bakarak ve deneyerek öğreniyorum (Katılımcı 4).

Ustalar pek iş öğretmeyi sevmez, gözlem yaparak ben öğrenmeye çalışıyorum (Katılımcı 12).

İşe başladığı ilk zamanlar nasıl yapılacağı ve yapması gereken işler hakkında bilgi verilirken daha sonra denetim ve gözlem yoluyla çocuklar becerilerini geliştirmektedir.

İlk başta gösterdi sonra direkt başladım. Her şeyi yavaş yavaş kendim öğrendim. İzleyerek, deneyerek şu an bile öğreniyorum (Katılımcı 10).

Ustam asker gibidir, ne derse yapmak zorundayım. Onu getir, bunu getir derken artık o söylemeden de getirir hale geliyorsunuz zaten. Alışınca iş güzel. (Katılımcı 11).

Yaşlarının küçük olmasından dolayı çocuk işçiler, müşteriler ile bire bir iletişime geçmemektedirler. İşveren ve müşteri ilişkisine şahit olan çocuklar, ustalarının bir aksilik durumunda çocuğun karışmasına izin vermediğini eğer

bir sorun olursa ustalarının müdahale ettiğini ve yanında durduğunu belirtmişlerdir.

Müşterilerle ben ilgilenmediğim için bir olumsuzluk yaşamadım. Babamın yanında olduğum için yaşayacağımı da zannetmiyorum (Katılımcı 4).

Müşterilerle iletişimi ben değil ustam kuruyor (Katılımcı 11).

Yok, abi müşterilerle patron konuşuyor biz işi yapıyoruz (Katılımcı 13).

Çalışma ortamındaki kötü alışkanlıklar konusunda çocukların küçük bir kısmı olmadığını söylese de çoğunluk alkol ve sigara kullanımının olduğunu, ustasının da kullandığını belirtmektedir.

Alkol ve sigara var. Aşağı yukarı her dükkânda olan şeyler. Uyuşturucu görmedim (Katılımcı 4).

Uyuşturucu yok ama alkol olmazsa olmaz (Katılımcı 8).

Alkol sigara var tabi ki burada herkes kullanıyor (Katılımcı 10).

Alkol, patron içiyor (Katılımcı 14).

Küfür ve hakaretin normal konuşma dili gibi yaygın olduğu ortamda, çocuklardan toplanan verilerle, özellikle verilen iş yanlış yapıldığında çok sık karşılaşılan bir durum olduğu gözlemlenmiştir. Hem işverenlerin kendi aralarında hem de çalışan çocuklara karşı kullanılan kötü sözler, çocuklar tarafından "şakalaşma" olarak adlandırılmaktadır.

Evet, bir şeyi yapamadığım veya yanlış yaptığım zaman aşağılayıcı laf da ediliyor küfür de. (Katılımcı 4).

Sanayi ortamı küfürsüz olmaz aynen deyip geçiyoruz mecbur (Katılımcı 8).

Valla ediliyor burası sanayi normal konuşurken de ediyorlar, bizim de ister istemez dilimize yerleşti bizler de ediyoruz ama ustamıza değil. Dediğim gibi bir yanlış yaparsam işle ilgili bir şey yapmıyor ustam ama yarım saat boyunca söylendiği kızdığı bağırdığı küfür ettiği oluyor biraz sinirli biri o da sinirini öyle çıkarıyor. (Katılımcı 10).

Çalışma ortamında böyle şeyler olur. Bir şeyi yanlış yaparsan kızıyorlar. Çok da bir tepki vermiyorsun. O senin işin ve senin üstün. Kendimi kapıda bulmak istemem (Katılımcı 12).

Abi en büyük eğlencemiz o, gülüyoruz abi (Katılımcı 13).

Yok, çok edilmiyor. Normal bir şakalaşma (Katılımcı 14).

Çoğu çocuk işçi ilk işe başladığı zaman bu durumu yadırgadığını daha sonra alıştığını, duymazdan geldiğini de belirtmektedir.

Tepki vermiyorum, gülüp geçiyorum. Başlarda çok zoruma gidiyordu ama alıştım (Katılımcı 11).

Çocuklar ustalarına karşı saygısızlık yapmak istemediklerinden dolayı söylenen sözlere sessiz kalmayı yahut "sinirlendiği zaman söylenen sözler" gibi bahaneler bulmayı tercih etmektedir.

Sözlü şiddet haricinde fiziksel şiddete katılımcıların büyük çoğunluğu (10) görmediklerini belirtmişlerdir. Diğer çocuklar ise yine işi yanlış yapma durumunda "itildiğini" veya "kulağının çekildiğini" ifade etmişlerdir.

Ustam bazen kulağımı çeker (Katılımcı 3).

Fiziksel görmedim en fazla itilmişimdir bir yanlış yaptığımda (Katılımcı 10).

İşe başladıkları ilk zamanlarda öğrenmenin daha başında olduğu için hata yaptıklarını belirten ve bu durum karşısında şiddet gören üç katılımcı bulunmaktadır.

İlk zamanlar patrondan gördük (Katılımcı 7).

Fiziksel şiddet hiç görmedim, ustamdan iş başlarında birkaç kez tokat yedim; kafama vurmuşluğu da var ama ustam sonuçta. Dayak sayılmaz o (Katılımcı 11).

Arada bir iki küçük çaplı dayak yediğimiz oldu, dayak yemeden iş öğrenilmez (Katılımcı 13).

Bu durum karşısında çocuklar yine bir tepki göstermemişlerdir.

Gerek iş ihtiyaçları; gerekse işi öğrenmek istemeleri, onları olaylara sessiz kalıp normalleştirmeye itmektedir. Verilen örnekte de olduğu gibi "bunlar olmadan iş öğrenilmez" düşüncesi ile şiddeti bir tecrübe olarak değerlendirdikleri yorumu yapılabilmektedir.

3.1.10. Kırklareli Küçük Ölçekli Sanayi Sitesine Bağlı İşletmelerde Çalışan Çocuk İşçilerin Kanun, Yasa, Denetimlere Dair Bilgileri

Katılımcılar	Genel Sağlık Sigortası	Yasal Çalışma Yaşı	Çocuk İşçilere Yönelik Yardımlar	İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi	İş Yeri Denetimi
Katılımcı 1	Yok	Bilmiyor	Yok	Almadım	Bilmiyor
Katılımcı 2	Okul tarafından var	Biliyor	Yok	Okulda aldım	Denetleniyor
Katılımcı 3	Yok	Biliyor	Yok	Okulda aldım	Bilmiyor
Katılımcı 4	Baba tarafından var	Biliyor	Yok	Almadım	Denetlenmiyor
Katılımcı 5	Yok	Bilmiyor	Yok	Almadım	Denetlenmiyor
Katılımcı 6	Yok	Bilmiyor	Yok	Okulda aldım	Bilmiyor
Katılımcı 7	Yok	Bilmiyor	Yok	Fikrim yok	Bilmiyor
Katılımcı 8	Yok	Bilmiyor	Bilmiyor	Fikrim yok	Bilmiyor
Katılımcı 9	Var	Bilmiyor	Yok	Almadım	Denetleniyor
Katılımcı 10	Baba tarafından var	Biliyor	Yok	Almadım	Bilmiyor
Katılımcı 11	Yok	Biliyor	Yok	Almadım	Denetlenmiyor
Katılımcı 12	Yok	Biliyor	Yok	Almadım	Denetleniyor
Katılımcı 13	Yok	Biliyor	Bilmiyor	Almadım	Denetlenmiyor
Katılımcı 14	Yok	Bilmiyor	Yok	Almadım	Denetlenmiyor

Tablo 11: Kırklareli küçük ölçekli sanayi sitesine bağlı işletmelerde çalışan çocuk işçilerin kanun, yasa, denetimlere dair bilgileri

Katılımcıların hiçbirine iş yeri tarafından sağlık sigortası yapılmadığı görülmektedir. Çocuklar yaşlarının sigorta için yeterli olmadığını söylerken aile bireyleriyle beraber çalışan çocukların babalarının sigortası olduğunu, kendilerinin de ondan yararlandığını belirtmektedir. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik kapsamına bakıldığında 18 yaş altı bireylere sağlık sigortası yapılamaz diye bir hüküm bulunmamaktadır. Bu durum da denetim konusunda bir zafiyet olduğunun göstergesi olarak görülebilmektedir. Katılımcılardan biri sigorta yapılmaması konusunda duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmektedir.

Çalışan, şimdi bizim yaşımızdaki çocuklara sigorta yapılamadığı için okuldan, sigortadan geldiklerinde yasal işlem uyguluyorlar. Ben bunu hiç beğenmiyorum. Çalışan insan okulda da olsa bence sigortası olmak zorunda iş yerinde. Olacaksa da buna devletin karşı değil destek çıkması lazım (Katılımcı 2).

Çalışma yaşı sorulduğunda katılımcıların % 50'si bilmiyorum cevabı vermiştir. Çalışma yaşını 18 olarak belirten katılımcılardan bazıları ekonomik sıkıntılar sebebiyle erken yaşta çalışmak zorunda kaldığını tekrar vurgulamaktadır.

Yasal çalışma yaşı 18'dir ama baba çalışmada sorun görmezse 14 yaşındakinin çalışmasında sorun yoktur (Katılımcı 11).

Evet, biliyorum 18 yaş. Yasaların geçmediği bir ülkede bu ekonomide yaşım tutmadığı halde çalışıyorum (Katılımcı 12).

Yasal çalışma yaşı 18 ama bu yasayı koyanlar geçim sıkıntısından bir haberler herhalde (Katılımcı 13).

Katılımcılara devlet tarafından herhangi bir yardım yapılmadığı da çıkarılan sonuçlar arasındadır. Bazı özel günlerde ustaları tarafından küçük yardımlar yapıldığını belirten çocuklar başka bir sorunu işaret etmektedir. *Ustam ramazanda erzak paketi verdi, bide kurban bayramında et veriyor, devlet tarafından bildiğim yok* (Katılımcı 1).

Bayramlarda çift para verirler o kadar, devlet tarafından benim bildiğim yok (Katılımcı 3).

Bir katılımcı ise çıraklık okuluna gidenlere yapılan yardımlardan kendilerinin faydalanamadığını belirtmiştir.

Çıraklıkta ediliyor. Meslek lisesinde edilmiyor (Katılımcı 2).

Çalışan çocuklar çocuk işçi olarak gösterilmemekte ve iş yeri denetlemesine şahit olmamaktadırlar. Yapılan görüşmelerde ki örneklere bakıldığında denetleme esnasında orada bulunan çocuk işçiler iş yerinden uzaklaştırılmakta ve o iş yerinde çalıştığı, yetkili kişilerden gizlenmektedir. *Bilmiyorum çünkü yaşım küçük olduğu için her defasında dükkândan çıkarıldım* (Katılımcı 3).

İş yerime denetleme daha önce yapıldı. Sigortasız ve benim gibi yaşı tutmayan arkadaşlar denetim olana kadar saklanıyor. Daha önceden bilgisi iş yerine geliyor (Katılımcı 12).

İş sağlığı ve güvenliği hakkında da yeteri kadar bilgilendirilmeyen çocuklar işlerin kanun ve eğitim konusundaki gerçekçiliğinden uzak tutulmuşlardır. Okul hayatında aldığı dersler sayesinde birtakım bilgilere sahip çocuklar dışında genel olarak çalışma yerinde ustanın sözleri öğretici nitelik taşımaktadır.

Yapılan analizler sonucunda çocuk işçiler tarafından iş yoğunluğu, çalışma saatleri gibi etkenlerden kaynaklı çalışma ve okul hayatlarının bir arada yürütülmediği ve bunun çocukların eğitimlerini tamamlama konusunda sorun oluşturduğu gözlemlenmektedir. Katılımcılar tarafından iş yerlerinde çalışarak geçirdikleri sürenin uzun ve yorucu olmasından dolayı boş vakitlerini sadece dinlenmek için geçirdikleri, sosyalleşmek için herhangi bir etkinlik veya faaliyette bulunamadıklarının büyük bir sorun teşkil ettiği belirtilmiştir. Katılımcıların işe başlama yaşları göz önünde bulundurulduğunda büyük bir çoğunluğunun yönetmeliklerde, sözleşmelerde ve kanunlarda belirtilen yaşların altında çalışma hayatına başladıkları ve bu durumun çocuklar için fiziksel ve zihinsel gelişimlerine olumsuz etki ettiği yönündeki düşünceler literatürde geniş yer bulmaktadır. Bu durumun çocuklar için başlı başına bir sorun olduğu söylenebilmektedir. Haftalık çalışma saatleri incelendiğinde ne eğitimlerine devam etmeyen çocuklar ne

de eğitimlerine devam eden çocuklar yönetmelikte belirtilen saat aralığında çalıştırılmamaktadır. Aynı sorun çalıştırılma günleri ve günlük mola süreleri için de geçerlidir. Çocukların bu şartlar altında çalışmaları günlük hayatta çalışmanın dışında kalan saatlerde kendilerini zor bir durumun içerisine sokmaktadır. İşe başlarken sağlık kontrolü ve işe dair fiziki yeterliliğin sağlanmasının kontrolünün yapılmaması çocukların iş yerlerinde sağlık sorunları ve iş kazaları yaşamalarına neden olmaktadır. Bu sağlık sorunları ve yaşanan kazaların çocuklar üzerinde olumsuz etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Aynı zamanda bu kazaların yaşanmasının bir diğer nedeni de iş sağlığı ve güvenliği hakkında hiçbir bilgi verilmemesinden kaynaklanmaktadır. Çocuk işçilerin çalışmalarına rağmen iş yerinden kaynaklı hiçbirinin sağlık sigortası bulunmamaktadır. Bazı katılımcılar sağlık sigortalarının olmamasını veya yapılmak istenmemesini özellikle büyük bir sorun olarak belirtmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çocuk işçilerin sorunlarının ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin sunulmasında öncelikle çocuk, çocuk işçi ve bunlarla bağıntılı kavramların tanımlaması yapılmalıdır. Çocuk işçiliğinin tarihin her döneminde istihdama etki eden bir faktör olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple çocuk çalışmasının tarih boyunca var olduğu, ancak sanayileşmenin başlangıcıyla nitelik değiştirerek çocuk işçiliğine dönüştüğü vurgulanmalıdır. Çocuk işçiliği, sanayi devrimiyle birlikte özel bir terim olarak gündeme gelmiş ve çocuklar üzerindeki zararlı etkileri tartışılmaya başlanmıştır.

Çocuk işçiliğinin nedenleri, sorunları ve çözümleri de Türkiye'nin önemli sorunları arasında yer almaktadır. Ülkemizde gelir dağılımındaki eşitsizlik, düşük ücretler, işsizlik, hızlı nüfus artışı, göç, kentleşme, eğitimsizlik vb. dezavantajlar çocukların genellikle küçük yaşta işgücüne katılmaları sonucu doğurmaktadır. Uzun yıllardır uluslararası sözleşmeler ve ulusal önlemlerle çocuk işçiliği konusunda mücadele sürdürülmektedir. Mücadele kapsamında etkin politikaların üretilememesi sonucunda günümüzde hala çocuk işçiliğinin yoğun halde uygulandığı görülmektedir. Bu sebeple mevcut çocuk işçilerin sorunlarına yönelik çözüm yollarının sağlanabilmesi ve bu çözüm yollarının kanunlaştırılarak bir zorunluluk haline getirilmesi, kanunların uygulanmaması durumunda caydırıcı cezai işlemler uygulanması gerekmektedir. Çocuk işçilerin sorunlarına çözüm için oluşturulacak politikaların çocukların istihdama katılımlarındaki bütün etkenlerin ve politikaların engellenmesindeki sorunların belirlenerek oluşturulması gerekmektedir.

Çalışmanın bulguları ÇSGB tarafından çıkarılmış çocuk ve genç işçilerin çalışmasına dair yönetmelikte belirtilmiş çalışma yaş sınırları, işin nitelikleri, çalışma ve dinlenme süreleri gibi sınırlamaların günlük hayatta işveren ve işletmeler tarafından uygulanmadığını göstermektedir. Yönetmelik gereği çocuk işçilerin fiziksel ve zihinsel gelişimine engel olunmayacak işlerde çalıştırılması araştırma kapsamındaki sanayi sitesinde çalışan çocukları kapsamadığı tespit edilmiştir. Bulgular sonucunda çocukların fiziki yeterlilikleri hiçbir şekilde denetlenmemiştir ve çoğunun iş kazası geçirdiği

görülmektedir. Araştırma kapsamındaki çocuk işçilerin işe başlama yaşlarına bakıldığında kanunlarda ve yönetmeliklerde yer alan 13 yaş kriterine uyulmadığı görülmüştür. Yapılan gözlemler sonucunda çocukların iş hayatlarının yoğunluğundan dolayı eğitimlerini bıraktığı görülmektedir. Çocuk işçilerin hem kanunlar hem de uygulanan politikalar gereği hafif işler tanımında yer alan eğitimlerine engel olmayacak işlerde çalışacağı konusundaki kararların uygulanmadığı sonucuna varılmaktadır. Çocuk işçilerin bir yetişkin gibi çalıştırıldığı, işverenler ve çalışma arkadaşları tarafından çocuklara bir yetişkin gibi davranıldığı gözlemlenmiştir. Çocuk işçilerin uygulanması gereken ulusal veya uluslararası politikalardan bihaber oldukları diğer bir bulgu olarak saptanmıştır. Uygulanması gereken kanunların ve politikaların denetiminin yapılması konusunda aksaklıklar yaşanmaktadır.

Çocuk işçilerin sorunlarına dair yapılan çalışmalar incelendiğinde, yapılmış çalışmaların bulguları ile bulunan bulgular büyük ölçüde örtüşmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular arasında en etkin sorunların çalışma saatleri, yaşanan sorunların paylaşılamaması, iş yerinden kaynaklı sağlık sorunları ve iş kazaları olduğu belirlenmiştir. Nur Serter; *"...uzun çalışma süreleri, işçi sağlığı ve iş güvencesinden yoksunluk, sağlıksız çalışma ortamı*" (Serter, 1997: 13). Fatma Kılıç; "*Sorunlarını tek başlarına halletmeye çalışmaları ve kimse ile paylaşmamaları…"*(Kılıç, 2009: 114). Mehmet Türkcan; *"...çocukların yetişkinlere oranla daha ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaştıklarını göstermektedir*."(Türkcan, 2012: 77).

Yapılan literatür taramasında çocuk işçiliği konusunda karşılaşılan çalışmaların büyük çoğunluğunun çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında olduğu görülmektedir. Çocuk işçilere yönelik kamu politikaları ve çocuk işçilerin sorunlarına dair çalışmaların ise oldukça sınırlı olduğu karşımıza çıkmaktadır. Çocuk işçilerin sorunlarının belirlenmesi ile çocuk işçiliğine yönelik kamu politikalarının uygulanması noktasındaki değerlendirmeye dair bir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Çalışma ile literatürdeki bu boşluğu doldurmaya yardımcı olmak hedeflenmiştir.

Çıkarılan sonuçlar doğrultusunda kamu politikaların yeterliliği konusunda ve uygulanmasında aksaklıklar ve eksiklikler olduğu saptanmış olup konuyla ilgili politika önerileri yapılmıştır.

Çocuk işçiliği konusunda en çarpıcı sorunlardan biri denetim sorunudur. Çocuk işçi çalıştıran işletmelerin bulgular sonucunda neredeyse hiçbirinin denetlenemediği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda denetleme yapılacağının bilgisinin önceden bir şekilde işverenlere gittiği de denetimin sağlıklı bir şekilde yapılmadığının bir göstergesi olmaktadır. Yine bulgulardan yola çıkarak çocukların çalıştırılma şartlarına uyulmaksızın çalıştırılmalarının denetleme koşundaki eksikliğin en büyük göstergelerinden biri olduğu söylenebilir. Kanunda yazan 14 yaşından küçük hiç kimsenin çalıştırılamayacağı kuralı görüşme sağlanan çocuk işçilerin çalışma hayatına başlama yaşıyla örtüşmemektedir. Bu kapsamda sadece çocuk işçilerin çalıştığı iş yerlerinin denetimini sağlayacak komisyonlar kurulması ve bu komisyonların güvenilirlik, gizlilik ilkeleri gözetilerek oluşturulmaları büyük önem taşımaktadır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesinin ve çocuk işçilerin şartlarının iyileştirilmesinin önündeki en büyük engel kayıt dışı çalışmadır. Kayıt dışı çalışma uygulanacak politikaların kapsayıcılığına engel olmaktadır. Bu engelden kaynaklı hedef kitle hiçbir zaman belirlenememektedir (Ege, 2016: 16). Çocuk işçi çalıştıran işverenlerin, çocuk işçilerin kendilerine yarattıkları masraflar konusunda (vergi indirimi, sigorta indirimi vb.) gibi uygulamalar kayıt dışı çalıştırılmanın azalmasında etkili olacaktır.

Görüşmeler sonucunda hiçbir çocuk işçide sağlık sigortası olmadığı belirlenmiştir. Çıraklık meslek okulunda, okul stajyer olarak çalışmalarına devam eden öğrencilerine sigorta yapmaktadır. Fakat okulu bırakmış veya diğer okullarda eğitimlerine devam eden çocuk işçiler açısından sağlık sigortaları tam bir muammadır. 18 yaşını doldurmayan kişilere sigorta yapılamayacağına ilişkin genel ve yanlış bir yargı bulunmaktadır. Ancak yönetmelik incelendiğinde 5510 Sayılı Kanun'a göre "*18 yaş altında bireylere sigorta yapmakta sakınca yoktur" şeklinde ucu açık bir ibare yer almaktadır"* (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 2008). Gerek

işverenlerin sigorta konusunu bir yük olarak görmesi gerekse çalışan çocukların sigorta konusundaki bilinçsiz oluşu çocuk işçilerin sigortasız olarak çalıştırılması durumunu doğurmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda tespit edilen her çocuğun sigortalı olarak çalıştırılmasına ilişkin kesin hükümler ve caydırıcı cezalar uygulanmalıdır. Çıkarılacak olan kanunların denetimine de önem arz edilmesi gerekmektedir. Sigorta denetiminin yapılacağının bilgisinin iş yerlerine önceden gitmesi bu zafiyeti önüne geçilemez bir duruma dönüştürmektedir.

Çocuk işçi kapsamındaki kanunlar ve yönetmeliklere bakıldığında kesin ve net tanımlar olmadığı görülmektedir. Net bir tanımın olmaması, kanunların esnetilebilir olması, işverenler tarafından suiistimale açık bir yapı olmasına neden olmaktadır. Örneğin, 5510 Sayılı Kanun'a kanununa bakıldığında *'18 yaş altındaki kişilerin sigortalı olarak çalıştırılmasında sakınca görülmemektedir'* hükmü esnetilmeye müsait yapıdadır. Çocuk işçiler ile ilgili yönetmelik ve kanunların, öncelik olarak çocuk işçiliğini net bir şekilde tanımlaması, ardından uygulanacak kurallar ve uygulanmaması halinde verilecek cezaların kesin bir şekilde belirtilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde çocuk işçiler tanım ve kesin hüküm eksikliklerinden kaynaklı sorunlar yaşamaya devam edecektir.

Çocuk işçiliğiyle dolaylı yoldan bağlantısı bulunan bir diğer konu yoksulluktur. Yüzyıllardır var olan çocuk işçiliğinin önlenmesine dair mücadele zorlu adımlardan geçmektedir. Çocuk işçilerin çalışma nedenlerinin en başında gelen yoksulluk sorununa yönelmek, çocuk işçiliğini önleme noktasında en önemli adım olacaktır. Çalışan çocukların büyük bir kısmı ekonomik sıkıntılar, hane halkına destek olmak ve eğitim hayatına sağlayacağı katkılardan dolayı çalışmak zorunda olduğu görülmektedir. Özellikle okul hayatına devam eden çocuklara, kalabalık ailelere ve tek ebeveyni çalışan hanelere sağlanacak desteğin arttırılması çocuk işçiliğinin bir nebze önüne geçebilmektedir. Sosyal bir devletin gerekliliği ile potansiyel çocuk işçileri tespit etmek ve hane halkına gerek maddi gerek ayni yardımlar yaparak çocukların çocuk işçiliğinden uzaklaşmasını sağlamak mücadele kapsamında çalışan çocukların tespitiyle beraber çalışma amacı da

incelenerek sağlanabilecek desteğin oluşturulması eğitim hayatına çocuğu geri döndürme veya kazandırmaya çok büyük yarar sağlayacaktır.

Köyden kente, kentten kente veya başka bir ülkeden ülkemize ekonomik şartlar başta olmak üzere göç etmiş ailelerin çocuklarının potansiyel işçi olduğu yapılan araştırmalarda karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik zorluk yaşayan ailelerin göç sonrasında tespitinin yapılıp, bu ailelerin çocuklarının eğitimine devamının sağlanması için gerekli yardımlar yapılmalıdır.

Katılımcılar tarafından belirtilen ifadelerde çıraklık meslek okulu kapsamında sanayi bölgesine bağlı işletmelerde yapılan işlerin sadece kısıtlı bir bölümünün okulda eğitime dâhil olduğu belirlenmiştir. Oto yıkama gibi iş kollarının da olduğu sanayi bölgelerinde çocuk işçiler bu tip işlerde de çalışmaktadır. Çıraklık meslek okulu çocukların hem meslek edinmesi hem de eğitimlerinin devam ettirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bu kapsamda bazı çocuk işçilerin mesleklerinin okul kapsamına girmemesinden dolayı eğitimden geri kaldıkları görülmüştür. Çıraklık meslek okulunda işkollarının arttırılması çocukların hem eğitim hayatlarına devam edip hem de ilgili oldukları iş alanlarında kendilerini geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Bu sayede zanaat öğrenmek isteyen çocuklar kendilerini geliştirme alanı kazanacaklardır. Olanakların artması aynı zamanda okula eğitim alma amacıyla gidecek çocukların artmasını da sağlayacaktır.

Elde edilen verilere göre işe başlamadan önce çocuğun fiziki yeterliliği sebebiyle alınması gereken raporların alınmadığı, çocukların işe başlamadan önce hiçbir muayeneden geçmediği saptanmıştır. Çocukların fiziki sınırlılıkları açısından çok daha ağır işler yaptığı ve bu sebeple iş kazaları yaşadığı da göz önünde bulundurularak sağlık raporunun zorunlu olması ve ancak bu onayla işe başlayabilmesi yetkili merciiler tarafından onaylanmalıdır. Bu bağlamda bazı iş yerlerini kapsayan yönetmelik maddesi bulunmaktadır fakat uygulanma noktasında etkili olamamaktadır. Belirli aralıklarla tekrarlanması gereken bu raporlar düzenli olarak denetlenmelidir. Bu sayede çocukların sağlık durumları gözlem altında tutulmalıdır. Fiziki rapor hazırlandıktan sonra da yine her işkolu için o işkoluna özel iş sağlığı ve

güvenliği hakkında bilgilendirme yapılması yaşanan kazalarda büyük ölçüde düşüş sağlayacaktır.

Yapılan analizler sonucunda çocuk işçilerin hem özel hayatlarında hem de iş hayatlarında yaşadıkları sorunları paylaşma noktasında bazı çocukların zorluk çektikleri tespit edilmiştir. Günlerinin büyük bir kısmını çalışarak ve arta kalan vakitlerini de dinlenmeye ayırdıklarını, sosyalleşmeye zaman ayırmanın neredeyse imkânsız olduğunu katılımcıların büyük bir bölümü özellikle belirtmiştir. Ekonomik zorluklardan kaynaklı çalışmak zorunda kalan işçilerin, evi geçindirme ve temel ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra psikolojik desteğe ayıracak maddi imkânı bulunmamaktadır. Çocuk işçilere yönelik bir çalışma yapılarak çocuk işçilerden yaşadığı sorunları paylaşma ve çözüm bulma noktasında sorun yaşayanlarına ücretsiz şekilde verilecek olan rehabilitasyon ve psikolojik danışmanlık hizmetleri, ekonomik zorluklar içinde sıkışmış olan bu çocuklara büyük bir motivasyon kaynağı olacaktır. Aynı zamanda bu desteğin 3 veya 6 ayda bir tekrarlanmasının sağlanması, bulundukları ortam ve ağır yaşam şartlarında hayatını idame ettiren çocukların psikolojik sağlık hakkında bilinç sahibi olmadıkları da bilinerek, bir nebze de olsa çocuk psikolojisi ve çocuk rehabilitasyonu için etkili bir adım olacaktır. Ülkemizin geleceği olan bu çocukların zihinsel gelişimleri, verilecek hizmetlerle mevcut durumdan çok daha iyi bir noktaya taşınabilir.

Okul hayatlarına devam etmekte olan ve okul hayatlarına devam etmeyip uzun ve zorlu çalışma şartları altında çalışan çocuk işçilerin, boş vakitlerini sadece dinlenmeye yönelik kullanıldığı belirlenmiştir. İnsan doğası gereği sosyal bir canlıdır. Yaş fark etmeden herkesin sosyalleşmeye ihtiyacı vardır. Sosyal hayatları kısıtlı olan çocuk işçiler için sosyalleşmeye yönelik faaliyetler kapsamında etkinlikler düzenlemek ve toplanabilecekleri bir mekân sağlamak çocukların zihinsel gelişimleri için oldukça faydalı olacaktır. Bu sayede çocuklar hem akranlarıyla iş dışında farklı konular konuşabilecek hem de birbirleri ile benzer sorunları paylaşıp birlikte çözüm arayabileceklerdir.

KAYNAKÇA

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2005). *Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Ulusal Programı (2005-2015).* Ankara: Ayrıntı Basımevi.

1593 Sayılı Hıfzısıhha Kanunu. (1930).

Education in the UK(2019). http://www.educationengland.org.uk/documents/acts/1833- factories-act.html (Erişim: 07 02, 2024)

4857 Sayılı İş Kanunu. (2003).

6098 Sayılı Borçlar Kanunu. (2011).

818 Sayılı Borçlar Kanunu. (1926).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *2019 Yılı Faaliyet Raporu.* Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Akyüz, E. (1999). Cumhuriyet Döneminde Çocuk Hakkındaki Gelişmeler. 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Ankara: ÇOKAUM Yayınları.

(2000). *Ulusal ve Uluslararası Hukukta: Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

(2010). *Çocuk Hukuku.* Ankara: PEGEM AKADEMİ.

Alpar, B. M. (2002). "Kötü Sartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 Sayılı Ilo Sözleşmesi İle İlgili Çalışma Hayatı Mevzuatı", Kamu-İş; C. 7, S. 1, ss. 19.

Altan, Ö. Z. (2006). İş İlişkisinin Kişiler Bakımından Düzenlenmesi. Ö. Z. Altan içinde, *İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını. ss. 109.

Altuntaş, B. (2010). Türkiye'de ve Dünya'da Çocuk Emeği: Sosyal Politikalar Açısından Bir Çerçeve. K. İNAL içinde, *Türkiye'de Çocuk Emeği*. Ankara: Ütopya Yayınevi. ss. 160-183.

ASHB. (2017). *Türkiye'de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önleyici Politikaları Değerlendirme Çalıştayı Raporu.* Ankara: ASHB.

"Türkiye'de Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önleyici Politikaları Değerlendirme Çalıştayı, https://www.aile.gov.tr/media/2498/turkiye-de-cocuklara-yonelik-koruyucu-ve-onleyici-politikalari-degerlendirme-calistayi-raporu.pdf (Erişim: 18.07.2024)

Aşık, G. A. (2014). Madencilik Sektörü:Çocuk İşçiler, Hukuk ve İstatistikler. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, ss. 1-6.

Avşar, Z., & Öğütoğulları, E. (2012). Çocuk işçiliği ve çocuk işçiliği mücadele stratejileri. Sosyal Güvenlik Dergisi, 2(1), ss. 9-40.

Aydın, İ. (2012). Çocuk Haklarının Gelişimi ve Karşılaştırmalı Olarak Anayasal Açıdan Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20(1)*, ss. 151-173.

Aydın, M. A. (2003). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Ankara: TDV Yayınları C. 28, ss. 389-391.

Aydoğan, T. G. (2020). Yüksek Lisans Tezi. *Çocuk dostu kent yaklaşımının değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı.

Aykaç, H. (2016). Hukuksal açıdan çocuk ve genç işçiliği. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (116), ss. 335-386.

Bağış, R. C., & İçli, G. (2018). Çocuk emeğine ve çıraklık eğitimine sosyolojik bir bakış: Denizli Kent Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 33, ss. 157-167.

Bakırcı, K. (2004). *Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması.* İstanbul: Beta Yayınevi.

Başaranbilek, E. (1994). Arkeolojik eserlerde çocuk. B. Onur (Yay. Haz.). Toplumsal Tarihte Çocuk İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. ss. 44-55.

Baştaymaz, T. (1994). *Formel ve Enformel Sektörde Çalışan Çocuklar ve Sanayiye Etkileri, Türkiye'de Çocuk İşgücü.* Ankara: TİSK.

Behrendt, C., & Nguyen, Q. A. (2018). *Innovative Approaches for Ensuring Universal Social Protection fort he Future of Work.* Geneva: ILO.

Bequele, A., & Boyden, J. (1995). Çocuk çalıştırılmasıyla mücadele. (Ş. TAYŞİ, Çev.) Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Bostancı, E., & Zeytinoğlu, S. (2001). Çalışan Çocukların İstismarı ve İhmali, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, S. 113. ss. 63.

Boybek, S. (2009, Mayıs). Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. *Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği*. Ankara.

Boyden, J., & Myers, T. W. (1995). *Exploring Alternative Approaches to Combating Child Labour: Case Studies from Developing Countries.* Italy: UNICEF.

Bulut, F. I. (1994). E. Kahramanoğlu içinde, *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*. Ankara: Friedrich-Naumann Vakfı. ss. 135-147

Bulut, I. (1997). Sanayide Çalışan Çocukların Psiko-sosyal Gelişim Sorunları: Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları. *TİSK yayını*, ss. 44-55

Centel, T. (2000). Kobilerde Çalışan Çocukların Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi, Seyfullah EDİS'e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir. *Kobilerde Çalışan*, ss. 659-667.

Centel, T., & Demircioğlu, M. (2005). *İş Hukuku.* BETA yayıncılık.

Cuningham, H. (2006). *Die Geschichte des Kindes in der Neuzeit.* Düsseldorf: Patmos.

Çağatay, N. (1974). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik.* Ankara: A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2017). *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı(2017-2023).* Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2017). *Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı.* Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları.

Çevik, Ö. C., & Karakaş, B. (2016). Çocuk refahi: çocuk haklari perspektifinden bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C. 18, S. 3, ss. 887-906.

Çınar, C., Çizmeci, F., & Akdemir, Z. (2007). 8 Yıllık Temel Eğitim Okullarında Müfredatın Gerektirdiği Mekân Standartlarının İstanbul Okulları Üzerinden Analizi. *Megaron,* C. 2, S. 4, ss. 188-203.

Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü. (2009, Şubat 15). *Çıraklık Eğitiminin Amacı ve Önemi.* http://cygm.meb.gov.tr/ciraklikegitimi/amaciveonemi.pdf, (Erişim: 08.08.2024).

Çocuk ve Gençlik Özel İhtisas Komisyonu. (1989). *Çalışan Çocuklar Çalışma Grubu Raporu.* Ankara: 1990'ların Çocuk Politikası Ulusal Kongresi.

Çoğurcu, C. (2010). Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün Yoksullara Yönelik Sosyal. Politikaları: Van Örneği. *Journal of Life Economics,* C. 1 S. 2, ss. 149-170.

Çolak, Ö. F. (1998). *Küreselleşme Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü.* Ankara: Türkiye İsveren Sendikaları Konfederasyonu.

Çöpoğlu, M. (1998). Çocuk İşçiliği. *Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇSGB. (2005). *Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi İzmir Projesi Raporu.* İzmir: ÇSGB.

ÇSGB. (2006). Türkiye'de Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali-1. *Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü Yayınları,* 30.

ÇSGB. (2006). Türkiye'de Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali-2. *Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü Yayınları,* 36.

ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü. (2007). *Çalışan Çocuklar Bölümü.* ÇSGB.

ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü . (2006). *ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü* . ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü.

Çulhanoğlu, M. (2004). İş Müfettişleri İçin El Kitabı. *Çeviren: Metin Çulhaoğlu), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara*.

Dayıoğlu, M., & Hoşgör, A. (2010). Türkiye'de çocuk işçiliği ile mücadelede izlenen strateji ve yöntemler: IPEC deneyimi. K. İNAL içinde *Türkiye'de çocuk emeği*. Ütopya Yayınevi ss.77-132.

Demir, F. (2010). Çalışma hayatında çocukların korunması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C*12*, ss. 547-577.

Demir, M. (2019). Umumi Hıfzıssıhha Kanunu Üzerine Bir İnceleme. *Çalışma ve Toplum*, C. 3, S. 62, ss. 2015-2030.

Derrien, J. M. (1994). *Çocuk Çalıştırılması İle İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi.* Ankara: ILO.

Dirican, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, C. 2, S. 2, ss. 51-62.

DİSK. (tarih yok). *DİSK*. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu: https://disk.org.tr/ (Erişim: 08.10.2024).

Dursun, S. (2017). Çalışma yaşamında özel gruplar. *Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım. Dücan, E. & Atay Polat, M.(2017). Kadın istihdamının ekonomik büyümeye etkisi: OECD ülkeleri için panel veri analizi. ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 26, S. 1, ss. 155-170.

Ege, T. (2016). Yüksek Lisans Tezi. *Türkiye'de Çocuk İşçiliği ve Ekonomiye Etkileri*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Erbay, E. (2008). *Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış.* Ankara: Öncü Basımevi.

Erkut, Z., Balcı, S., & Yıldız, S. (2017). Tarihsel süreç içinde çocuk. *Çocuk ve Medeniyet*, C. 2, S. 3, ss. 17-28.

Erol, H., & Aytur, G. (2017). Türkiye'de işsizlik ve sendikalaşma ilişkisi üzerine ekonometrik bir analiz. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, ss. 116-127.

Ertan, İ. M. (2008). Ulusalüstü insan hakları hukuku ve türk hukukunda asgari çıraklık yaşı. *Çalışma ve Toplum*, C. 2, S. 17, ss. 173-198.

Ertürk, Y. D. (2011). Çocukluk çağı gelişim dönemlerine göre medya kullanımı. *Çocuk hakları ve medya*, ss.49-88.

Fendoğlu, H. T. (2014). *Çocuk hakları hukuku*. Yetkin Yayınları.

Fidan, F. (2004). Çalışan çocuk olgusuna sosyo-psikolojik bakış sanayide çalışan çocuklar örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, ss.30-49.

Fişek. (tarih yok). Fişek: https://fisek.org.tr/calismalar/cocuk-emegi/calisan-cocuklara-saglik-hizmeti-sunumu/fisek-modeli/#:~:text=Fi%C5%9Fek%20Modeli%2C%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fan%20%C3%A7ocuk%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1ran,d%C3%BC%C5%9Fler%20bile%C5%9Fkesi%20ve%20ya%C5%9Fam%20b (Erişim: 08.02.2024)

Fişek, A. G. (1996). Sanayi Kesiminde Çalışan Çocuklar. E. Kahramanoğlu içinde, *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich-Naumann Vakfı, ss. 21.

Gençoğlu, A. Y. (2013). Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm. *Toplum Bilimleri Dergisi*, C.7, S.13, ss. 79-94.

Güçlü, Y. (1998). Lisans Tezi. *Çocuk İstihdamı ve Eğitim*. İstanbul: İ.Ü.İ.İ.B.F.

Gülcan, M. G. (2021). *Çocuk İşçiliği Öğretmen El Kitabı.* Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Gülgün, M. (1998). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Küçükleri Koruma Hizmetleri*. Ankara: EGM Yayınları.

Gün, S. (2010). *Yoksulluktan Sefalete Bir Göç Hikayesi - Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununun Ekonomi -Politiği.* Ankara: Maki Basın Yayın.

Günöz, M. (2007). Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu Ve Çözüm Önerileri. *ÇSGB Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi*. Ankara.

Güven, S. (2013). *Sosyal Politikanın Temeli.* İstanbul: Ezgi Kitabevi.

Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. *Göç Dergisi (GD)*, C. 3, S.1, ss. 29-63.

Hindman, H. D. (2002). *Child Labor: An American History.* New York: M. E. Sharpe Publication.

Horn, P. (1994). *Children's Work and Welfare, 1780-1880s.* The Macmillan Yayıncılık.

İçduygu, A., Sirkeci, İ., & Aydıngün, İ. (1998). Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi. *Türkiye'de İç Göç Konferansı*. Bolu: Tarih Vakfı Yayınları, ss. 207-244.

ILO. (2002). *Eliminating the Worst Forms of Child Labour.* Geneva: International Labour Office.

ILO. (2015, Haziran 18). *138 No'lu Asgari Yaş Sözleşmesi.* ILO: https://www.ilo.org/tr/resource/138-nolu-asgari-yas-sozlesmesi, (Erişim: 20.07.2024).

ILO. (2015, Haziran 18). *Uluslararası Çalışma Örgütü.* Uluslararası Çalışma Örgütü: https://www.ilo.org/tr/resource/182-nolu-en-kotu-bicimlerdeki-cocuk-isciliginin-yasaklanmasi-ve-ortadan, (Erişim: 09.07.2024).

ILO. (2020, 10 1). *ILO*. Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Projesi: https://www.ilo.org/tr/projects-and-partnerships/projects/mevsimlik-tarimda-cocuk-isciliginin-onlenmesi-projesi, (Erişim: 10.08.2024).

ILO. (2021). *Çocuk İşçiliği.* Uluslararası Çalışma Örgütü: https://www.ilo.org/tr/regions-and-countries/europe-and-central-

asia/ilo-turkiye-ofisi/politika-alanlari/cocuk-isciligi, (Erişim: 01.09.2024).

ILO. (2021, 3 5). *ILO*. https://www.ilo.org: https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm, (Erişim: 02.06.2024).

ILO. (2023, Haziran 13). *International Labour Organization*. International Labour Organization: https://www.ilo.org/resource/record-proceedings/ilc/111/outcome-standard-setting-committee-apprenticeships-text-recommendation, (Erişim: 20.08.2024).

ILO/IPEC. (2002). *Every Child Counts: New Global Estimates on Child Labour*.

İnal, K. (2010). *Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü Üzerine. Türkiye'de Çocuk*. Ankara: Ütopya.

İnal, K. (2010). *Türkiye'de Çocuk Emeği.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

İnan, A. N. (1968). *Çocuk Hukuku*. İstanbul: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Işık, E. (2007). *Genç İşçilerin Korunmasına İlişkin 94/33/EC Sayılı Direktif.* Ankara: ÇSGB AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni.

Jandarma Genel Komutanlığı. (2019). *Jandarma Genel Komutanlığı*. 08 21, 2024 tarihinde Aile İçi Şiddetle ve Çocuk Suçlarıyla Mücadele: https://www.jandarma.gov.tr/asayis/aile-ici-siddetle-ve-cocuk-suclariyla-mucadele#, (Erişim: 07.08.2024).

Kara, M. (2012). Cumhuriyet dönemi'nde Ereğli kömür havzası (1920-1940). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 14, S. 1, ss. 111-137.

Karadoğan, U. C. (2019). "Çocuk ve Çocukluk" Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, C. 4, S. 7, ss. 195-226.

Karataş, K. (2016). *Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar Araştırma Raporu.* Ankara: Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık.

Kayagil, M. E., & Kalkan, M. (2020). Türkiye'de Çocuk İşçiliği Meselesi ve Mücadele Uygulamaları. O. Akgül içinde, *Sosyal Politikada Güncel Gelişmeler: Dezavantajlı Gruplar* . Ankara: Gazi Kitabevi, ss. 83-135

Kazgan, G. (2007). Adam Smith ve Milletlerin Zenginliği Üzerine. A. SMITH içinde, *Milletlerin Zenginliği.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kelly, L., & Agarwal, M. (2004). "Addressing Challenges of Globalization: An Independent Evaluation of the World Bank's Approach to Global Programs. *Addressing the Challenges of Globalization.* içinde Washington: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, ss, 10-28.

Kılıç, F. (2009). Çocuk İşçiliği ve Ailenin Rolü (Kütahya Örneği). *Yüksek Lisans Tezi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kocabay, N. (2002). Uluslar Arası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC). *Türkiye' de Çalışan Çocuklar Semineri 29-31 Mayıs 2001*. Ankara: DİE, ss. 27-34

Konanç, E. (1996). Çalışan Çocuklara İlişkin Uygulamalar ve Hukuki Düzenlemeler. E. Konanç içinde, *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*. Ankara: Friedrich-Naumann Vakfı. ss. 1-11.

Kott, S. (2019). ILO: Social Justice in a Global World? A History in Tension. *Revue internationale de politique de developpement*, S. 11, ss. 21-39.

Kulaksız, Y. (2014). Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, C. 2, S. 3, ss. 91-111.

Kunduracı, H. K., & Yaralı, K. T. (2021). Türkiye'de Çocuklara Yönelik Sivil Toplum Kuruluşları: Dernekler. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi,* C. 8, S.1, ss. 75-87.

Kurt, S. (2016). Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, S. 36, ss. 99-127.

Künyat, E., & Özarslan, A. D. (2011). Çocuğun Ekonomik İstismarı: Çocuk İşçiliği Üzerine Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Çerçevesinde Bir Sosyolojik Değerlendirme. M. Öztürk içinde, *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı El Kitabı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları. ss. 94.

Lennan, E. M. (1993). Çalışma Hayatında Çocuk Hakları. *B. Franklin (Der.) içinde, Çocuk Hakları, İstanbul: Ayrıntı Yayınları*, ss. 142-163.

Locke, J. (2000). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* (Cilt I-II). (M. D. Topçu, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.

Lordoğlu, K. (2001, 12). *Oyuna Zaman Yok, Ama Sokaklar Bizim.* 06 15, 2024 tarihinde kuvvetlordoglu: http://www.kuvvetlordoglu.com/yazilar/Oyuna_zaman_yok.pdf , (Erişim: 26.07.2024).

Lordoğlu, K. (2017). Türkiye'de Çocuk İşçiliğine İlişkin Değerlendirme ve Saptamalar. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, C. 16, S. 62, ss. 18-28.

Makal, A. (2006). Cumhuriyet'ten 21. Yüzyıla Türkiye'de Çalışma İlişkileri. M. Zencirkıran içinde, *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (s. 375-398). Ankara: DORA YAYINLARI.

Makal, A. (2007). *Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.

Mesleki Eğitim Kanunu (3308 S.K.). (1986, Haziran 19). Resmi Gazete.

Mevzuat. (2003, 05 22). Mevzuat: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf, (Erişim: 12.05.2024).

Milli Eğitim Bakanlığı. (1986, Haziran 5). *MESLEKİ EĞİTİM KANUNU.* Mevzuat: http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3308.pdf, (Erişim: 25.06.2024).

Mollamahmutoğlu, H. (2017). Bireysel İş Hukuku. H. MOLLAMAHMUTOĞLU içinde, *İş Hukuku Ders Kitabı Cilt:I*. Ankara: Lykeion Yayıncılık. ss. 58-59.

Mutluay, N. (2007). *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk.* Ütopya Yayınevi.

Namal, M. K. (2019). "Uluslararası ve Ulusal Mevzuat Açısından Türkiye'de Çocuk İşçiliği. Y. K. Yasım içinde, *İşgücü Piyasasında Dezavantajlı Gruplar*. Ankara: Türk-İş Genel Kurulu. ss. 53-75

Norozi, S. A., & Moen , T. (2016). Childhood as a Social Construction. *Journal of Educational and Social Research MCSER Publishing, Rome-Italy*, S. 6.

Okumuş, E. (2009). Sokak çocukları" nın sosyolojisi-Diyarbakır Örneği. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 9, S. 4, ss. 9-37

Onur, B. (2009). *Türk Modernleşmesinde Çocuk.* İmge Kitapevi Yayınları.

Ortakaya, A. F. (2009). ŞNT Programı İçin Yapılan Başvuruların Zaman Serileri İle Modellenmesi. *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Oy, Ö. (2001). Yüksek Lisans Tezi. *Dünyada ve Türkiye'de Çocuk İstihdamı ve Çocuk İşçiliğinin İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Önemi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler.

Ökçün, A. (1997). *TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ 1923-İZMİR.* Ankara: Sermaye piyasası yayınları.

Önen, M. (1999). *Hukukun Temel Kavramları*. İstanbul: Beta Yayınları.

Özçalık, M., & Karaman, B. (2007). Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinin bir sonucu: çocuk işgücü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 14, S. 1, ss. 25-41.

Özeren, E. (2004). İş Hukukunda Çalışan Çocuk. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, C. 17, S. 25. ss. 162-171.

Özkaraca, E., & Ünal, C. (2014). Küçüklerin Çalışmasına İlişkin Yasak Ve Sınırlamalar İle Bunlara Aykırılık Halinde İş Sözleşmesinin

Geçersizliği Sorunu. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 20, S. 1, ss. 355-410.

Öztürk, İ. (2001). Dünya'da ve Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Tarihsel Gelişimi. *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*. TODAİE.

Postman, N. (1995). *Çocuğun Yokoluşu.* (K. İnal, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Resmi Gazete 25425. (2004, 04 06). *Mevzuat.* Mevzuat Bilgi Sistemi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5457&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, (Erişim: 19.04.2024).

RG. (1930, 06 05). 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. *Resmi Gazete*, s. 1489.

RG. (1934, 7 14). 2259 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu. Resmi Gazete:2751.

RG. (1961, 5 1). 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu. *Md. 59.* Resmi Gazete:10705.

RG. (2004, 06 04). *Mevzuat Bilgi Sistemi.* Çocuk ve genç işçilerin çalıştırılma usul ve esasları hakkında yönetmelik: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5457&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, (Erişim: 07.07.2024).

RG. (2007, 05 09). *MİLLETLERARASI ANDLAŞMA*, Resmî Gazete 11907.

Serozan, R. (2005). *Çocuk Hukuku.* İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Serter, N. (1994). *Türkiye'nin Sosyal Yapısı.* İstanbul: Filiz Kitabevi Fakülteler Matbaası.

Solmaz, M. (2003). KAPİTALİZM'İN KARL MARX'A VE IMMANUEL WALLERSTEİN'A GÖRE KISA BİR ANALİZİ. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 130-142.

Sönmez, N. K. (2006). *Polis Mevzuatı.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Süzek, S. (2017). İş Hukuku. İstanbul: Beta Yayınları.

Şahin, B. (2009). Çocuk İşçilerin Korunması. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku) Anabilim Dalı.

Şen, M. (2003). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Onayladığı İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Alanındaki Çok Taraflı Uluslararası Sözleşmeler.* Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını.

Şentuna, T. (2019). Yüksek Lisans Tezi. *Çocuk Yoksulluğunu Azaltmaya Yönelik Politikalar: Türkiye'nin Sosyal Yardım Politikasında Çocuklar*. İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

T.C. Anayasası. (1982). *Md. 50.* 08 02, 2024 tarihinde www.anayasa.gen.tr: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf, (Erişim: 23.08.2024).

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2022, 05 22). *Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.* https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, (Erişim: 22.07.2024).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çocuk Özel İhtisas Komisyon Raporu,.* Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları.

Talas, C. (1967). *Sosyal politika: birinci kitap sosyal politikaya giriş ve tarihsel gelişim*.. Ankara: Sevinç Matbaası.

Talas, C. (1997). *Toplumsal Politika.* Ankara: İmge Kitapevi.

Taşkın, Ö. Ö. (2006). Yüksek Lisans Tezi. *Velayette Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Özel Hukuk Ana Bilim Dalı.

Tatlıdil, E. (2004). Kırdan Kente Yönelik Göçün Çocuk İşçiliği Üzerine Etkileri. *3.Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar Sempozyumu.* İzmir.

TESK. (tarih yok). Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu: https://www.tesk.org.tr/view/yazdir/mevzuatyazdir.php?Guid=ddc92bc9-0a00-11ea-8e6c-000ec68eac21, (Erişim: 10.08.2024).

Timuçin, A. (2002). *Düşünce Tarihi 1.* İstanbul: Bulut yayınları.

TİSK. (1994). Türkiye'de Çocuk İşgücü. *Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi. A.Ş*,

TİSK. (1997). *Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları.* Ankara: TİSK Yayınları.

TİSK. (2006). *Sosyal Politika ve İstihdam Başlıklı AB Müktesebatı ve Türkiye.* Ankara: TİSK.

TİSK. (2018). Türkiye'de Çocuk İşçiliği: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. (S. Dursun, & M. Şen,) *Uluslararası Bilim, Eğitim ve Teknoloji Araştırmaları Kongresi*.

TİSK. (tarih yok). Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu: https://www.tisk.org.tr/, (Erişim: 10.08.2024).

Toprak, Z. (1984). Sosyal politika tarihimizin ilk önlemler paketi: müessesat-ı sınaiyyede çocukların ve kadınların çalıştırılması (1910). *Toplum ve Bilim*, C. 27, S. 3.

Tor, H. (2010). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, S. 2, C. 2, ss. 25-42.

Torun, İ. (2001). Sokakta Çalışan Çocuklar ve İstanbul Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunçcan, N. (1999). Yüksek Lisans Tezi. *Küreselleşen dünyada çocuk istihdamı*. İstanbul Üniversitesi.

Tunçcan, N. (2000). Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu. *Journal of Social Policy Conferences*, S.43-44, ss. 243-259.

Turla, A., Tomak, L., & Pekşen, Y. (2009). Çıraklık eğitim merkezine devam eden gençlerin iş yerinde istismara uğrama sıklığı. *Turkiye Klinikleri Journal of Pediatrics*, C. 18, S. 3, ss. 167-173..

TÜİK. (2019). Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019 Temel Bulgular. *TÜİK*, 5-9.

TÜİK. (2024, Nisan 19). *TÜİK.* Türkiye İstatistik Kurumu: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2023-53679, (Erişim: 19.07.2024).

TÜMTİS. (2024, Haziran 13). Tümtis Taşıma İşçileri Sendikası: https://tumtis.org/2024/0613/turkiyede-1-3-milyon-cocuk-isci-var/, (Erişim: 19.07.2024).

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. (2008, 09). *5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu.* turkis: https://www.turkis.org.tr/storage/2021/10/0ymd25vu2ks2-pdf.pdf, (Erişim: 18.06.2024).

Tüzel, G. B. (2018). *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Toplam Faktör Verimliliği.* Ankara: Miki Matbaacılık.

UÇÖ. (2007). *Türkiye'de Çocuk İşçiliğin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi Final Raporu.* Ankara: UÇÖ.

UÇÖ Ankara Ofisi. (2007). *Çocuk İşçiliği İle Mücadele.* 2007: UÇÖ Ankara Ofisi.

Uğurlu, A. (2001). Sosyal Güvenlik. *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Semineri* (s. 205-221). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE).

Uğurlu, Z., & Gülsen, İ. A. (2014). Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi,* C. 1, S. 1, ss. 1-24.

Ulrichs, M. (2016). Informality, women and social protection: identifying barriers to provide effective coverage. *ODI.*

UNICEF. (1989, Kasım 20). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme, (Erişim: 24.07.2024).

UNICEF. (1997). *Dünya Çocuklarının Durumu.* Ankara: Tisimat Basım Sanayii A.Ş.

UNICEF. (2007). *Çocuklar için İlerleme: Çocuklar için Uygun Bir Dünya İstatistiksel Raporu.* UNICEF.

UNICEF Türkiye Temsilciliği. (1995). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi.* Ankara: UNICEF Türkiye Temsilciliği.

UNICEF. (tarih yok). Unicef: https://www.unicef.org/turkiye/sartli-egitim-yardimi-programi-sey, (Erişim: 02.08.2024).

United Nations. (2000, 05 25). "Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography", https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-sale-children-child, (Erişim: 20.08.2024).

Urhan, B. (1996). Azgelişmişlik-Çocuk İstihdamı İlişkisi ve Türkiye'de Çocuk İşgücüne İlişkin Sorunlar Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. *İstanbul Üniversitesi SBE*, ss. 13.

Urhan, B. (1996). Yüksek Lisans Tezi. *Azgelişmişlik-çocuk istihdamı arasındaki ilişki ve Türkiye`de çocuk iş gücüne ilişkin sorunlar*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uşan, M. F. (1994). Çıraklık Sözleşmesi. *Mimoza Yayınları*.

VGM. (tarih yok). *Eğitim Yardımı ve Burs Hizmetleri.* T.C VGM: https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hayir-hizmetleri/egitim-yardimi-ve-burs-hizmetleri, (Erişim: 07.08.2024).

VGM. (tarih yok). *Muhtaç Aylığı.* 08 07, 2027 tarihinde T.C VGM: https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hayir-hizmetleri/muhtac-ayligi, (Erişim: 12.08.2024).

Warshaw, L. J. (2001). Çocuk Emeği. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik,* C. 2, S. 6, ss. 42-46.

Yaşar, O. (2003). 1913 ve 1915 yılları sanayi sayımı istatistiklerine göre Osmanlı Devleti'nde tarıma dayalı sanayiler. *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 40, ss. 47-74

Yiğiter, S. Ç. (2019). Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliğinin Tarihsel Gelişim Süreci. S. YILDIRIMALP, & E. İSLAMOĞLU içinde, *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar*. Ankara: Berikan Yayınevi. ss. 213-226.

Yıldırım, H. O. (2008). Dünyada Ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği Ve Özel Bir Örnek Olarak İstanbul İlinde Otomotiv Küçük Sanayiinde Çalışan Çocuk İşçi Ve Çıraklar Türkiye'de Çalışan Çocukların İstismarı. *Yüksek Lisans Tezi*. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı.

Yıldız, N. (2017). AB ve Türkiye Mevzuatında Çocuk İşgücünün İş Sağlığı ve Güvenliği. *Mülkiye Dergisi*, C. 41, S. 3, ss. 111-145.

Yıldız, Ö. (2007). Çalışan Çocuklar: 'Sorun' mu? 'Çözüm' mü? . *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , C. 6, S. 2, ss. 52-66.

Yolcuoğlu, İ. G. (2014). *Bireylerle, Ailelerle, Gruplarla ve Toplumla Sosyal Hizmet.* İstanbul: Nar Yayınevi.

Yusuf, A. (1994). Çocuk İşçilerin Sosyal Güvenlik Hakları, Türkiye'de Çocuk İşgücü. *TİSK*.

EKLER

T.C. Kırklareli Üniversitesi

Etik Kurulu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi Çağrı TEPELİ tarafından yürütülen "Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçilerin Yaşadıkları Sorunlar (Kırklareli İli Örneği) " başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmada çocuk işçiliği üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve çocuk işçilere yönelik kamu politikalarının doğru yürütülmesinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada sizden tahminen 15 dakika ayırmanız istenmektedir. Araştırmaya sizin dışınızda tahminen 13 kişi katılacaktır. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için "ortak katılımcı havuzuna" aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya cagri.tepelii@gmail.com e-posta adresi ve 5448110559 numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının
Adı-Soyadı:
.....
İmzası:
İletişim Bilgileri: e-posta: Telefon:
Araştırmaya katılmayı; □ Kabul ediyorum □ Kabul etmiyorum (lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz)

İletişim bilgilerimin diğer araştırmacıların benimle iletişime geçebilmesi için "ortak araştırma havuzuna" aktarılmasını; ☐ Kabul ediyorum ☐ Kabul <u>etmiyorum</u> (lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz)

<u>Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin;</u>

Veli veya Vasisinin

Adı-
Soyadı:.....
.....
İmzası:

<u>Araştırmacının</u>

Adı-Soyadı: Çağrı Tepeli

İmzası:

VELİ/VASİ ONAM FORMU

Sayın Veli/Vasi;

Yasal temsilcinizin katılacağı bu çalışma, "Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçilerin Yaşadıkları Sorunlar (Kırklareli İli Örneği)" adıyla, …….. tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: Çalışmada çocuk işçilerin sorunları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve çocuk işçiliği üzerine oluşturulmuş kamu politikalarının bu sorunlara ne kadar çözüm olabilmekte olduğunun tespit edilmesi.

Araştırma Uygulaması: Anket / Görüşme / Gözlem şeklindedir.

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve okul yönetiminin de izni ile gerçekleşmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çocuğunuz çalışmaya katılıp katılmamakta özgürdür. Araştırma çocuğunuz için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Çocuğunuzun / Yasal temsilcisi olduğunuz kişinin katılımı tamamen sizin isteğinize bağlıdır, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılmamama veya araştırmadan ayrılma durumunda öğrencilerin akademik başarıları, okul ve öğretmenleriyle olan ilişkileri etkilemeyecektir.

Çalışmada öğrencilerden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.

Uygulamalar, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden çocuğunuz kendisini rahatsız hissederse cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürdür. Bu durumda rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım sağlanacaktır. Çocuğunuz / Yasal temsilcisi olduğunuz kişi çalışmaya katıldıktan sonra istediği an vazgeçebilir. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, çalışmayı tamamlamayacağını söylemesi

yeterli olacaktır. Anket çalışmasına katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecektir.

Onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı : Çağrı TEPELİ

İletişim bilgileri : 0544 811 05 59

Velisi / Vasisi bulunduğum.....……..'in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin veriyorum.

…./…../……

İsim-Soyisim

İmza:

ARAŞTIRMADA KULLANILACAK SORULAR

Sayın Katılımcı,

Bu çalışmada çocuk işçilerin sorunları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve çocuk işçiliği üzerine oluşturulmuş kamu politikalarının bu sorunlara ne kadar çözüm olabilmekte olduğunun tespit edilmesi amacıyla Çağrı TEPELİ tarafından Kadriye Eylem ÖZKAYA LASSALLE danışmanlığında yapılacaktır. Eldeki çalışma kapsamında vereceğiniz yanıtlar yalnızca bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak olup, hiçbir şekilde üçüncü şahıslarla paylaşılmayacaktır. Zaman ayırdığınız ve içtenlikle cevap verdiğiniz için şimdiden teşekkür ederim.

Çağrı TEPELİ (Yüksek Lisans Öğrencisi)

Prof. Dr. K. Eylem ÖZKAYA LASSALLE (Danışman)

1. Cinsiyet
2. Yaş
3. Eğitim düzeyin nedir? En son okuduğun okul?

AİLE

1. Kaç kardeşsiniz?
2. Anne-baban yaşıyor mu?
3. Anne ve baban birlikte mi yaşıyorlar?
4. Anne ve baban ne iş yapıyorlar?
5. Ailenizin gelir durumu nedir?
6. Şu anda kimler ile yaşıyorsun?
7. Ailede senin dışında çalışan bir kardeşin var mı?
8. Oturduğunuz ev kira mı size mi ait?
9. Ailenizde göç durumu yaşandı mı? Yaşandıysa eğer neden yaşandı?
10. Aileye senin tarafından bir gelir girmezse maddi olarak sıkıntı yaşar mısınız?
11. Çalışman ailen tarafından nasıl karşılanıyor?

OKUL HAYATI

1. Çıraklık Okuluna gittin mi? Burada aldığın eğitimin sana bir katkısı oldu mu?
2. Çalıştığın için okul ile ilgili devamsızlık problemi yaşıyor musun?
3. Çalışmak eğitim hayatını olumsuz etkiliyor mu?

SOSYAL HAYAT

1. Çalışırken kazandığın parayla ne yapıyorsun?
2. Çalışmak sosyal hayatını nasıl etkiliyor?
3. Kendine eğlenme ve aktivite yapabilmek için zaman ayırabiliyor musun?
4. Şu an çalışmıyor olsan ne yapıyor olmayı isterdin?

İŞ DENEYİMİ

1. İlk kez kaç yaşında çalışmaya başladın?
2. Yasal çalışma yaşının kaç olduğunu biliyor musun? Yasal çalışma yaşı kaçtır?
3. Hangi işkollarında çalıştın?
4. Ne kadar süredir çalışıyorsun?
5. Neden çalışıyorsun?
6. Şu an çalışmanın hayata karşı olumlu bir hazırlık olduğunu düşünüyor musun?
7. Gelecekte bu mesleğe devam etmek istiyor musun?

ÇALIŞMA KOŞULLARI

1. Haftada kaç gün ve günde kaç saat çalışıyorsun?
2. Haftalık tatiliniz hangi gün veya günler?
3. Günlük mola süren ne kadar?
4. Mesaiye çok sık kalıyor musun? Kaldığın zaman mesai ücreti yansıyor mu?
5. Aldığın ücreti nasıl buluyorsun?
6. Maaş konusunda herhangi bir aksaklık yaşadın mı?
7. İşe başlamadan önce sağlık kontrolü yapıldı mı? Nasıl bir sağlık kontrolünden geçtin?
8. İş Sağlığı ve Güvenliği hakkında herhangi bir eğitim aldın mı?
9. İş yerin nasıl denetlenilmektedir?
10. Genel sağlık sigortan var mı?
11. İşyerinde yemek ihtiyacını nasıl karşılıyorsun?
12. Çalıştığın süre içinde işten dolayı yaşadığın sağlık sorunları nelerdir?

13. Çalışırken bir iş kazası geçirdin mi? Nasıl bir kazaydı? Geçirdiğin kaza seni ne şekilde etkiledi?

İŞYERİNDEKİ DEĞERLER

1. Çalıştığın yerdeki insanlarla aran nasıl? Bir sorunun olduğunda kiminle paylaşıyorsun?
2. Ustanızın size işi öğretmedeki rolü nedir?
3. Çalıştığınız ortamda kötü alışkanlıkları (uyuşturucu, alkol vb.) bulunan kişiler var mı?
4. Çalışma ortamında, herhangi birinden fiziksel şiddet gördün mü?
5. İşyerinde size veya arkadaşlarınıza aşağılayıcı laflar veya küfür ediliyor mu? Bu duruma nasıl tepki veriyorsun?
6. İşyerinde ayrımcılığa maruz kaldığın oldu mu?
7. İşyerinde müşterilerle herhangi bir olumsuzluk yaşadın mı? Yaşadıysan ne gibi bir sorun yaşadın? Yaşadığın sorun nasıl bir çözüme kavuştu?
8. İşyerinizde çocuk işçilere yönelik yardımlar nelerdir?